

ISSN 2076-5843

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 33 (366). 2015

Черкаси – 2015

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21390-11190Р від 25.06.2015

Журнал розрахований на економістів, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України (наказ МОН України від 15.04.2014 №455).

Випуск №33 (366) наукового журналу Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки» рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол №11 від 22.06.2015).

Журнал реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського).

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н. (головний редактор); Босчко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корновенко С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк Є.М., д.е.н., доц. (відповідальний секретар); Архипова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головня Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Земзюліна Н.І., д.і.н., доц.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Ляшенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мігус І.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Поліщук В.Т., д.філол.н., проф.; Савченко О.П., д.пед.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шпак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Кукурудза І.І., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Економічна теорія»); Проциликіна А.М., к.е.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Економічна теорія»); Мігус І.П., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Менеджмент та економічна безпека»); Мірошник В.В., к.е.н. (відповідальний секретар напрямку «Менеджмент та економічна безпека»); Врубель Ю. д.е.н., проф. (Польща); Волейшо Я., д.е.н., проф. (Польща); Єжі Веславські, д.е.н., проф. (Польща); Єфіменко Н.А., д.е.н., проф.; Кирилюк Є.М., д.е.н., доц.; Пасєка С.Р., д.е.н., проф.; Петрова І.Л., д.е.н., проф.; Пузіков В.В., д.е.н., проф. (Білорусь); Соловійов В.М., д.ф.-м.н., проф.; Шпильова В.О., д.е.н., доц.

За зміст публікації відповідальність несуть автори

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра менеджменту та економічної безпеки, тел. (0472) 37-11-15
web.-сайт: www.ejournal.cdu.edu.ua
e-mail: natazachosova@ukr.net

УДК 006:664.7

АРТЮХ Тетяна Миколаївна,
доктор технічних наук, професор,
кафедра експертизи харчових продуктів,
Національний університет харчових технологій;
ГРИГОРЕНКО Інна Василівна,
кандидат технічних наук, доцент, кафедра
товарознавства, експертизи та торговельного
підприємництва, Вінницький торговельно-
економічний інститут, Київський національний
торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ ПРИВАБЛИВОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

У статті наведено результати дослідження системи технічного регулювання в Україні.

Реформування системи технічного регулювання спрямоване насамперед на технічну гармонізацію та технічне регулювання, які спричинюють ліквідацію торгових бар'єрів в міжнародній торгівлі. Технічні бар'єри у торгівлі виникають лише тоді, коли постають питання відносно вимог безпечності для запобігання імпорту продукції, яка виготовлена та сертифікована не у відповідності з національними технічними регламентами.

Сучасна Україна стоїть на порозі змін, які стаять серйозні завдання щодо підвищення конкурентоздатності українських виробників на світових ринках; необхідності покращення бізнес-середовища; удосконаленні державного управління. До очікуваних результатів від усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС можна віднести: доступ української продукції до ринку ЄС на умовах, що діють для держав-членів ЄС; повне визнання українських установ, що належать до системи технічного регулювання; набуття членства України в європейській системі ринкового нагляду. Для досягнення поставлених завдань, необхідно здійснити регуляторне наближення до системи ЄС.

Без суттєвих регуляторних змін у системі технічного регулювання України, зокрема, у сфері стандартизації, акредитації, оцінки відповідності, метрології та ринкового нагляду, не можливо сподіватися на реальні покращення бізнесових торгово-економічних відносин з європейським ринком, поліпшення якості та безпечності української продукції на внутрішньому ринку, захищеність споживача. Проте до сьогодні не було проведено потрібних реформ і тому прийняті нові Закони щодо системи технічного регулювання в силу їх неузгодженості з іншими нормативно-правовими актами, не здатні забезпечити втілення усіх норм технічного регулювання ЄС в бізнес-правову практику України.

Здійснено аналіз впливу існуючої системи технічного регулювання на розвиток споживчого ринку, бізнесу, суспільства та державу в цілому. Проведено розбір процесу реформування української системи технічного регулювання в сфері горизонтального та вертикального законодавства.

Визначено шляхи подальшого розвитку та вдосконалення системи технічного регулювання України на законодавчому та виконавчому рівні.

Ключові слова: система технічного регулювання, технічний регламент, оцінювання відповідності, акредитація, ринковий нагляд.

Постановка проблеми. Виклики, що стоять перед Україною як членом СОТ (з 2008 р.) та як учасника створення зони вільної торгівлі з ЄС полягають у підвищенні конкуренції для українських виробників на світових ринках; необхідності покращення бізнес-середовища; удосконаленні державного управління.

Одним з дієвих інструментів відповіді на ці виклики є ефективне реформування системи технічного регулювання. Тому існує потреба у більш детальному вивченні стратегій України щодо реформування системи технічного регулювання, які забезпечать

ліквідацію технічних бар'єрів, успішному розвитку бізнесу як в країні, так і з партнерами по бізнесу в зонах вільної торгівлі.

За даними Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, реалізація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом (ЄС), яка передбачає створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), передбачає гармонізацію понад 350 директив та інших нормативних актів ЄС в законодавство України впродовж 11 років [1]. Найбільшої гармонізації законодавства, потребують такі сфери як довкілля – 80%, фінансові послуги – 58%, транспорт – 54%, соціальна політика – 40% та технічне регулювання – 32%. Певне реформування української системи технічного регулювання вже розпочато, зокрема у співпраці з ЄС воно триває понад 14 років. Головною метою реформи є наближення регуляторної системи України у цій сфері до системи Нового підходу ЄС. Отже, без суттєвих регуляторних змін у системі технічного регулювання України, зокрема, у сфері стандартизації, акредитації, оцінки відповідності, метрології та ринкового нагляду, не можливо сподіватися на реальні поштовхи бізнесових торгово-економічних відносин з європейським ринком, поліпшення якості та безпечності української продукції на внутрішньому ринку, захищеність споживача. Проте до сьогодні не було проведено потрібних реформ і тому прийняті нові Закони щодо системи технічного регулювання в силу їх неузгодженості з іншими нормативно-правовими актами, не здатні забезпечити втілення усіх норм технічного регулювання ЄС в бізнес-правову практику України.

Це утруднює інтеграцію українських виробників у міжнародний ринок, зокрема шлях до укладення угод про взаємне визнання товарів з розвиненими країнами, створює технічні бар'єри, які змушені долати українські експортери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання створення системи технічного регулювання розглянуто у публікаціях провідних науковців зокрема, В.Базилевича, О.Бураковського, О.Чувпило, С.Осики, Г.Філіпчука, О.Шнирова та ін. Проте в зазначених роботах не приділено належної уваги гармонізації вертикального та горизонтального законодавства України щодо технічного регулювання в умовах імплементації Угоди про зону вільної торгівлі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження стратегії реформування системи технічного регулювання України задля досягнення сприятливого клімату для бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування системи технічного регулювання спрямоване насамперед на технічну гармонізацію та технічне регулювання, які спричиняють ліквідацію торгових бар'єрів в міжнародній торгівлі. Технічні бар'єри в торгівлі (ТБТ) – це категорія нетарифних бар'єрів у торгівлі, різні заходи, які країни використовують для регулювання ринків, захисту споживачів, або збереження своїх природних ресурсів (та досягнення інших цілей). Існує практика використання технічних бар'єрів в торгівлі як дискримінація щодо імпорту з метою захисту вітчизняної промисловості. До технічних бар'єрів, насамперед, можна віднести обов'язкові національні стандарти, випробування в країні призначення, порядки сертифікації, запроваджені в межах країни, додаткові технічні вимоги, різна продукція для різних країн, «знецінення» результатів випробувань, проведених поза межами країни-призначення.

До ТБТ відносять і різні санітарні і фітосанітарні заходи, спрямовані на захист людей, тварин і рослин від хвороб, шкідників та інших забруднень. Безпосередніми прикладами ТБТ, що існують в різних країнах є національні стандарти, які відносяться до маси продукції, розміру, упаковки, інгредієнтів, фірмового стилю, обов'язкового маркування, процедур тестування, сертифікації імпорту, а також вимоги до безпечності та якості продукції, її характеристик, вимоги до процедури оцінки відповідності.

Технічні бар'єри у торгівлі виникають лише тоді, коли постають питання відносно вимог безпечності для запобігання імпорту продукції, яка виготовлена та сертифікована не у відповідності з національними технічними регламентами (табл.1) [2].

Питання безпечності виникає до певної продукції, яка експортується або імпортується. Аналіз основних товарних груп українського експорту до країн ЄС за 2012-2013 рік, вказує на значну частку сировинних матеріалів та напівфабрикатів, зокрема, перше місце займають чорні метали (20,9% - 2012р, 24,2 % - 2013 р.); руди, шлаки та зола складають відповідно 9,4 та 10,5 %, на третьому місці знаходяться зернові культури: 11,6 та 10,3% відповідно.

Таблиця 1

Система технічного регулювання: типові компоненти та створення технічних бар'єрів у торгівлі (ТБТ)

Компоненти	Технічні бар'єри
1. Визначення аспектів безпечності: (Технічні регламенти, стандарти, положення про реалізацію продукції)	1. Вимоги щодо безпечності, стандарти та інші положення є різними (нееквівалентні) 2. Методи перевірки є різними (нееквівалентні)
2. Оцінка відповідності: (перевірка безпечності продукції на стадії проектування та виробництва)	3. Установи, що здійснюють перевірку, не мають взаємного визнання
3. Ринковий нагляд: (забезпечення розміщення на ринку лише безпечної продукції)	4. Методи контролю та корегувальні заходи є різними

Питома вага зазначених товарів у загальному обсязі експорту України до держав-членів ЄС за звітний період склала 61,4% або 10292,6 млн. дол. США. Основна частка українського експорту припадала на: Польщу (15,2%), Італію (14,1%), Німеччину (9,6%), Угорщину (9,3%), Нідерланди (6,2%).

Основні товарні групи українського імпорту з країн ЄС за 2012-2013 рік свідчать про потребу у машинах, котлах, механічних пристроях (84) (відповідно: 2012- 13,9%, 2013 – 12,6%), енергетичних матеріалах; нафті, продуктах перегонки (27) – 7,5%, та 11,2 – відповідно. Питома вага зазначених товарів у загальному обсязі імпорту з держав-членів ЄС за звітний період склала 56,1% або 15163,5 млн. дол. США. Основні країни-імпортери: Німеччина (25%), Польща (15%), Італія (7,7), Франція (6,4%), Угорщина (5,2%).

Тому найбільш дієвими механізмами ліквідації цих технічних бар'єрів в міжнародній торгівлі визнані такі, що базуються на взаємному визнанні результатів оцінки відповідності, яка забезпечується в результаті технічної гармонізації.

До очікуваних результатів від усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС можна віднести: доступ української продукції до ринку ЄС на умовах, що діють для держав-членів ЄС; повне визнання українських установ, що належать до системи технічного регулювання; набуття членство України в європейській системі ринкового нагляду. Для досягнення поставлених завдань, необхідно здійснити регуляторне наближення до системи ЄС.

Реформування системи технічного регулювання ЄС, яке розпочалося ще у 1985 році, має основне завдання: прискорити процес гармонізації Технічних регламентів для створення єдиного ринку в Європі, який завершився через 8 років (у 1993 році) і дістав назву «Новий підхід». Сьогодні, майже через 30 років після впровадження Нового підходу, є реальні підстави, що вказують на успішні наслідки. Новий підхід сприяв розвитку єдиного ринку без внутрішніх бар'єрів у торгівлі, відбулося значне скорочення виробничих витрат в охоплених секторах. Крім цього, усунення нетарифних бар'єрів шляхом регуляторного наближення до моделі «Нового підходу», призвело до об'єднання ринків відповідних країн в єдиний ринок, а застосування системи європейських стандартів, відкрило можливості для інновацій (наприклад, стандарт GSM). Варто відзначити, що ситуація до початку застосування Нового підходу в ЄС була досить подібною до старої радянської системи ГОСТів.

На відміну від тієї ситуації, Новий підхід запровадив низку новітніх ідей. До них варто віднести такі: визначення основних вимог до безпечності продукції у Директивах ЄС (на

кшталт наших Технічних регламентів), які затверджуються Радою Європи, що встановлюють обов'язкові вимоги до продукції в процесі проектування, виготовлення, реалізації й утилізації.

Між тим, продукція, яка виготовлена згідно з вимогами гармонізованих з директивою ЄС європейських стандартів розглядається як відповідна основним вимогам директиви (принцип презумпції відповідності). Стандарти є здебільшого гармонізованими на території ЄС та добровільними за сутністю застосування. Продукція може бути розміщена на ринку ЄС тільки після процедури оцінки відповідності. Виробники вправі обирати ту чи іншу процедуру оцінювання відповідності з числа передбачених відповідною директивою, що мають відношення до конкретної продукції. Нагляд за ринком забезпечують державні органи.

Існуюча в Україні система технічного регулювання зважаючи на «радянське» минуле має певні недоліки, зокрема жорсткість регулювання, що стримує інновації; застарілість вимог, що ускладнює розвиток та доступ до новітніх технологій; непрозорість, що забезпечує доступ до обов'язкових нормативних документів (стандартів тощо) лише на платній основі; дублювання функцій, яке сприяє надмірному тиску на бізнес, особливо за умов суперечливості дублюючих вимог, та розмитість відповідальності державних органів; неефективність – зосередження на паперовому контролі та ігнорування того, що реально відбувається на ринку.

Крім цього, конфлікт інтересів, який є наслідком поєднання в одній особі регуляторних, наглядових (контрольних) та комерційних функцій, збільшує можливості для корупції. І, як наслідки існуючої системи, споживачі мають: незахищеність перед невідповідною продукцією на ринку, високу ціну товару, відсутність або істотну затримку у доступі до новітніх технологічних товарів.

Більш того, недоліки системи технічного регулювання, унеможливають розвиток бізнесу, зокрема, створюють непередбачуване та несприятливе середовище, необхідність долати перешкоди шляхом хабарів, неможливість або ускладненість виведення на ринок новітньої продукції. Для держави та суспільства в цілому невідповідність системи технічного регулювання України європейським принципам сприяє загальному технологічному відставанню, стримуванню економічного зростання, неконкурентоспроможності підприємств та економіки в цілому, надмірному впливу певних груп зосереджених інтересів та перерозподілу суспільного продукту на їхню користь.

Реформування української системи технічного регулювання до європейської на сьогодні здійснюється за двома напрямками: реформування горизонтального та вертикального законодавства. В частині горизонтального законодавства, що регулює функції системи технічного регулювання, необхідно привести 25 секторальних Технічних регламентів у відповідність з Директивами Європейського Союзу [2]. Під ці регламенти затвердити європейські гармонізовані стандарти в Україні. Для гармонізації європейських стандартів навіть під Директиви, потрібні надто великі кошти та тривалий час, який вимірюється десятками років.

Іншим головним завданням структурних реформ є взаємне визнання інституційних структур, що забезпечать функціонування системи технічного регулювання. Ефективність запровадження реформ буде залежати від безперервної співпраці з ЄС протягом всього періоду реформування. Необхідно суттєво та якісно посилити науковий та технічний рівень кадрового складу національного органу стандартизації, який буде здатний вирішувати поставлені завдання.

Важливою подією у такому співробітництві є впровадження Програми підтримки галузевої політики. Програма розроблена у відповідь на вимоги угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі і має на меті впровадити заходи у сфері політики з метою усунення технічних бар'єрів у торгівлі між ЄС та Україною з огляду вимог глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі.

Кількість технічних регламентів у більшості країн постійно зростає, вони охоплюють велику кількість продукції. Ця тенденція є реакцією державних органів на зростання вимог громадськості до відповідності продукції мінімальним стандартам якості

і безпеки, унеможливлення негативного впливу на споживачів і навколишнє середовище. Проблема України полягає у відсутності оперативності щодо реагування на такі зміни, що спричинює невчасне і не повне розроблення та гармонізацію нормативної документації.

Імпортна продукція, що надходить до України, оцінюється за технічними, санітарними і фіто-санітарними нормами. До продукції, що підпадає під дію технічних регламентів відносяться машини й обладнання (бойлери; електромеханічні будівельні та збиральні інструменти, металообробне, деревообробне та медичне обладнання) та обладнання для харчової промисловості. За технічними регламентами оцінюються і споживчі товари, зокрема медикаменти, косметика, синтетичні мийні засоби, побутові електроприлади, автомобілі, відео та телевізійне обладнання, кінознімальне та фотографічне обладнання, іграшки, певні види харчових продуктів. Під дію технічних регламентів підпадає також і сировина та продукція сільськогосподарського призначення: добрива, інсектициди, небезпечні хімічні речовини. До продукції, що оцінюється за санітарними та фітосанітарними нормами відноситься: свіжі фрукти й овочі, фруктові соки та інша харчова продукція, м'ясо і м'ясопродукти, молочні продукти, а також готові харчові продукти. Отже, аналіз видів продукції, що підлягають оцінюванню відповідності достатньо різноманітний і потребує гармонізації не лише стандартів на технічні вимоги, а й на методи дослідження.

Прийняття нових законів у 2014 році у сферах метрології, стандартизації та оцінки відповідності, створили підґрунтя для запровадження європейського законодавства. Прийняті за останні роки Закони України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», «Про загальну безпечність нехарчової продукції» та інші запровадили європейський механізм здійснення ринкового нагляду та режим загальної безпечності продукції.

Вдосконалюється і діяльність НААУ шляхом прийняття змін до профільного закону відповідно до законодавства ЄС. Здійснювані заходи НААУ щодо своєї інтеграції до Європейської співпраці з акредитації (ЄА), створюють підґрунтя для взаємного визнання, посилення ролі акредитації в сфері оцінки відповідності продукції.

Процес приведення галузевого законодавства України у відповідність до законодавства ЄС сьогодні триває – затверджені правила підготовки технічних регламентів на основі актів законодавства ЄС, затверджені технічні регламенти, що відповідають Директивам ЄС у сферах електромагнітної сумісності, низьковольтного обладнання та безпеки машин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для подолання відставання від цивілізованого економічного розвитку України у контексті технічного регулювання потрібно розроблення та прийняття змін до законодавства України щодо окремих видів продукції з метою усунення норм, що передбачають можливість дублювання регуляторних режимів перед введенням в обіг нехарчової продукції.

Потрібно продовжувати приведення українських технічних регламентів у відповідність до актів законодавства ЄС.

Більш швидкими темпами здійснювати підготовку інфраструктури оцінки відповідності до діяльності згідно з вимогами європейського законодавства, переоснащення та модернізацію лабораторій та органів з оцінки відповідності.

Проводити підвищення кваліфікації працівників сфери оцінки відповідності та інспекторів державного ринкового нагляду, підвищення обізнаності виробників, імпортерів та розповсюджувачів з новими правилами і вимогами та посилення конкурентоздатності виробників.

Список використаних джерел

1. Зануда А. Що дасть Україні та українцям вільна торгівля з ЄС? [Електронний ресурс] / А. Зануда. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/09/130930_free_trade_ukraine_eu_az.shtml.
2. Зануда А. Угода про асоціацію з ЄС: за політикою забувають економіку [Електронний ресурс] / А. Зануда. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/09/130930_free_trade_ukraine_eu_az.shtml.

ARTYUKH Tetiana Mykolaivna,

Doctor of Sciences (Technical), Professor, Department of foods expertise,
National University of Food Technologies;

GRIGORENKO Inna Vasylivna,

PhD (Technical), Associate Professor, Department of Commodity, expertise and commercial business,
Vinnitsa trade and economic institute, Kyiv National University of Trade and Economics

**THE STRATEGY OF REFORMING TECHNICAL REGULATION SYSTEM IN THE
CONTEXT OF CREATING AN ATTRACTIVE BUSINESS ENVIRONMENT IN UKRAINE**

***Abstract.** The results of the study of technical regulation in Ukraine. Reform of technical regulation aimed primarily at technical harmonization and technical regulations that lead to the elimination of trade barriers in international trade. Technical barriers to trade arise only when facing questions regarding safety requirements to prevent imports of products which are not manufactured and certified in accordance with national technical regulations.*

Modern Ukraine is on the verge of changes that stalyat serious challenges to enhance competitiveness of Ukrainian manufacturers on world markets; the need to improve the business environment; improving public administration. The expected results from the elimination of technical barriers to trade between Ukraine and the EU include: access of Ukrainian goods to the EU market under the conditions that apply to EU Member States; full recognition of Ukrainian institutions belonging to the system of technical regulation; Ukraine gaining membership in the European market surveillance system. To achieve these objectives, it is necessary to carry out regulatory approximation to the EU system.

Without significant regulatory changes in the system of technical regulation of Ukraine, particularly in the field of standardization, accreditation, conformity assessment, metrology and market surveillance is not possible to hope for a real revival of business trade and economic relations with the European market, improving the quality and safety of Ukrainian products on the domestic market , protection of the consumer. But until now there had been no necessary reforms and therefore adopted new laws on technical regulation system because of their inconsistency with other legal acts, not able to implement all norms of EU technical regulations in the business and legal practices in Ukraine.

The analysis of the impact of the existing system of technical regulation on the development of the consumer market, business, society and the state as a whole. An analysis of the process of reforming the Ukrainian system of technical regulation of horizontal and vertical legislation.

The ways of further development and improvement of technical regulation in Ukraine legislative and executive level.

Keywords: system of technical regulation, technical regulations, conformity assessment, accreditation, market surveillance

*Одержано редакцією: 18.01.2015
Прийнято до публікації: 24.01.2015*

УДК 330.341

БОГОСЛАВСЬКА Аліна Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра міжнародної економіки,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ**

У статті висвітлено сучасні інноваційно-інвестиційні засади та напрями інвестиційно-інноваційного розвитку природоохоронних територій. Схарактеризовано адаптовані до виробничих підприємств основні принципи відповідності основних напрямків науково-технічного розвитку головних проблем та перспектив розвитку суспільства. Опрацьовано основні законодавчі

документи, які регламентують реальні інвестиційні засади розвитку природоохоронних територій. Обґрунтовано джерела фінансування природоохоронних проектів міжнародного рівня.

Ключові слова: природоохоронні території, інвестиції, інновації, фінансування.

Постановка проблеми. Рівень фінансового і матеріального-технічного забезпечення визначає стан поточного функціонування установ природно-заповідного фонду, здійснення ними природоохоронних заходів, наукових досліджень, еколого-освітньої, рекреаційної діяльності, перспективи капітального будівництва. Практично повна відсутність, в сучасних реаліях економіки України, необхідних державних інвестицій в розвиток національних природних регіональних ландшафтних парків і біосферних заповідників стримує розвиток рекреаційної галузі, яка може стати основою для екологічно збалансованого розвитку регіонів та створення нових робочих місць. Потрібна система економічних інструментів з метою збільшення доходів для заповідного фонду, використання партнерських відносин між державою і приватним сектором для диверсифікації джерел і обсягів фінансування природно-заповідного фонду, адже саме інвестиційні ресурси, які являють собою поєднання капіталу у матеріалізованій формі (основні і оборотні засоби, прямі капіталовкладення, ресурс грошового і фондового ринку) і капіталу у не матеріалізованій формі (ресурси інтелектуальних інвестицій та ін.) є основною передумовою інноваційного розвитку заповідних територій.

Мета дослідження. Метою нашої роботи є вивчення напрямів інвестиційно-інноваційного розвитку природоохоронних територій. Вказана мета зумовила використання відповідної системи методів: методи спостереження, систематизації даних, метод порівняння; аналітичний і синтетичний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить досвід багатьох країн з ринковою економікою, інвестиції є важливим управлінням розвитком заповідних територій. Численні дослідження, що стосуються вивчення впливу інвестицій на динаміку економічного розвитку доводять, що жодній з країн, що активно розвиваються, не вдалося б здійснити інноваційний прорив у тій чи іншій сфері діяльності без внутрішнього чи іноземного інвестиційного забезпечення. Природоохоронні території в зарубіжних країнах фінансуються з різних джерел, до того ж кожна країна має свої особливості. Так, у розвинутих країнах Європи та Північної Америки вагому частку становлять плата за користування та благодійна підтримка. На відміну від цих країн у країнах, що розвиваються, де на сьогодні зосереджена більшість цінних первинних екосистем, вони фінансуються з бюджету, а також за рахунок допомоги двосторонніх агенцій розвитку та міжнародних організацій, у тому числі благодійних [1]. Останніми роками у найпопулярніших туристичних країнах, що розвиваються, зростає частка надходжень від рекреаційного туризму.

На міжнародному рівні сформовано низку інституцій, які можуть надавати значні кошти для збереження природи та зацікавлені у розвитку мережі природоохоронних і територій на умовах безповоротної та поворотної допомоги, табл. 1.

Обмеження у фінансових засобах дедалі частіше спонукає природоохоронні території вступати у партнерські стосунки із приватним сектором. Утім, брак коштів не єдина причина для залучення приватного сектора до вирішення завдань у цій сфері. Майже всі інноваційні механізми, спрямовані на залучення інвестицій для збереження біорізноманіття до приватного сектора чи створення нового партнерства між урядом, приватним сектором та місцевими громадами, тяжіють до передачі прав власності співкористувачам чи співуправлінцям з метою підвищення ефективності збереження видового різноманіття. Розподіл управлінських повноважень з метою використання потенціалу приватного партнера для інноваційних технологічних та управлінських рішень на практиці довів доцільність публічно-приватних партнерств для управління природоохоронними територіями.

Виходячи з важливості інвестиційної діяльності в Україні прийнято цілу низку законодавчих актів та нормативних документів, що визначають питання формування інвестиційного клімату. Визначальним (базовим) законом, що формує реальні

можливості інвестиційної діяльності є Конституція України, в якій статтями 11–43 гарантуються права власності і підприємницької діяльності, а статті 85, 95, 116, 119, 143 визначають повноваження органів влади щодо соціально-економічних питань розвитку суспільства. Одними із основних законів, що формують правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, є закони України «Про інвестиційну діяльність» [2], «Про іноземні інвестиції» [3], «Про режим іноземного інвестування» [4], які направлені на захист прав інтересів суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності, а розвиток інвестиційної діяльності. З метою залучення приватних інвестицій у 1999 році було прийнято Закон України «Про концесії» [5], який регламентує укладення концесійних договорів на довготривалий період на будівництво об'єктів концесії. В системі інвестиційного законодавства важливе місце займають Закон «Про інноваційну діяльність» [6], венчурні фонди та ін.

Таблиця 1

Джерела фінансування природоохоронних проєктів міжнародного рівня

№	Назва	Коротка характеристика
1	Двосторонні агенції розвитку	Місія багатьох двосторонніх агенцій розвитку — збереження біорізноманіття, Зокрема, активними є канадська CIDA, данська DANIDA, японська JICA, норвезька NORAD, швейцарська SDC, шведська SIDA британський DFID, та USAID-США.
2	Глобальний екологічний фонд	Покликаний сприяти співпраці та фінансувати вирішення чотирьох найбільших загроз для довкілля: збереження біорізноманіття, зміна клімату, деградація міжнародних водойм та потоншення озонового шару.
3	Міжнародні банки розвитку	Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку можуть надавати позики на довгостроковий термін і за низькими ставками для реалізації суспільно важливих проєктів. Крім того, всі банки розвитку, надаючи кредити на проєкти, які не мають основною ціллю збереження біорізноманіття, в умовах надання фінансування вказують необхідність сприяти природоохоронним проєктам. Працюють ці установи виключно з національними урядами, втім, керівництво природоохоронної території може подавати запити на фінансування в рамках державної програми розвитку регіону чи проєкту розвитку інфраструктури.
4	Приватні фонди	Фонди, засновані багатими особами, групами чи компаніями і які мають на меті зберігати біорізноманіття, можуть виступати джерелом фінансування.
5	Неурядові організації міжнародного масштабу	Також організації, як Всесвітній фонд природи (WWF), Conservation International та The Nature Conservancy мають на меті збереження біорізноманіття.
6	Альтернативні фінансові механізми	Реалізація механізму чистого розвитку та проєктів спільного впровадження, згідно з Кіотським протоколом до рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату, є одним із глобальних інноваційних підходів до фінансування природоохоронних територій.

Змістовна суть інвестиційної діяльності у сфері розвитку заповідних територій приводиться і в законі «Про охорону навколишнього природного середовища», де ст.6 проголошується, що «з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища», що у Бюджетному кодексі України розглядаються як комплекси заходів, визначених на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, виконання яких здійснюється з використанням коштів державного та/або місцевого бюджетів шляхом надання державних та/або місцевих гарантій. Крім в Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів.

Більш конкретизований вираз процесу інвестиційної діяльності знаходять своє відображення у законі «Про природно-заповідний фонд України», в якому окреслюється коло питань щодо фінансових заходів, орієнтованих на розвиток територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Наприклад стаття 46 Закону проголошує, що фінансування заходів щодо природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних

парків, ботанічних садів, дендрологічних та зоологічних парків загальнодержавного значення здійснюється за рахунок державного бюджету України, хоча можуть залучатися кошти місцевих бюджетів, позабюджетних і благодійних фондів, коштів підприємств і установ, організацій та громадян.

Фінансування заходів щодо регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних та зоологічних парків місцевого значення здійснюється за рахунок місцевих бюджетів та інших фондів.

Витрати, пов'язані із забезпеченням режиму охорони заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, здійснюється за рахунок підприємств, установ, організацій, на території яких вони знаходяться. Відповідно до статі 47 цього Закону, об'єкти природно-заповідного фонду можуть використовувати інвестиції за рахунок власних коштів, отриманих від наукової, природоохоронної, туристично-екскурсійної, рекламно-видавничої та іншої діяльності.

До інших норм закону, що регулюють процес інвестиційної діяльності відноситься стаття 48, якою проголошується, що для фінансування природоохоронних заходів можуть створюватися цільові екологічні фонди природних заповідників, національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків.

Цим законом встановлюється, що кошти, передані підприємствами, установами та організаціями до цільових екологічних фондів не оподатковуються та звільняються від справляння плати за землю (ст. 49). Ці суми коштів, що звільнені від оподаткування, умовно можна віднести до інвестицій направлених на розвиток природних територій.

Для зниження негативної дії дефіциту бюджетних коштів для забезпечення функціонування заповідних територій, і в першу чергу національних природних парків, вважаємо за доцільне ті Парки, які мають проекти землеустрою та проекти організації їх територій, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів та об'єктів визнати суб'єктам інноваційної діяльності. Тобто згідно закону «Про інноваційну діяльність», вони зможуть отримати додаткову державну підтримку – звільнення на 50% від земельного податку тих госпрозрахункових підприємств, що отримали в оренду земельні ділянки (екологічні маршрути, екологічні стежки, будівлі тощо), які залишаються у розпорядженні платника податку з наступним їх зарахуванням на спеціальний рахунок і можуть використовуватись виключно на фінансування інноваційної діяльності, дозволяється прискорена амортизація основних засобів виробництва з щорічною 20% нормою прискорення амортизації основних фондів групи, повне безпроцентне кредитування пріоритетних інноваційних проектів, часткове (до 50%) безпроцентне кредитування та ін.

При цьому природно-заповідні установи, що стали на інноваційний шлях розвитку, «повинні здійснювати господарську діяльність у рамках відповідних принципів. Причому в основу мають бути покладені принципи відповідності основних напрямків науково-технічного розвитку головним проблемам та перспективам розвитку суспільства» [9, с. 9]. Актуальними вбачаються принципи сформульовані такими дослідниками, як Ілляшенко С., Прокопенко О., Андреева Н. [7, 11]. Треба зазначити, що хоч ці принципи адаптовані до виробничих підприємств, але успішне їх застосування знаходять своє місце і в установах природно-заповідного фонду.

Такими є принципи:

- адаптивності – підтримання відповідного балансу зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку (внутрішніх стимулюючих мотивів діяльності господарюючого суб'єкта і зовнішніх, що генеруються ринковим середовищем);
- динамічності – динамічного приведення у відповідність цілей і стимулюючих мотивів діяльності підприємства, установи (в тому числі їх власників, менеджерів, спеціалістів, працівників);
- самоорганізації – самостійного забезпечення умов функціонування – самопідтримка обміну ресурсами (інформаційними, матеріальними, фінансовими) між елементами виробничо-збутової системи підприємства, а також між підприємством і зовнішнім середовищем;

– саморозвитку – самостійного забезпечення умов довгострокового виживання і розвитку підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація наведених принципів сприятиме інноваційному прориву, який відзначатиметься стрімким розвитком заповідних територій, суттєвим збільшенням інвестиції у їх функціонування, сполученням освіти, науки і виробництва.

Список використаних джерел

1. Жень Ф. Особливості розвитку підприємств з іноземними інвестиціями в Китаї // Економіка України. – 2000. – № 11 – С. 78–82.
2. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991р. №1560 – XII від 18 09.1991. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // zakon.rada.gov.ua.
3. Про іноземні інвестиції: Закон України // Відомості Верховної Ради України, 1992. – № 26. – С. 357.
4. Про режим іноземного інвестування. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 19. – С.80.
5. Про концесії: Закон України // Відомості Верховної Ради України, 1999. – № 41. – С. 372.
6. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002р. №40-4 // Урядовий Кур'єр від 07.08.2002 р.
7. Ілляшенко С. М., Прокопенко О. В. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: Монографія / За ред. С. М. Ілляшенка. – Суми: Університетська книга, 2002. – 250 с.
8. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. – Харків : Константа, 2006. – 536 с.
9. Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України, 1999. – № 37. – С. 336.

BOHOSLAVSKA Alina Viktorivna,

PhD (Economy), Associate Professor, Department of International Economics,
Mykolaiv National University named after V. O. Suchomlynsky

INNOVATION AND INVESTMENT PRINCIPLES OF PROTECTED AREAS.

Abstract. The article deals with modern innovation and investment principles and directions of investment and innovation development of protected areas. Characterized adapted to the basic principles of industrial enterprises will be the focus of scientific and technological development of the main problems and prospects of development of the society. Processed main legal documents regulating investment real basis for the development of protected areas. Reasonably sources of financing environmental projects of the international level.

Key words: protected areas, investment, innovation, sources.

Одержано редакцією: 12.01.2015
Прийнято до публікації: 20.01.2015

УДК 339:658

ВОЙТЕЦЬКИЙ Володимир Володимирович,
викладач, кафедра фінансів, обліку і аудиту та
економіки, ЧФ ПВНЗ «Європейський університет»

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТЬ ПІДПРИЄМСТВА»

У статті досліджено трактування поняття «конкурентоспроможність підприємства». Визначено, що на сьогодні існує велика кількість тлумачень поняття «конкурентоспроможність підприємства». Зроблена спроба їх поєднання. Виділено головні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, конкурентоспроможність товару, конкурентоспроможність підприємства.

Постановка проблеми. За сучасних умов господарювання виробники продукції чи надавачі послуг перебувають під постійним конкурентним пресингом, тому повсякчас постає питання виживання та розвитку підприємства. Спроможність витримувати конкуренцію характеризує така економічна категорія, як конкурентоспроможність. Ринкові умови господарювання вимагають підтримки високого рівня конкурентоспроможності – однієї із головних складових успіху підприємства на внутрішніх і міжнародних ринках. Термін «конкурентоспроможність» застосовується до товарів або продукції, до виробників або надавачів послуг, до регіонів і навіть окремих країн та національних економік. Звичайно, що сутність цього поняття залежно від категорії застосування певним чином диференціюється, проте єдиним є те, що поняття «конкурентоспроможність» відображає здатність об'єкта дослідження ефективно виконувати покладені на нього функції в ринкових конкурентних умовах. У сучасній науковій літературі теоретичні проблеми конкуренції та конкурентоспроможності досліджуються досить широко, проте автори ще не прийшли до одноставної думки щодо визначення поняття «конкурентоспроможності підприємства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок вітчизняних і зарубіжних вчених в окресленому колі питань свідчить про різноплановість досліджень, що пов'язані з конкуренцією та конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання.

Вважаємо за необхідне особливо наголосити на працях Зав'ялова П. С. [5], Миронова М. Г. [13], Портера М. [16], Рубіна Ю. В. [17], Старовойтова М. К. [21], а також Фатхутдінова Р. А. [23, 24].

Теоретичним надбанням теорії конкурентоспроможності також є наукові праці зарубіжних і вітчизняних економістів: Васильєвої З. А. [3], Шинкаренко В. Г. [27], Юданова А. Ю. [28] та ін.

Мета статті. Узагальнення теоретичних знань щодо сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства», як інтегрованої економічної категорії та аналіз головних аспектів забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи поняття «конкурентоспроможність підприємства» доцільно з'ясувати сутність категорії «конкуренція» (походить від пізнього латинського *concurrentia* – стикатися, змагатися). У законодавстві України присутнє наступне визначення: «економічна конкуренція (конкуренція) – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [1]. Попри це, необхідно відмітити, що єдиного підходу до визначення даної категорії серед вітчизняних та зарубіжних науковців не існує. Так, Ф. Шерер і Д. Росс [25] вважають, що вчені дотримуються одного із трьох тлумачень конкуренції: поведінкової, структурної та функціональної. Які вони окреслюють наступним чином:

- поведінкове трактування конкуренції – боротьба за гроші покупця шляхом задоволення його потреб, наприклад, визначення конкуренції Юдановим А. Ю., як боротьби фірми за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, яка ведеться ними на доступних сегментах ринку [28];
- структурне трактування конкуренції – аналіз структури ринку для визначення міри свободи продавця й покупця та умов що діють на ньому, так К. Макконел і С. Брю визначають конкуренцію як наявність на ринку великої кількості незалежних продавців і покупців, які мають можливість вільно входити на ринок та виходити з нього [24, с.31];
- функціональне трактування конкуренції – роль конкуренції в економіці, як суперництво старого з новим, спонукання до інновацій, за М. Портером, «конкуренція – це динамічний процес, який базується на оновленні та пошуку стратегічних відмінностей, це ландшафт, який безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси та ринкові сегменти» [16].

Здатність або спроможність вести суперництво на ринку отримала втілення в категорії «конкурентоспроможність» («конкурентоздатність»). З точки зору Фатхутдінова Р. А. [23, с.10] «конкурентоспроможність – це важлива системна ознака певного об'єкту, яка характеризується мірою реального або потенційного задоволення ними існуючої конкурентної потреби (призначення об'єкту) в порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку (в певній сфері людської діяльності). Залежно від об'єкту оцінки пропонується розрізняти конкурентоспроможність продукції (товару або послуги), конкурентоспроможність підприємства, конкурентоспроможність галузі і конкурентоспроможність національної економіки».

Аналізуючи наукові праці вітчизняних та закордонних дослідників конкурентоспроможності ми можемо виділити декілька підходів до визначення поняття конкурентоспроможності підприємств.

Перший підхід базується на прямому порівнянні підприємства з іншими підприємствами на певному ринку (конкурентами) та акцентуванні уваги на роботі з конкурентними перевагами над ними. Умовно позначимо його як підхід конкурентних переваг. За цим підходом науковці визначають конкурентоспроможність підприємства наступним чином:

- здатність створювати такі переваги над конкурентами, які дозволяють досягти поставленої мети [2];
- володіння властивостями, утворюючими переваги для суб'єкта економічного змагання [6];
- здатність компанії працювати у динамічному конкурентному середовищі при втриманні наявних конкурентних переваг, як мінімум, у незмінному стані (краще – з позитивною динамікою) [11];
- можливість та динаміка пристосування його до умов ринкової конкуренції [6];
- відображення його порівняльних переваг відносно до інших підприємств даної галузі всередині країни і за її межами [19];
- динамічна характеристика здібності підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища і забезпечувати при цьому визначений рівень конкурентних переваг [27].

Розглядаючи підхід конкурентних переваг, ми не можемо не зупинитися на визначенні самого поняття «конкурентні переваги» в економічній науці. Так, наприклад, Сіваченко І. Ю. дає наступне трактування поняття: «конкурентні переваги є концентрованим виявом переважання підприємства над конкурентами в економічній, технічній, організаційній і інших сферах господарської діяльності, яке можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш високі рентабельність, ринкова частка, об'єм продажу)» [20, с. 101].

Другий підхід щодо визначення поняття конкурентоспроможності підприємства можливо охарактеризувати як той, що базується на приділенні уваги частці ринку яку займає організація. Умовно позначимо його як підхід частки ринку. За цим підходом можемо навести наступні визначення конкурентоспроможності підприємства дані науковцями:

- зумовлене економічними, соціальними, політичними факторами становище товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках, відображене через показники (індикатори), адекватно характеризуючи такий стан і його динаміку [5];
- боротьба за обмежений об'єм платоспроможного попиту, яка ведеться фірмою на доступних для неї сегментах [10];
- здатність підприємства займати певну частину ринку продукції та здатність збільшувати або зменшувати дану частину [7].

Третій підхід умовно позначимо як підхід конкурентоспроможності товару. Його суть розкриває лаконічне визначення Фатхутдінова Р. А.: «конкурентоспроможність організації – це її здатність виготовляти конкурентоспроможний товар» [24]. Більш розлоге визначення дають Фігурнов Е. Б. та Донець Ю. Ю., які розуміють конкурентоспроможність підприємства як ефективність використання його виробничого потенціалу (здатність нарощувати конкурентоспроможність продукції, яку виготовляють, у більш швидкому темпі, ніж

потенціал конкурента) [5]. Організація European management forum розглядає конкурентоспроможність підприємства як реальну та потенційну здатність компаній, а також наявних у них для цього можливостей проектувати, виготовляти та збувати товари, які за ціновими та неціновими характеристиками у комплексі більш привабливі для споживача, ніж товари конкурента [21]. Це визначення цікаве тим, що не тільки поєднує підходи конкурентоспроможності товару та функціонування підприємства, але й характеризує конкурентоспроможність підприємств як фактичну та потенційну ознаку.

Для кращого розуміння цього підходу ми не можемо обійти поняття самої конкурентоспроможності продукції. Так, наприклад, Фатхутдінов Р. А. її визначав, як ступінь задоволення конкретної потреби споживачів у порівнянні з продукцією конкурентів [23].

Четвертий підхід до визначення поняття конкурентоспроможності підприємства базується на ефективності його діяльності. Умовно позначимо його як підхід ефективності. За цим підходом конкурентоспроможність підприємств – це:

- здатність підприємства ефективно використовувати свій конкурентний потенціал, зберігаючи при цьому своє становище на конкурентному ринку або ж розширювати займаний сектор ринку, постійно вести пошук та раціонально реалізовувати виявлені резерви конкурентного потенціалу в умовах обмеженості ресурсів [12];
- можливість ефективної господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку [5];
- відображення відносного рівня ефективності використання усіх видів наявних у цього підприємства виробничих ресурсів [16];
- можливість проведення ефективної господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку. Це узагальнюючий показник життєвої стійкості підприємства, його вміння ефективно використовувати свій фінансовий, виробничий, науково-технічний і трудовий потенціали [14];
- можливість ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку [9, с. 7].

П'ятий підхід до визначення поняття конкурентоспроможності підприємства є одним з найпоширеніших. Він полягає у зосередженні уваги на змісті внутрішніх процесів діяльності підприємства. Умовно позначимо його як підхід процесів. За цим підходом науковці визначають конкурентоспроможність підприємства наступним чином:

- комплексне поняття, яке обумовлене системою та якістю управління, якістю продукції, широтою та глибиною асортименту, затребуваним суспільством або окремими його членами, стабільним фінансовим станом, здатністю до інновацій, ефективним використанням ресурсів, цілеспрямованою роботою з персоналом, рівнем системи товароруку та сервісу, іміджем фірми [8];
- сукупність характеристик, які включають в себе: зайняту фірмою долю ринку, здатність підприємства до виробництва, збуту та розвитку, здатність вищого щабля керівництва до реалізації поставленої мети [5];
- загальна міра інтересу та довіри до послуг підприємства на фондовому, фінансовому та трудовому ринках. В переліку головних визначальних факторів цієї міри виступають вартість підприємства, технічна оснащеність робочих місць, реалізована концепція управління, управлінські технології, організаційна система, людський капітал, стратегічний маркетинг, технічна, інвестиційна та інноваційна політики [21];
- внутрішня властивість суб'єкта ринкових відносин, яка виявлена в процесі конкуренції та дозволяє зайняти свою нішу в ринковому господарстві капіталістичного типу для розширення відтворення, що зумовлює покриття всіх витрат виробництва та отримання прибутку від легальної господарської діяльності [5];
- властивість об'єкта, маючого певну долю відповідного ринку, яка характеризує ступінь відповідності техніко-функціональних, економічних, організаційних та інших характеристик об'єкта вимогам споживачів, визначає долю ринку, належну даному об'єкту, та перешкоджає перерозподілу цього ринку на користь інших об'єктів [18];

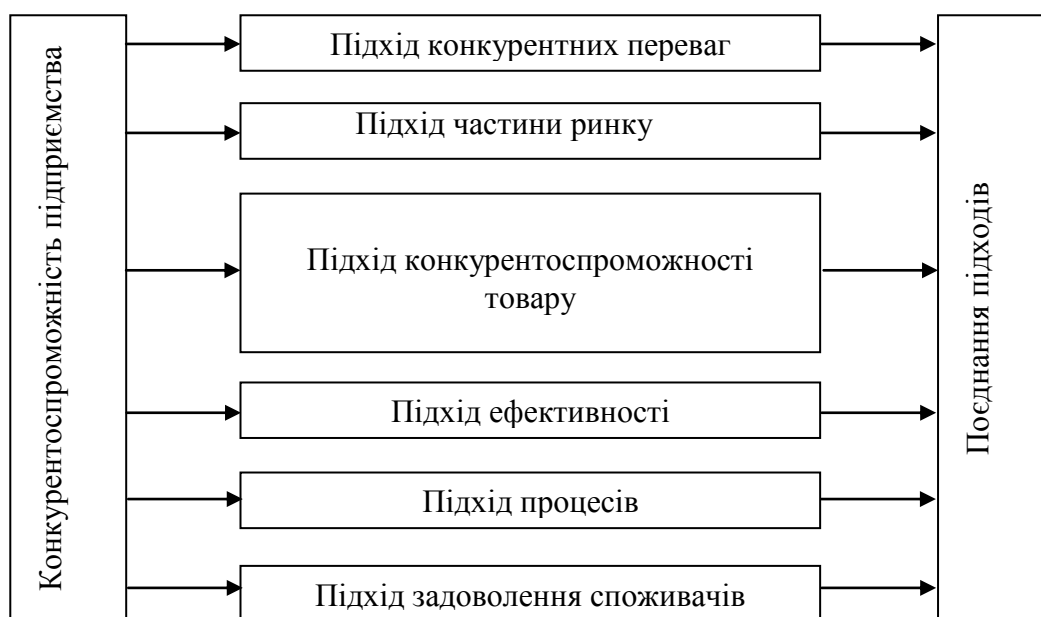


Рис. 1. Схема основних підходів до визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства»

- властивість прибутково виготовляти та реалізовувати продукцію за ціною не вище та за якістю не гірше, ніж у будь-яких інших контрагентів у своїй ринковій ніші [13];
- узагальнюючий підсумковий показник його стійкої роботи, який вбирає в себе результати діяльності самих різних виробничих, допоміжних і управлінських підрозділів, підсистем і залучених ресурсів [4];
- здатність виробляти й реалізовувати свою продукцію швидко, дешево, якісно, продавати її в достатній кількості, при високому технологічному рівні обслуговування [9, с. 7];
- рівень його компетенції відносно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складових: технології, ресурсів, управління (особливо – стратегічного поточного планування), навичок і знань персоналу тощо, що знаходить вираження в таких результуючих показниках, як якість продукції, прибутковість, продуктивність тощо [26].
- Шостий підхід умовно позначимо як підхід задоволення споживачів. Його суть можемо розкрити через визначення Васільєвої З. А., яка розуміє конкурентоспроможність підприємств як здатність задовольняти потреби (вирішувати проблеми) споживачів на основі виробництва товарів та послуг, які переважають конкурентів за набором параметрів, який вимагається [3].
- Доволі часто можемо зустріти визначення конкурентоспроможності підприємства, які поєднують два та більше підходи. Наприклад, такі визначення конкурентоспроможності підприємства як:
 - здатність підприємства протистояти на ринку іншим виробникам аналогічної продукції (послуг) як за ступенем задоволення своїми товарами конкретної громадської потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності [17];
 - здатність підприємства виготовляти конкурентоспроможну продукцію за рахунок його вміння ефективно використовувати фінансовий, виробничий та трудовий потенціал [17];
 - реальна та потенційна здатність компанії розробляти, виготовляти, збувати та обслуговувати в конкретних сегментах ринку конкурентоспроможні вироби, тобто товари, які переважають за якісно-ціновими параметрами аналоги, які користуються більш пріоритетним попитом у споживачів [22];

- відносна характеристика, яка відображає відмінність процесу розвитку даного виробника від виробника конкурента як за ступенем задоволення своїми товарами або послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності [5];
- оцінена суб'єктами зовнішнього середовища його перевага на вибраних сегментах ринку над конкурентами в даний момент часу, досягнута без збитку оточуючим, яка визначається конкурентоспроможністю його конкретних товарів та рівнем конкурентного потенціалу, який характеризує здатність в майбутньому розробляти, виготовляти, збувати та обслуговувати товари, які переважають за якістю та ціною над аналогами [15].

Кожний із зазначених вище підходів до розуміння поняття «конкурентоспроможність підприємства» є справедливим. Підсумовуючи визначення науковців можемо надати наступне авторське визначення.

Конкурентоспроможність підприємства – це наявність конкурентних переваг у задоволенні потреб конкретних споживачів, які утворюються за рахунок ефективного виготовлення конкурентоспроможного товару та гармонізації внутрішніх процесів, що визначає долю ринку та перешкоджає перерозподілу його на користь конкурентів.

Розглянемо докладніше складові нашого визначення «конкурентоспроможність підприємства».

Класик досліджень теорії конкуренції Майкл Портер [16] прийшов до висновку про існування двох основних шляхів здобуття підприємством конкурентних переваг:

- вдосконалення продукції (послуг) фірмою в тих напрямках, які цінуються покупцями такою мірою, що вони готові заплатити найвищу ціну за володіння ними (зовнішні конкурентні переваги); передбачає концентрацію уваги на якомога кращому задоволенні об'єктивних та суб'єктивних потреб споживачів у порівнянні з товарами конкурентів;
- досягнення фірмою найнижчого рівня собівартості в своїй галузі (внутрішні конкурентні переваги); передбачає вдосконалення технологій виробництва (технологічні інновації), науково-дослідної діяльності та логістики, організаційної структури, менеджменту персоналу, а також постійний аналіз витрат на всіх стадіях розробки, виробництва та реалізації продукції.

Аналіз собівартості щодо найближчих конкурентів спрямований на виявлення різниць цін і витрат виробників як конкурентних переваг. Різниці у витратах конкурентів можуть бути викликані чинниками:

- різними умовами постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих, тощо;
- застосуванням різних технологій;
- використання обладнання з різними технічними параметрами;
- різницею у виробничих витратах;
- різницею в рівні конкурентів, залежно від інфляції і від зміни обмінних курсів іноземних валют;
- різницею у витратах на маркетинг, продаж і просування товару, у витратах на рекламу;
- різницею у витратах на транспортування товару, що надходить і відправляється;
- різницею у витратах на збутову мережу;
- різницею у витратах на гарантійний сервіс та утилізацію.

Одним з ефективних інструментів даного аналізу є ланцюжок цінностей (ланцюжок створення вартості). Ланцюжок, що створює вартість видів діяльності, починається із закупівель і поставок, продовжується, в основному, на виробництві, розподілі роздрібного продажу продукту споживачам.

Ланцюжок цінностей визначає діяльність, функції та процеси, реалізовані фірмою. Якщо далі диференціювати процеси на окремі види робіт, завдання, операції, то можна детально розібратися в структурі витрат фірми і визначити їх основні елементи.

Очевидно, що різні ринкові умови висувають перед конкуруючими фірмами різні вимоги. Існує певна ієрархія вимог ринку. Тому найважливіша проблема, яка постає

перед кожною фірмою, – якими навичками повинна володіти фірма, щоб задовольняти вимоги ринку. Чим більше ієрархія навичок фірми відповідає її ланцюжку створення вартості, тим вища її конкурентоспроможність.

Ключові елементи вартісного ланцюжка.

1. Стратегія основної діяльності.
2. Стратегія маркетингу, розподілу, продажу та обслуговування.
3. Стратегія нововведень.
4. Фінансова стратегія.
5. Кадрова стратегія.
6. Інформаційна стратегія.
7. Лобіювання своїх інтересів в органах влади.

Досліджуючи ланцюжок створення вартості, необхідно розібратися, на якому рівні організаційної ієрархії зосереджені ті чи інші функції, який ступінь впливу на них мають перелічені вище ключові елементи, і чи надає така структура максимальну вартість фірмі.

Для оцінки конкурентоспроможності підприємства частіше за все необхідно знати не тільки ланцюжок цінностей фірми, а й розуміти всю систему створення вартості. У таких випадках проводять аналіз ланцюжка цінностей постачальників і посередницьких структур.

Аналізувати ланцюжок вартості постачальників необхідно тому, що результатом їх діяльності є продукція, яка використовується в ланцюжку цінностей фірми-виробника.

І від того, яка буде вартість, якість та комплектність поставленої продукції, відповідність її стандартам, будуть залежати загальні витрати фірми-виробника. Аналізувати ланцюжок вартості посередницьких структур необхідно тому, що: витрати і дохід посередників входять в ціну, яка сплачується кінцевим споживачем; діяльність посередників може сильно впливати на задоволеність покупця продукції.

Конкурентоспроможність товару відображає його здатність більш повно відповідати запитам покупців порівняно з аналогічними товарами, представленими на ринку. Вона визначається, з одного боку, якістю товару, його технічним рівнем, споживчими властивостями, з іншого боку – цінами, які встановлюють продавці товарів. Крім того, на конкурентоспроможність товару впливають переваги в гарантійному й післягарантійному сервісі, рекламі, іміджі виробника, а також ситуація на ринку, коливання попиту. Високий рівень конкурентоспроможності товару свідчить про доцільність його виробництва й можливості вигідного продажу.

Конкурентоспроможність продукції й конкурентоспроможність підприємства співвідносяться між собою як частина й ціле. Зазвичай можливість фірми конкурувати на певному товарному ринку безпосередньо залежить від конкурентоспроможності її товарів (послуг), а також сукупності економічних методів управління господарською діяльністю, що впливають на результати конкурентної боротьби.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження можна визначити конкурентоспроможність підприємства як комплексну системну характеристику підприємства, яка визначає його здатність протидіяти на ринку підприємствам-конкурентам шляхом ефективного використання наявних ресурсів, виготовлення та реалізації конкурентоспроможної продукції та отримання прибутку від ведення ефективної господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001р. № 2210-III із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
2. Блинов А.О. Имидж организации как фактор ее конкурентоспособности. // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 4. – С. 20–24.
3. Васильева З.А. Иерархия понятий конкурентоспособности субъектов рынка / З.А. Васильева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 2. – С. 83-90.

4. Воронкова А.Е., Калюжна Н.Г., Оленко В.І. Управлінські рішення в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства: організаційний аспект: Монографія. – Х.: ВД „ІН-ЖЕК”, 2008. – 512 с.
5. Завьялов П.С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 496 с.
6. Захаров А.Н. Конкурентоспособность предприятия: сущность, методы оценки и механизмы увеличения. // Бизнес и банки. – 2004. – № 1–2. – С. 1–5.
7. Зулькарнаев И.У. Метод расчета интегральной конкурентоспособности промышленных, торговых и финансовых предприятий. // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 4(24). – С. 17–27.
8. Калашникова Л.М. Конкурентоспособность предприятия и их продукции. // Машиностроитель. – 2003. – № 11. – С. 15–18.
9. Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
10. Куприянова Т. Управляемая конкурентоспособность: как ее добиться? // Консультант директора. – 2001. – № 22. – С. 17–29.
11. Маракулин М.В. Управление компромиссами как фактор конкурентоспособности компании. // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 4. – С. 25–31.
12. Масляева О.О. Економічна сутність категорії «конкурентоспроможність»: дефініція та систематизація. // Ефективна економіка. – 2011. – № 10.
13. Миронов М.Г. Ваша конкурентоспособность. – М.: Альфа-Пресс, 2004. – 160 с.
14. Перцовский Н.И. Международный маркетинг: учеб. пособие / И.А. Спиридонов, С.В. Барсукова; под ред. Н.И. Перцовского. – М.: Высшая школа, 2001. – 239 с.
15. Плотицина Т.М. Определение конкурентоспособности предприятия. // Вестник ТГТУ. – 2010. – Том 16. № 1. – С. 205 – 211.
16. Портер М. Международная конкуренция / Пер. с англ. Щетинина В.Д. – М.: Международные отношения, 1993. – 896.
17. Рубин Ю.В. Конкуренция: реалии и перспективы/ Ю.В. Рубин, В.В. Шустов. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
18. Светульников С.Г. Прогнозирование экономической конъюнктуры в маркетинговых исследованиях. – СПб.: Питер, 1997. – 264 с.
19. Синько В. Конкуренция и конкурентоспособность: основные понятия // Стандарты и качество. 2000. – №4 – С. 54-59.
20. Сіваченко І.Ю. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організації): Навч. посібник. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 186 с.
21. Старовойтов М.К. Практический инструментарий организации управления промышленным предприятием: монография. – М.: Высшая школа, 2002. – 294 с.
22. Фасхийев Х.А. Анализ методов оценки качества и конкурентоспособности грузовых автомобилей. // Методы менеджмента качества. – 2001. – № 3. – С. 24–29.
23. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. – М.: Издательско-книготорговый центр «Маркетинг», 2002. – 892 с.
24. Фатхудинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 544 с.
25. Шерер Ф., Росс Д. Структура отраслевых рынков: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 698 с.
26. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: навч. Посібник / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська – К.:КНЕУ, 1999. – 384 с.
27. Шинкаренко В.Г. Управление конкурентоспособностью предприятия / В.Г. Шинкаренко, А.С. Бондаренко. – Харьков: Изд-во ХНАДУ, 2003. – 186 с.
28. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика. – М.: АКАЛИС, 1996. – 272 с.

VOITETSKYI Volodymyr Volodymyrovych,

Lecturer, Department of Finance, Accounting and Auditing and Economics
European University, Cherkasy

THE DEFINITION OF "ENTERPRISE`S COMPETITIVENESS ".

Abstract. *The article investigates interpretations of the concept of "enterprise`s competitiveness". Determined that today there are many interpretations of the concept of "enterprise`s competitiveness". An attempt was made their association. Highlight the main aspects of enterprise`s competitiveness.*

Key words: *competition, competitiveness, competitive advantages, product`s competitiveness, enterprise`s competitiveness.*

*Одержано редакцією: 10.01.2015
Прийнято до публікації: 18.01.2015*

УДК 336.763

VYADROVA Inna Mykolayivna,

Ph.D. (Economics), Professor of Department of Banking, Deputy Director in methodical work, Kharkiv Educational and Research Institute of Banking of the University of Banking;

KAVUN Sergiy Vitaliyovich,

Doctor of Sciences (Economy), PhD (Technical), Associate Professor, Department of Information Technologies, Kharkiv Educational and Research Institute of Banking of the University of Banking;

MUSIIENKO Olena Mykolayivna,

Ph.D. (Economics), Associate Professor, Head of Department of Banking,

Kharkiv Educational and Research Institute of Banking of the University of Banking;

MASLOVA Anastasia Yuriyivna,

Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of Department of Banking,

Kharkiv Educational and Research Institute of Banking of the University of Banking

THE MODERN STATE AND PROSPECTS OF STOCK MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF INVESTMENT BANK ACTIVITY

The modern conditions of dynamic financial market development cause the importance of the stable functioning of such its specific element, as a stock market. The Ukrainian stock market is indissolubly connected with international financial markets and it is the most vulnerable segment of the domestic financial system because of its low competitiveness, instability and speculativeness.

Key words: *stock market, investment bank activity, financial system.*

Formulation of the problem. The financial instability is typical for activity of most financial market participants and it strengthens the value of investment bank operations. The indefinite conditions of external and internal environments, in which banks are operated nowadays, and the implementation of modern methods of competitive activity require from them the identical approaches to the organization of investment oriented activity on the stock market.

It means the strategic directions of realization of investment bank activity on the stock market taking into account a resource providing, determination and implementation of activities complex concerning a reduction of financial risks. It becomes more urgent at this time the receiving of science based answer concerning the development of investment oriented bank activity on the stock market in Ukraine.

The extended recreation of wealth is a basis of effective development of the economic system. This recreation provides the capital gain and accordingly the increase of national income. In this context, it is necessary to clarify that the mechanism of realization of the extended recreation of wealth completely depends on efficiency of functioning of the financial system, the basic element of which is a stock market composed of financial market. Only if there is the balanced cooperation of all elements of financial market, particularly of the stock market, it is possible to ensure completely the absorption of resource streams in whole and their transformation to the investment financing tools of real economy. The enough attention to features of functioning and models of the financial system is paid in the studies both of foreign and domestic scientists [1, 2].

Analysis of recent research and publications. Summarizing the research of mentioned authors it is possible to state the separation of such types of financial systems, as a market-

oriented, bank-oriented and mixed one. Their basic features are determinations of professional participants of financial sector, a specialization of financial institutions during the realization of operations, a legislative control of financial intermediary's activity, etc.

Concerning the advantages and disadvantages of the market-oriented and bank-oriented financial systems, it should be noted that the type of models of organization of the financial system substantially influences on the degree of development both of financial market in whole and the stock market in particular. One of basic tool of efficiency providing of this process is an investment activity of main subjects of financial market – the banks, which, in turn, provide the realization of the most volume of financial operations while other intermediaries are mainly specialized on separate types.

The key role of bank establishments in providing of functioning of financial market is caused their historically priority role in mobilization of considerable volumes of resources with a further redistribution in assets; and it is also caused an ability of these establishments to influence on suggestion of money market and an advantage of their activity practically in all domestic financial market segments.

The features of bank activity on the domestic financial market stipulate their priority role in the functional activity of stock market and the corresponding advantage of the bank-oriented model of financial intermediation. Determination of Vasyurenko O. became the most economically reasonable determination of essence of investment bank operations. He marks that the investment operations are active operations from the bank resources investment in various securities with the purpose to get the income from keeping them in the portfolio during a certain term or from the sale of the purchased securities at a higher price [3].

Such determination completely specifies the essence of investment operations in a bank, and thus, also its activity on the stock market. Because it determines the aim of implementation of investment operations and the direct tool of their realization taking into account a resource providing of process. Taking into account all subject directions, such economic interpretation of essence of bank securities operation became a base one for realization of further research. In modern economic literature, a classification of bank securities transactions also is an object of research of many domestic and foreign scientists and economists: from determination of separate types [4, 5, 6] to the effort of their combination and classification [7].

However, it should be noted that the marked approaches of authors concerning the determination of classification signs and multidimensional composition of bank securities operations take rather limited into account the modern tendencies of functioning of stock market in Ukraine. The stock market is classified depending on the stage of securities circulation. There are primary and secondary market in modern economic literature [8].

As a rule, there are placed the first issued securities on the primary market, and there is a capital mobilization. At the same time there are traded the securities on the secondary market, which have been realized on the primary market already. In other words, the secondary market provides a purchase and sale of previously issued securities. Taking into account approaches of modern scientists and organization features of functioning the domestic secondary stock market is divided into an exchange and an over-the-counter securities market.

The over-the-counter securities market is decentralized, in contrast to an exchange market, which at functional descriptions is centralized. The organized exchange market, as a rule, is associated with the concept of stock exchange, and the organized stock market of Ukraine is not an exception. Concerning the over-the-counter securities market it should be noted that the primary placing of securities is realized on this market. Moreover, there is realized the resale of securities of those issuers, securities of which are not listed, i.e. they do not meet the fixed requirements of trade organizer.

The aim of the study. Generalizing the views of domestic authors concerning the separation of basic functions of stock market, it should be generalized the fundamental functions, namely: area regulation of money and credit turnover; providing of capital transformation between branches and national economic sectors; distribution and redistribution

of corporation capital and their activity's control; capital formation and providing of its efficient use and corresponding providing of operative information about individual capital movements. Domestic bank sector is the most active participant of stock market and has a direct influence on quality of realization of basic functions of stock market.

Therefore, banks should be considered not as separated institutes of market economy but as a complex system that in its unity mediates a reproductive process in the economy, determining volumes [15] and directions of investment [9]. Applying to foreign experience of bank activity, it should be noted that implementation of only lending operations by bank gives an opportunity to get a sufficient income, but it does not allow to expect a low risk level, because by lending a bank constantly risks not to get it back. Therefore, foreign banks of developed countries never limit the active operations to lending [10].

The main material of the research. Having the free financial resources, banks must provide not only their keeping, an acquisition of corresponding income but also their diversification and liquidity. That is an acceptable reason for implementation securities transactions taking into account the normative features of the investment-oriented activity. Realizing the securities transactions, a bank stimulates so-called investments process, which is defined as a sequence of stages, actions, and procedures for such activities.

The consideration of role of bank transactions on the stock market and determination of frames, beyond of which they lose the signs of expediency, is possible only on the basis of general theory of microeconomic behavior, i.e. the theory of bank behavior in the market conditions. The clear selection of basic forms of bank investment intermediation from the position of microeconomic analysis gives an opportunity to define the priority of bank sector as a basic subject of stock market, advantage of investment-oriented bank activity from the position of internal market and to define the influence possibilities of bank establishments on investment development in whole.

Thus forming a clear idea about possibility of separation and classification of bank securities transactions. It should be noted that bank cooperation with clients within the microeconomic frames could be realized in four forms, which have a specific motivation of bank behavior. The first form of the investment-oriented activity within which banks act as custodians of client's savings, is the form of cooperation between banks and customers to attract the majority of resources that provide bank securities transactions. The volume maximization of attracted investment resources, which are necessary for satisfaction the demand for them, is a definite reason in this part of investment-oriented bank activity.

The increase of scales of bank activity on the stock market in a long-term plan is impossible without the volumes' increase of accumulated savings. The cooperation form with customers, in which banks act as borrowers or creditors, is connected, first, with direct bank activity on the stock market. The bank reasons in this situation should be considered differentially for cases, when they act as borrowers and creditors. Banks as creditors on the stock market have a purpose to get a direct income due to placing of the accumulated investment resources or, in case of their insufficiency, due to realization of credit money emission.

Banks as borrowers act on the market exceptionally as demand subjects on the sources of investment resources, fixed for placing in securitized investment assets from side of other subjects on the investment market. The development of resource base of investment bank activity and liquidity support are the basic reasons of realization of such operations. In some cases, banks in this form have an object to decrease of risks of own investment activity due to their realization to the third persons. The last two forms are related from the motivation position of their use by banks on the stock market. When cooperating with customers, in ways that involve banks as a commission intermediary or agent, banks aim to stabilize the income level due to their activity. And accordingly to extend a profitable base without assuming the additional risks by general increase of customers number.

Taking into account the specific of cooperation on the axis «Bank -Client» in whole it provides a basis for further expansion of investment activity and strengthening of competitive positions. For substantial implementation of these positions a bank realizes securities

transactions for the purpose of increase of functioning efficiency of the stock market and getting profit, using the whole range of securities represented on the domestic market. The world practice has many types of securities, and with the development of financial markets, there are more varieties of them. In the wake of implementation of information technologies the traditional types are modified, the character of securities transactions is changed.

The stock market is usually considered as a main component of financial market that is, in the widest sense, a place, where there are those, who in the process of economic activity need money for expansion of its activity, and those, who accumulate savings that can be used for investments. The mechanism of market functioning has its own features that are related to the specific structure of traded securities, the business activity of those or other market participants, the general state of the economy, and the model of financial system [11].

According to the Law of Ukraine «On Securities and the Stock Market» the main participants of the domestic stock market are issuers, investors, self-regulatory organizations and professional participants of the stock market. The banking sector by its function-purpose is its direct participant. It should be noted that the professional participants are legal entities, who conduct their professional activity on the stock market under the license issued by the National Commission on Securities and Stock market, and the types of their activity are defined by Laws of Ukraine [12].

Based on Law of Ukraine «On Banks and Banking Activity», the banks, except providing the financial service, have a right to realize the activity concerning the investments by securities transactions realization in accordance with the legislation of Ukraine about securities, investment activity and according to the normative-legal acts of the National bank of Ukraine. It should be noted that domestic banks have a right to realize investments in all forms only according to the written permission of the National bank of Ukraine. Therefore, it should concretize that the activity of domestic banks on the stock market of Ukraine is regulated both from the side of the National Commission on Securities and Stock market in the context of regulating of their activity as issuers, investors and professional participants and from the side of the National bank of Ukraine that specifically identifies a bank sector in the context of other market participants and determines the normative restrictions of its activity on the stock market. Banking area and stock market – are the main subsystems of financial market that have a mutual influential effect on each other that has a subjective and objective character. Banks are subjects that directly influence on the functioning of stock market, and a stock market is a part of field of banking activity. The subjective and objective character of interconnection always stipulates much stronger influence of subject on an object than the influence within their feedback. The interconnection between stock market and banking area is not an exception. Ukraine, as an independent state, exists already twenty-one years. During this period the economy of Ukraine has undergone the serious changes related to the change of patterns of ownership and forming of market relations that also have influenced on an origin and stock market development in Ukraine.

However, in modern conditions the national stock market development is restrained by the row of objective and subjective factors. The main factors are: lagging of existent legislative and regulatory base of stock market functioning from development of real processes; insufficiency of government control of national stock market; mistrust of population and its psychological inexperience to the transactions on the stock market; lack of necessary protection of small investors' interests from the side of State. The banking sector today, accumulating the largest volume of resources for realization of investment activity, is the most important participant of stock market of Ukraine (Fig.1). After reviewing the investment banking activities on the stock market, the author grounded that the bank transactions on the stock market represent a significant place. On the primary stock market the volume of bank transactions is 28,7% of the total volume of transactions of other participants; concerning the secondary stock market the volume of investment operations is 25% in the total structure of the realized exchange contracts. Thus, it is arguable that the banking sector substantially influences on the forming of the main components of investment process on the stock market. This testifies to the substantial bank participation in the process of functioning of domestic stock market and determines them as effective participants in its development. The determination of investment bank activity is

incorporated in both the legislative and regulatory base of investment relations regulation and in the research of many well-known domestic and foreign scientists and economists [13].

USE – Ukrainian Stock Exchange, KISE – Kyiv International Stock Exchange, Innex – Stock Exchange “Innex”, PSE – Pridneprovsk Stock Exchange, UICE - Ukrainian interbank currency exchange, UISE – Ukrainian international stock exchange, EESE – East European stock exchange, PFTS – PFTS Stock Exchange, Perspective – Stock Exchange “Perspective”, UE – Ukrainian Exchange.

However, new organizational and legal relations between subjects of investment activity require the profound substantive ground of essence meaning of investment bank activity within their functioning on the stock market. It should be taken into account the resource providing, distinguishing the realization directions of this activity because the essence of investment activity in its classic meaning mostly summarizes the bank activity in all areas of investment components without distinguishing such branch as a stock market.

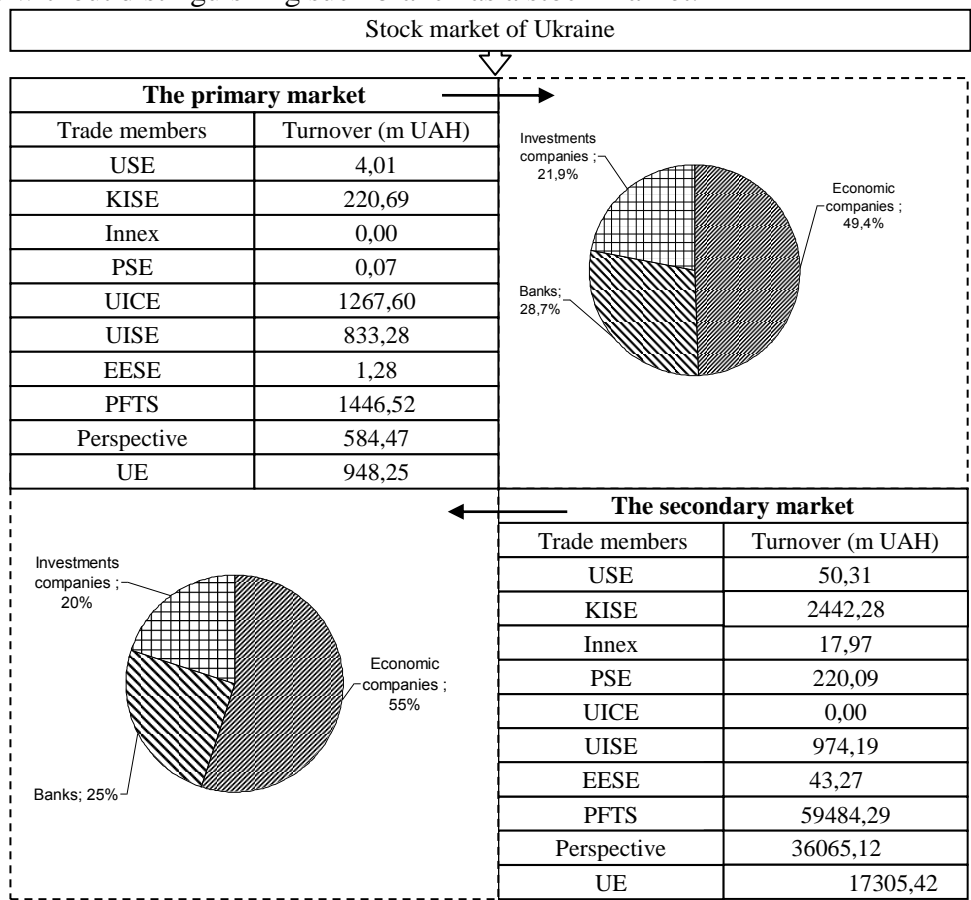


Figure 1. Performance of stock market participants of Ukraine in 2014

*Source: Authors' own development on the basis of resources [14]

The scheme of the forming of investment resources, that it is represented on the Fig. 2, specifies and extends the classification signs of sources of investment bank resources. The participation of banks in the functioning of stock market is the determinative factor of influence on the market investment relations and directly a demand for the main sources of investment resources depends on banking.

In part of their propositions the banks, first of all, determine the final characteristics of the saving part that forms the proposition of investment resources. Secondly, they have a unique influence because of realization of credit emission of money. Thus, the banking influence on forming of propositions on the stock market is substantially more important in comparison with similar influence from the side of other professional stock market participants.

The main reason of it is not an ability of banking area to increase propositions over available resources, but the fact that in this part of proposition the banks determine monopolistic

the all significant characteristics without losing an analogical role in part of proposition that has been remained. The effectively formed resource providing of investment bank activity, i.e. the mobilization of all potential resource sources, gives an opportunity successfully to take into account all components of bank investment process.

In our view, a substantial advantage of the described approach concerning the consideration of the researched concept is both the static description of analysis object that is based on the separation of certain elements (investments, resources, bank resources) and a priority of the separate stages of movements of investment process (activity, investment activity, bank operations) that extends the possibilities to research the bank activity on the stock market. It is researched as an integral process in basis of which is a sequential replacement of different forms of substantial content that, in its turn, determines a necessity to identify the clear guidelines that provide the efficiency of use of this category in the context of bank activity on the stock market.

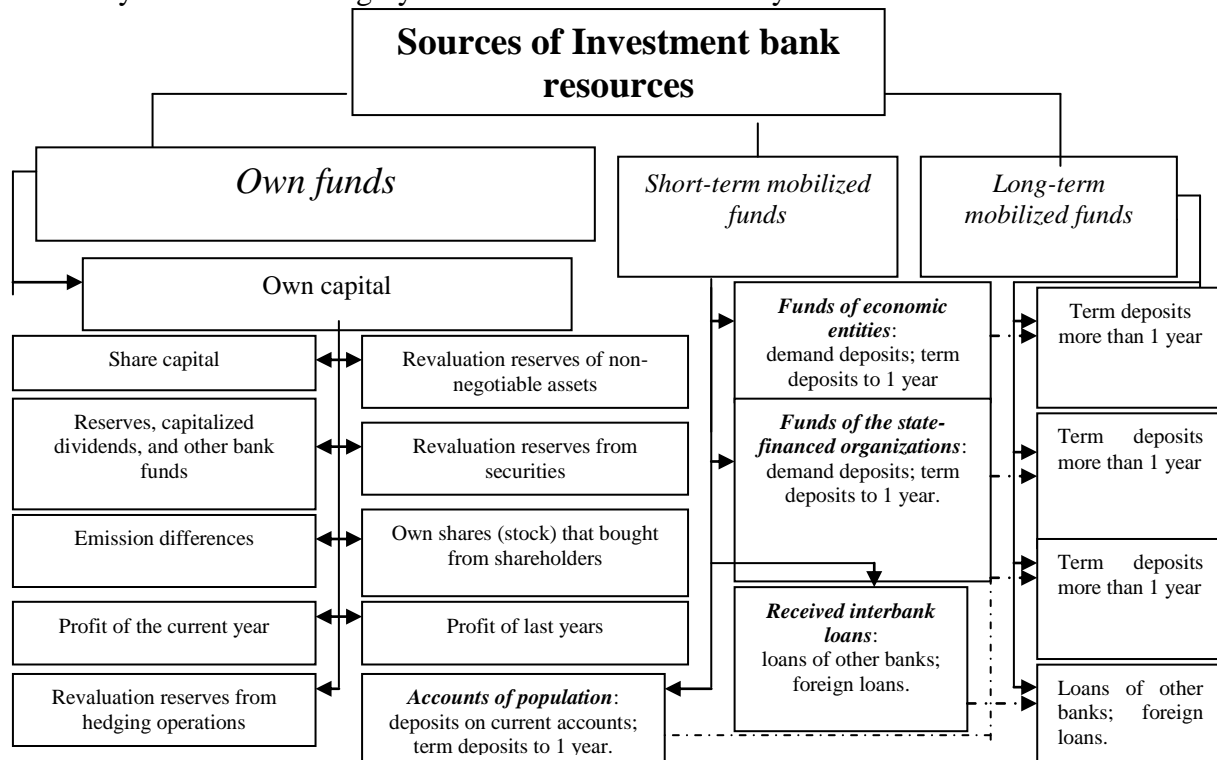


Figure 2. Sources of forming of investment bank resources
*Source: Authors' own development based on resources [3, 5-6, 8-10]

During realization of final and first goal of investment-oriented bank activity, it is created a new interconnection: income – activity. But because a transformation of investment resources is realized when using the main tools of bank activity on the stock market - securities transactions with corresponding consideration of regulatory limitations of the National bank of Ukraine we can note this priority difference. Thus, there is a close interconnection between banking sector, stock market, implementation of securities transactions as priority tools, and investment resources, which are the key element of forming of resource providing of bank activity on the stock market taking into account regulatory limitations.

It causes the profound interconnection of the defined levels and determines that bank participation in functioning of stock market and certain sequence of different types of activity by implementation of securities transactions and by use of investment resources in the terms of restrictions of banking activity implementation. By its component characteristic a bank participation includes recognition of guidelines of bank investment activity. Under this concept, we understand the investment-oriented bank activity on the stock market as a combination of all forms of actions on relations that appear on the stock market due to banking area, regardless of whether they are caused by banking activity on the stock market or by other directions of banking activity.

Conclusions and recommendations for further research. Thus, the research of categorical essence of investment component of modern reproductive process, the analysis of development feature and the main problems of functioning of stock market of Ukraine, is the theoretical base, the essence concretization of which should form a basis for the formation of effective strategy for bank activity management on the stock market that provides an optimal functioning of banking sector with corresponding determination of realization features of securities transactions and their resource providing in the terms of riskiness of the stock market of Ukraine.

References

1. Bankovskoe delo (2002) pod red. O. I. Lavrushina. – M. : FinansI i statistika, p. 670.
2. Bocharov V.V. (1995) Investitsionnyiy menedzhment (upravlenie investitsiyami). Moskva, p. 57.
3. Vasylyeva T.A. (2007). Bankivs'ke investuvannya na rynku innovatsiy. Sumy: Vyd-vo SumDU, p. 513.
4. Vasyurenko O.V. (2008). Bankivs'ki operatsiyi. Kyiv: Znannya, p. 318.
5. Vovchak O.D. (2005). Bankivs'ka investytsiyna diyal'nist' v Ukraini. L'viv: Vyd-vo L'vivs'koyi KA, p.544.
6. Pshyk B.I., Sarahman O.M., Drebot N.P. (2008). Finansovi investytsiyi bankiv. Kyiv: UBS NBU, p. 194.
7. Danilov O.D., Ivashyna H.M., Chumachenko O.H. (2001). Investuvannya. Irpin', p. 377.
8. Zhukov E. F. Rynok tsennyih bumag (2009). «YuNITI-DANA», p. 567.
9. Zakon Ukrainy «Pro tsinni papery ta fondovyy rynek» №3480-IV vid 23.02.2006 r. – Rezhym dostupu. Available:: www.bank.gov.ua
10. Lutsiv B. L. (2006) Investytsiynyy bankivs'ky portfel'. Kyiv: Libra, p. 192.
11. Maslova O.S., Opalov O.A. (2006) Rynok finansovykh posluh. Kyiv: Kondor, p. 192.
12. Reverchuk S.K., Kl'oba L.H., Palasevych M. B. (2007) Upravlinnya i rehulyuvannya bankivs'koyu investytsiynoyu diyal'nistyu. L'viv: Vyd-vo «Triada plus», p. 352.
13. Levine, R. Stock markets, banks, and economic growth / Levine, R. and S. Zervos // American Economic Review, 1998(a). – №88. – p. 537-558.
14. Natsional'noyi komisiyi z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku. Fondovyy rynek. Available: www.nssmc.gov.ua.
15. Mihus, I. and Kavun, S. (2014) 'Indicators of stock market information and analytical provision of the economic security traders', Int. J. Knowledge Engineering and Soft Data Paradigms, Vol. 4, No. 4, pp. 339-350. DOI: 10.1504/IJKESDP.2014.069303 Available from: <http://www.inderscience.com/info/inarticle.php?artid=69303>.

ВЯДРОВА Інна Миколаївна,

кандидат економічних наук, професор кафедри банківської справи, заступник директора з методичної роботи, Харківський навчально-науковий інститут банківської справи Університету банківської справи;

КАВУН Сергій Віталійович,

доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, Харківський навчально-науковий інститут банківської справи Університету банківської справи;

МУСІЄНКО Олена Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри банківської справи, Харківський навчально-науковий інститут банківської справи Університету банківської справи;

МАСЛОВА Анастасія Юріївна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Харківський навчально-науковий інститут банківської справи Університету банківської справи

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ АКЦІЙ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

Анотація. Сучасні умови динамічного розвитку фінансового ринку викликають важливість стабільного функціонування такого специфічного елемента, як фондовий ринок. Український фондовий ринок нерозривно пов'язаний із міжнародними фінансовими ринками і є найбільш вразливим сегментом вітчизняної фінансової системи через його низьку конкурентоспроможність, нестабільність і спекулятивність.

Ключові слова: фондовий ринок, банківська інвестиційна діяльність, фінансова система.

Одержано редакцією: 12.01.2015
Прийнято до публікації: 18.01.2015

СИСТЕМА КОМПЛАЄНС ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

Досліджено науковий зміст економічної категорії комплаєнсу; розкрито взаємозв'язок операційного ризику, ризику інформаційної безпеки та ризику комплаєнс; вдосконалено аспекти формування та впровадження системи комплаєнс на практиці вітчизняних та закордонних банківських установ.

Наукова новизна полягає у тому, що: систематизовано основні принципи та підходи до формування системи комплаєнс в банку, базове функціональне наповнення системи комплаєнс, яке забезпечує уніфікацію підходів до впровадження та реалізації системи комплаєнс в банку, ідентифіковано та класифіковано базові комплаєнс ризики, які систематизовано у первинний каталог комплаєнс ризиків банку.

Практична значущість роботи полягає в тому, що отримані результати спрямовано на оптимізацію процесу формування та інтеграції ефективної системи комплаєнс в банківську установу з метою підвищення економічної безпеки банківського сектору України.

Ключові слова: комплаєнс, ризик, функції системи комплаєнс, каталог ризиків комплаєнс.

Постановка проблеми. В європейських країнах комплаєнс присутній практично у всіх сферах: в медицині, торгівлі, у фінансових і страхових організаціях, виробничих підприємствах та інших галузях. Геополітична ситуація та політика трансформації України спрямовує банківський сектор саме в напрямку європейського розвитку, тому, з метою досягнення відповідності основним стандартам та вимогам європейського рівня повсталала необхідність створення ефективної системи комплаєнс, як елементу економічної безпеки банківського сектору України. Цікаво, що поняття «комплаєнс» в перекладі на українську мову означає саме «відповідність».

Банківська інституція за своєю природою є високо-ризиковою системою, тож зобов'язана дотримуватися багатьох вимог, стандартів (норм), нормативів, згідно законодавства та етичних норм. Невідповідність діяльності банку сукупності встановлених правил може спричинити незворотні наслідки як для самої кредитної організації, так і для її клієнтів і контрагентів. Запобігання подібним ситуаціям та підвищення рівня репутації банківської установи – це й є квінтесенцією функціонального навантаження системи комплаєнс.

Кардинальною відмінністю системи комплаєнс, як складової системи внутрішнього контролю банку є її фінансова складова. Відображення наявності/відсутності системи комплаєнс в банку виступає бухгалтерська стаття «гудвіл», що може становити додатково від 0,1% до 96% від вартості фінансової інституції. Отже за своєю природою комплаєнс є елементом економічної безпеки банківської інституції.

Історія комплаєнс у банківському секторі офіційно починається у 2005 році, коли світ побачив 10 Принципів організації комплаєнсу в Банківських інституціях, видані Базельським комітетом з банківського нагляду у документі «Комплаєнс і його функції в банках» [1]. У серпні 2008 року, на основі трирічного досвіду імплементації системи комплаєнс в зарубіжних країнах, Базельським комітетом з банківського нагляду біло видано опитувальник «Імплементація принципів комплаєнс». В 2015 році Базельський комітет з банківського нагляду означив комплаєнс дев'ятим принципом серед Принципів Корпоративного управління [2]. Днем народження комплаєнсу на теренах України можна вважати 28 березня 2007 року, коли Правління НБУ затвердило постановою N 98 Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, де вперше зустрічається законодавчо окреслене, поки що, узагальнене бачення системи комплаєнс. Однак вже наприкінці 2014 року, а саме 29 грудня Правління НБУ видає Постанову 867, де

не тільки прописує основні вимоги системи комплаєнс, як елементу внутрішньобанківської системи контролю, але й зобов'язує банки до її створення в чітко встановлені строки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплаєнс, як наукова категорія розглядався такими науковцями та практиками як Калініченко Л.Л., Правлива Л., Цюцяк А.Л. та іншими. З метою аналізу наукової складової комплаєнсу, автором було проведено аналіз трактувань змісту наукової категорії «комплаєнс» (табл.1).

Таблиця 1

Зміст категорії «комплаєнс»

Трактування	Джерело	Аналітика
Комплаєнс описує здатність діяти відповідно до закону, набору правил та норм або встановлених вимог та внутрішніх процедур [3]	Міжнародна асоціація комплаєнсу	Узальноює поняття комплаєнсу, проте чітко виражає основний напрямок його діяльності
Комплаєнс – це, власне, етична поведінка, законслухняність. Комплаєнс у банківській сфері, по суті, є усвідомленим прагненням до відповідності банківської діяльності законодавчим і нормативним вимогам, встановленим правилам і процедурам, кодексам і стандартам [4]	Правдива Л.	Дане поняття впливає з попереднього твердження та є узагальнюючим, проте комплаєнс не є прагненням – він є дією та процесом.
Комплаєнс – це процес управління комплаєнс-ризиками [5]	Цюцяк А. Л.	Вузьке поняття, яке проте відповідає одному з принципів Базельського Комітету, що відповідальна особа за комплаєнс перш за все відповідальна за проведення комплаєнс ризик менеджменту, адже усі інші функції комплаєнсу можуть бути покладені на інші структурні підрозділи банку або на аутсорсинг.
Комплаєнс – перевірка відповідності діяльності банку законодавству, нормативно-правовій базі Національного банку України, внутрішнім нормативним документам [6]	Деревська О. Б.	В даному випадку, мова йде про суть комплаєнсу, проте не охоплює повної його суті, адже відповідність має бути не тільки з боку внутрішньобанківських актів, але й внутрішньобанківських процесів цим актам.
Комплаєнс як можливість діяти у відповідності до інструкцій, правил та спеціальних вимог [7]	Малихін Д. В.	Дане твердження щодо можливості діяти у відповідності до інструкцій було б гарним доповненням до попереднього твердження щодо суті комплаєнс.

Авторка вважає, що комплаєнс є вагомою частиною внутрішньої системи безпеки банку, що забезпечує відповідність внутрішньобанківських правових актів актуальним законодавчим нормам та відповідність внутрішньобанківських процесів внутрішньобанківським нормативно-правовим актам, в тому числі шляхом ефективного комплаєнс-ризик менеджменту.

Мета статті. Мета даної статі полягає у розкритті наукової складової системи комплаєнс, як частини внутрішньої системи безпеки банку, проведенні аналітичної роботи наявного наукового та практичного досвіду міжнародного та вітчизняного банківського сектору з метою вдосконалення системи комплаєнс та її функціонального наповнення, аналіз взаємозв'язку операційних ризиків, ризиків інформаційної безпеки та комплаєнс ризиків й створення первинного каталогу комплаєнс ризиків для банків України.

Комплаєнс є новим напрямком роботи банківських інституцій на території України та за відсутності економічних інструментів представляє як науковий так й практичний інтерес.

Перш ніж проводити подальше дослідження, потрібно проаналізувати Базельські принципи, зазначені у виданому в 2005 році Базельським комітетом з банківського нагляду документі «Комплаєнс і його функції в банках» [1] у авторському перекладі (таблиця 2).

10 базельських принципів функціонування системи комплаєнс

ПРИНЦИП 1	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПОСТЕРЕЖНОЇ РАДИ ЗА ЗАГАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ
Спостережна Рада повинна затвердити: <ul style="list-style-type: none"> • Політику банку щодо системи комплаєнс; • Документ, на підставі якого функціє постійна та ефективна система комплаєнс (Програма комплаєнс); • Не рідше, ніж 1 раз на рік оцінювати ефективність управління в даній сфері. 	
ПРИНЦИПИ 2,3,4 ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТОП –МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКУ	
Принцип 2	Правління Банку несе відповідальність за ефективне управління комплаєнс - ризиком Банку.
Принцип 3	Топ – менеджмент Банку несе відповідальність за створення та імплементацію Політики комплаєнс, за забезпечення її дотримання та надання звітів з управління комплаєнс ризиком Спостережній Раді.
Принцип 4	Топ – менеджмент Банку несе відповідальність за створення постійної та ефективної системи комплаєнс в рамках політики комплаєнс Банку.
ПРИНЦИП 5	НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
Особа, що є відповідальною за комплаєнс в банку або структурний підрозділ комплаєнс має бути незалежним у своїй діяльності.	
ПРИНЦИП 6	РЕСУРСИ
З метою ефективного виконання функцій відповідальною особою/підрозділом комплаєнс, Банк забезпечує відповідальну особу/керівника підрозділу усіма необхідними ресурсами.	
ПРИНЦИП 7	ФУНКЦІЇ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ КОМПЛАЄНС СИСТЕМИ
Взаємовідносини між структурними підрозділами та комплаєнсом мають бути чіткими.	
ПРИНЦИП 8	ВЗАЄМОДІЯ З ВНУТРІШНІМ АУДИТОМ
Діяльність комплаєнс підлягає перевірці службою внутрішнього аудиту на регулярній основі.	
ПРИНЦИП 9	ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ПИТАННЯ
Банки повинні дотримуватися актуальних законів і правил, регламентованих Базельськими Принципами; Також організація і структура комплаєнс та її обов'язки повинні відповідати актуальним законодавчим та нормативним вимогам.	
ПРИНЦИП 10	АУТСОРСИНГ
Допустимо залучення аутсорсингу для вирішення окремих завдань комплаєнсу, але вони повинні знаходитись під відповідним контролем з боку керівника комплаєнс. Управління комплаєнс - ризиками має бути одним з основних напрямків управління ризиками в банку та залишатись під внутрішньобанківським контролем топ-менеджменту банку.	

Згідно Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України № 867, комплаєнс представляє собою дотримання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх документів банку, у тому числі процедур, а комплаєнс – ризик – це ризик юридичних санкцій, фінансових збитків або втрати репутації внаслідок невиконання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх документів банку, у тому числі процедур;

На сьогодні, комплаєнс – ризик набуває особливого значення для банківських інституцій України, адже вдала модель управління комплаєнс ризиків забезпечує високий рівень репутації банку, що на сьогодні дорівнює його інвестиційній привабливості й довірі клієнтів. Система комплаєнс представляє собою вагомую частку внутрішнього контролю банківської інституції та включає в себе декілька основних елементів, які ми розглянемо нижче.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторкою проаналізовано досвід зарубіжних та вітчизняних банківських інституцій та удосконалено алгоритм формування системи комплаєнс в банківській установі. Тож Банк може скористатись первинною базовою моделлю поетапного створення системи комплаєнс «чотири кроки», запропонований авторкою, який схематично зображено на рис.1.



Рис. 1. Первинна базова модель поетапного формування системи комплаєнс в банківських інституціях «чотири кроки»
(розробка авторки)

Банківська установа також має керуватися принципом циклічності задля підвищення своєї конкурентоспроможності, отже авторка пропонує розглянути створений нею на основі попередньої схеми та із врахуванням наробок науково-дослідницької діяльності, цикл розвитку системи комплаєнс в банківській інституції України, що є актуальним й динамічним елементом банку (рис.2).

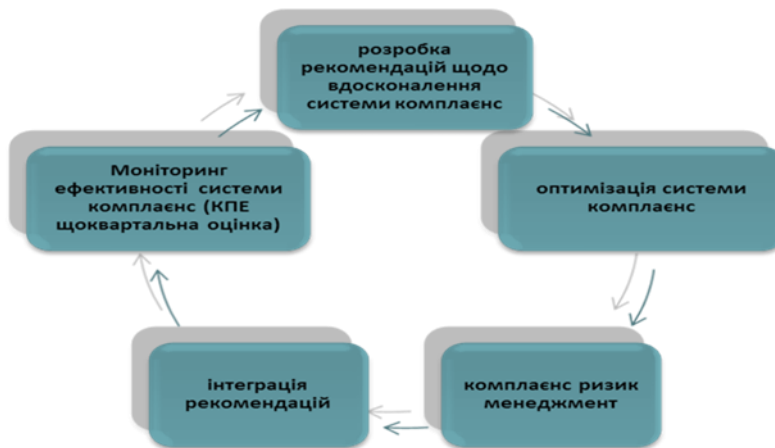


Рис. 2. Цикл розвитку системи комплаєнс в банках
(сформовано авторкою)

Проаналізувавши елементи системи комплаєнс, можна виділити основний, а саме управління ризиками комплаєнс, адже згідно Принципу 10 –аутсорсинг акту Базельського Комітету «Принципи та функції системи комплаєнс» допустимо залучення аутсорсингу для вирішення окремих завдань комплаєнсу, проте управління комплаєнс - ризиками має бути одним з основних напрямків управління ризиками в банку та залишатись під внутрішньобанківським контролем топ-менеджменту банку.

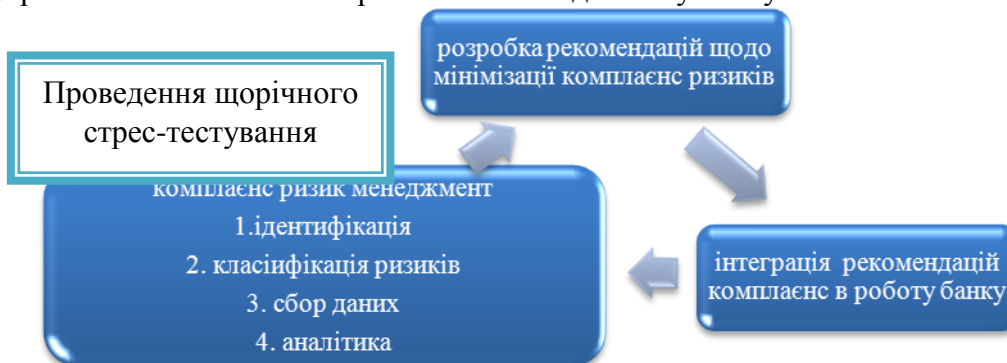


Рис. 3. Короткий опис основних етапів комплаєнс ризик менеджменту
(розроблено авторкою)

За проведеними дослідженнями та на базі ПАТ «КБ» Глобус», АТ «Ощадбанк», ПУАТ «ФІДОБАНК», Erstebank Erstegroup, АТ «Родовід банк» авторкою ідентифіковано комплаєнс ризики та систематизовано базовий каталог комплаєнс ризиків та створено графічну модель, що представляє базис для системи управління ризиками комплаєнс (рис. 4).



Рис. 4. Загальний цикл комплаєнс менеджменту банку

Нижче наведено систематизований каталог комплаєнс ризиків, розроблений авторкою на основі власних досліджень та практичної роботи в банківських установах України та закордоном (таблиця 3).

Таблиця 3

КАТАЛОГ КОМПЛАЄНС-РИЗИКІВ			
РИЗИК			
КЛАСИФІКАЦІЯ		НАЙМЕНУВАННЯ	ОПИС (приклад)
1	2	3	4
NFR	50000	КОМПЛАЄНС-РИЗИКИ	
CR	51000	<i>Комплаєнс-ризик</i>	<i>Ризик юридичних санкцій, фінансових збитків або втрати репутації внаслідок невиконання банком вимог законодавства України, нормативно-правових актів, внутрішніх положень і правил, а також стандартів саморегулювальних організацій, що застосовуються до його діяльності.</i>
CR	51001	Неузгодженість внутрішньо-нормативних актів із законодавчими актами України	
CR	51002	Неузгодженість процесів Банку із внутрішньо-правовими актами Банку	
CR	51003	Адаптація "best practice" невідповідно законодавству України	
CR	51004	Наявність розривів у процесах Банку	
CR	51005	Недосконала система внутрішнього контролю	
CR	51006	Ризик внутрішньобанківських конфліктів інтересів Банку	
CR	51007	Дезінтеграція (невідповідність чинним нормам) вертикальної системи менеджменту Банку	
CR	51008	Ризик неадекватного корпоративного управління та деонтології	
CR	51009	Наявність неадекватного продуктового менеджменту	
CR	51010	Усі інші, схожі за типом ризики, які не ввійшли до вищенаведеного переліку	
AMLR	52000	Ризики використання банку з ціллю легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення	
AMLR	52100	<i>Клієнтські ризики</i>	<i>система оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ризиками фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення</i>
AMLR	52101	ризик використання послуг Банку з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ризиками фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення	
AMLR	52102	ризик країни (географічний), до якої належить клієнт, або з якою співпрацює	
AMLR	52103	ризик за видом економічної діяльності	

1	2	3	4
AMLR	52104	усі інші, схожі за типом ризику, які не ввійшли до вищенаведеного переліку	
AMLR	52200	Ризик порушень в частині ідентифікація клієнтів/ контрагентів Банку	проведення ідентифікації клієнта із порушеннями нормативно-правових актів, щодо проведення фінансового моніторингу в Банках України
AMLR	52201	неповноцінне проведення ідентифікації клієнта (наприклад, несвоєчасне проведення повторної ідентифікації)	
AMLR	52202	ризик не вивчення (не повного виявлення) групи пов'язаних осіб	
AMLR	52203	усі інші, схожі за типом ризику, які не ввійшли до вищенаведеного переліку	
AMLR	52300	Ризик неадекватної системи здійснення фінансового моніторингу в банку	
AMLR	52301	ризик порушення чи зловживання процедурою блокування операції, згідно повноважень ФМ Банку	
AMLR	52302	ризик співпраці із терористами співробітників Банку	
AMLR	52303	наявність фактів порушень законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення	
AMLR	52304	ризик легалізації доходів, шляхом схем та інших інструментів з використання Банку	
AMLR	52305	неповідомлення про операції, що мають ознаки обов'язкового фінансового моніторингу Банку, або несвоєчасне повідомлення спеціально уповноважений державний орган	
AMLR	52306	неналежна увага до операцій, що мають ознаки внутрішнього фінансового моніторингу Банку (операції, що мають заплутаний характер, <i>тощо</i>)	
AMLR	52307	усі інші, схожі за типом ризику, які не ввійшли до вищенаведеного переліку	
AMLR	52400	недосконала методологічна база фінансового моніторингу (далі ФМ) (КУС, зміни законодавства, та інше)	порушення співробітниками законодавчих норм, стосовно фінансового моніторингу Банку через відсутність внутрішньобанківського навчання, інструкцій/процедур щодо основних процесів, які можуть біти ураженими ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ризиками фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення
AMLR	52401	відсутність підвищення кваліфікації уповноваженої особи та співробітників Банку, що задіяні в процесі ФМ Банку	
AMLR	52402	відсутність/ недосконалість системи контролю ФМ	
AMLR	52403	ненадання/ несвоєчасне надання звітності ФМ	
AMLR	52404	ризик неналежного зберігання відомостей щодо клієнта (порушення термінів зберігання, і т.д.)	
AMLR	52405	усі інші, схожі за типом ризику, які не ввійшли до вищенаведеного переліку	
PR	53000	Політичний ризик	ризик виникнення несприятливих умов в банківському секторі України через політично нестабільну ситуацію
CPR	54000	Геополітичний ризик	ризик виникнення економічно-несприятливих умов в регіональному масштабі України через політично нестабільну ситуацію
SR	55000	Стратегічний ризик	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Цей ризик виникає внаслідок несумісності: стратегічних цілей банку; бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей; ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей; якості їх реалізації.

Продовження таблиці 3

1	2	3	4
BRR	56000	Ризик ділової репутації	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду.
BRR	56100	ризик репутації який виникає внаслідок внутрішніх процесів Банку	
BRR	56101	Безвідповідальні дії працівників;	
BRR	56102	Розголошення комерційної таємниці;	
BRR	56103	Звільнення ключових співробітників;	
BRR	56104	Порушення компанією законодавства;	
BRR	56105	Свідомі дії співробітників, що підривають репутацію фірми	
BRR	56200	ризик репутації який виникає внаслідок зовнішніх чинників	
BRR	56201	Висловлювання чиновників на вдресу банку	
BRR	56202	Неправомірні дії конкурентів, (демпінг, тощо)	
BRR	56203	Несприятлива ситуація в банківському секторі	
BRR	56204	Неправдиві слухи, чорний PR	
BRR	56205	Несанкціоновані публікації в ЗМІ та Інтернет	
BRR	56206	Інформація про незадоволеність клієнтів, що надходить з будь-яких джерел	
BRR	56207	Інші, схожі за типов ризики, що не увійшли до списку	

(розроблено авторкою)

Провівши всебічний якісний та кількісний аналіз ризиків, процесної та структурної моделі, направленості банківської діяльності та заклавши ефект, який бажає отримати конкретна банківська установа, Банк приймає рішення щодо ефективної системи комплаєнс саме даної банківської інституції.

Для прикладу, Банк міжнародних розрахунків, при якому в 1974 р був створений Базельський Комітет з банківського нагляду, що розробляє директиви та рекомендації, спрямовані на вдосконалення банківського регулювання і веде роботу по уніфікації вимог до фінансового регулювання в різних країнах, створив систему комплаєнс, провівши цільове об'єднання операційних та комплаєнс ризиків та підпорядкувавши відповідальну особу за комплаєнс Наглядовій Раді. В рамках системи комплаєнс Банк функціональне забезпечення внутрішнього контролю комплаєнс наступним чином:

Юридична структурна одиниця - несе відповідальність за своєчасне та правомірне тлумачення законодавчих норм, контроль за фінансовими ризиками покладено на структурний блок, відповідальна особа за комплаєнс банку відповідальна за створення, впровадження та перманентний моніторинг системи комплаєнс ризиків, ризик менеджмент операційних ризиків (в тому числі ризиків інформаційної безпеки) може структурно підпорядковуватись відповідальній особі за комплаєнс банку, кадровий підрозділ банку несе відповідальність за деонтологію та підготовку тренінгового навчання разом із відповідальною за комплаєнс особою, яка безпосередньо проводить дане навчання, внутрішній аудит Банку є відповідальним за перевірку адекватності внутрішнього контролю системи комплаєнс, встановленого з метою забезпечення політик, планів, процедур і бізнес-цілей Банку.

Банк може створити структурний підрозділ, що підпорядковуватиметься Наглядовій Раді та окрім комплаєнс ризиків аналізуватиме також операційні ризики, або взагалі усі не фінансові ризики, розклавши їх у причинно-наслідковій послідовності, яка на сьогодні ще недостатньо описана, та потребує доопрацювання як з боку науковців та практиків так і законотворців. Аналізуючи причинно-наслідковий зв'язок між операційними (ризиками інформаційної безпеки) та комплаєнс ризиками потрібно зазначити, що операційні ризики доволі часто виступають первинними у складеному автором причинно – наслідковому ланцюзі подій модель включає ризики інформаційної безпеки, операційні ризики та комплаєнс ризики (табл.4).

**Модель причинно-наслідкового зв'язку операційного ризику,
ризик інформаційної безпеки та ризиків комплаєнс**

РИЗИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	ОПЕРАЦІЙНИЙ РИЗИК	КОМПЛАЄНС РИЗИК
<i>ВТРУШНЬО/ЗОВНІШНЬОБАНКІВСЬКА ПОДІЯ – РЕАЛІЗАЦІЯ РИЗИКУ</i>		
Хакер отримав несанкціонований доступ до конференційної інформації	невиконання банком законодавчих актів, ринкових стандартів а також стандартів та внутрішніх документів банку, у тому числі процедур;	Втрата репутації – реалізація репутаційного ризику. В разі порушення норм законодавства, що тягнуть санкції – реалізація комплаєнс ризику
Вірус спричинив технічний збій обладнання	Невчасне надання інформації до ДСФМ через технічний збій обладнання Невчасне надання інформації до ДСФМ через некомпетентність співробітника	реалізація комплаєнс ризику САНКЦІЇ
Викрадення комп'ютерної техніки та інформаційних носіїв – втрата цілісності системи інформаційної безпеки	Порушення безперервності функціонування процесів Банку, що спричинили вагомий збій у роботі систем Банку та порушення останнім норм фінансового моніторингу	
Виток конфіденційної інформації через недоліки безпеки інформаційної системи	Виток конфіденційної інформації через реалізацію внутрішнього шахрайства персоналом банку	Можливий виток конфіденційної інформації в СМІ- реалізація репутаційного ризику

(розроблено авторкою)

Як видно з таблиці, не зважаючи на віднесення комплаєнс та операційних ризиків до нефінансових, вони можуть спричинити фінансові втрати та за умов реалізації критичного навантаження даних ризиків призвести банк до закриття.

Згідно актуального законодавства, Банки мають створити підрозділ, що забезпечує комплаєнс та його методологічну базу. Згідно правил міжнародного рівня та законодавчих норм України, структурно комплаєнс може бути інтегрований в банківську інституцію таким чином, щоб запобігти конфлікту інтересів. Тож структурна одиниця комплаєнс має бути інтегрована в банк залежності від його наявної структури та рівня процесного управління.

З метою вдалої побудови системи комплаєнс кожен банк має проаналізувати свої процеси, якісні та кількісні показники ризиків й свою структурну модель.

Важливою складовою системи комплаєнс є функціональне навантаження останньої. Проаналізувавши міжнародні норми та законодавчі акти України стосовно комплаєнсу, у таблиці 5 авторкою запропоновано квінтесенцію функціонального наповнення системи комплаєнс банківської установи.

Таблиця 5

Квінтесенція функціонального наповнення системи комплаєнс банківської установи

ІНСТРУКТАЖ	
ФУНКЦІЇ	КОНСУЛЬТУВАННЯ
	Відповідальна за комплаєнс особа, повинна консультивати керівництво вищої та середньої ланки стосовно дотримання актуального законодавства, правил та стандартів, в тому числі інформуючи про поточні зміни в законодавчій сфері та щодо міжнародних стандартів "найкращих практик".
КООРДИНАЦІЯ ТА ОСВІТА	
ФУНКЦІЇ	Відповідальна за комплаєнс особа виконує наступні функції в рамках реалізації Програми комплаєнс:
	ТРЕНЕР - достатнє навчання персоналу з питань комплаєнс
	КООРДИНАТОР - координує в рамках банківської установи відповіді на запити з питань комплаєнс, що надходять з/до інших банків
	МЕТОДОЛОГ - виступає в ролі методолога: прописує/ вносить зміни до правил і стандартів, політик та процедур, та інших документів, наприклад, внутрішній корпоративний кодекс/ кодекс корпоративної етики та інших інструкцій та методик, згідно діючого законодавства України та керуючись міжнародними стандартами (в т.ч. Базельськими).

ІДЕНТИФІКАЦІЯ, ВИМІР ТА ОЦІНКА РИЗИКУ КОМПЛАЄНС	
ФУНКЦІЇ	РИЗИК МЕНЕДЖМЕНТ
	Відповідальна за комплаєнс особа, повинна визначати, ідентифікувати й оцінювати комплаєнс ризики в Банку, (в тому числі контролювати розробку нових продуктів і бізнес-процесів, створення нових видів бізнесу або відносин з клієнтами, або істотні зміни в характері цих відносин.) Якщо в банку затверджено тарифно-продуктовий комітет, відповідальна за комплаєнс особа має бути присутньою в його складі.
	Відповідальна за комплаєнс особа може взяти на себе також відповідальність за управління операційними ризиками та/або створити систему управління нефінансовими ризиками Банку.
	Відповідальна особа за комплаєнс систему Банку використовує у своїй діяльності індикатори та показники КУС, та систему оцінки ризиків легалізації як клієнтів так і системи ФМ вцілому та усі інші показники, які відповідальна особа вважатиме за потрібне.
	Відповідальна за комплаєнс особа у співпраці із юридичним підрозділом банку, повинна оцінювати відповідність дотримання чинному законодавству принципів/ стандартів та процедур банку, стежити за оновленням методологічної бази Банку і, при необхідності, надавати пропозиції та правки.
МОНІТОРИНГ, КОНТРОЛЬ та ЗВІТНІСТЬ	
ФУНКЦІЇ	Відповідальна за комплаєнс особа повинна здійснювати періодичне стрес-тестування комплаєнс ризиків Банку та надавати результати на розгляд Наглядової Ради та Правління Банку.
	Частота звітності визначається згідно діяльності та потреб Банку.
	Відповідальна за комплаєнс особа повинна представляти звіти з питань комплаєнс Наглядовій Radі та Правлінню Банку.
	Звіти повинні обов'язково включати відомості щодо управління комплаєнс ризиками за звітний період, в тому числі дії щодо їх мінімізації та превенції. Формат звітності затверджується Правлінням Банку або Наглядовою Радою.
ПРОГРАМА КОМПЛАЄНС	
ФУНКЦІЇ	Відповідальна за комплаєнс особа, повинна здійснювати свої функціональні обов'язки в рамках затвердженої Програми комплаєнс. Програма має включати перелік запланованих заходів, таких, як імплементація та розгляд конкретних (специфічних) політик і процедур, управління комплаєнс ризиками, тестування системи комплаєнс в Банку; навчання персоналу з питань комплаєнсу. Програма комплаєнс має бути ризик-орієнтованою та не рідше одного разу на рік переглядатись відповідальною за комплаєнс особою з метою забезпечення належного охоплення всіх бізнес процесів й адекватності структури банку та функціонального розподілу/координації ризик менеджменту.
	Відповідальна особа за систему комплаєнс Банку може бути куратором підрозділів, які можуть самостійно виконувати функції комплаєнс. При цьому має бути чітко прописано механізм взаємодії між Відповідальною особою та підрозділами. Комплаєнс ризики є невідомою функцією, що може бути виконана лише відповідальною за комплаєнс систему особою та не може бути передана жодному з підрозділів чи Правлінню.

(розроблено авторкою)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показали результати проведеного дослідження, головним елементом системи комплаєнс банку виступає ризик менеджмент комплаєнс. Аналізуючи взаємозв'язки операційного ризику, ризику інформаційної безпеки та ризику комплаєнс було встановлено, що перші два види ризику є первинними та здатні продукувати комплаєнс ризики банку.

В результаті аналітичної роботи, було вдосконалено аспекти формування та впровадження системи комплаєнс на практиці вітчизняних та закордонних банківських установ. Систематизовано основні принципи та підходи до формування системи комплаєнс в банку, вдосконалено базове функціональне наповнення системи комплаєнс, яке забезпечує уніфікацію підходів до впровадження та реалізації системи комплаєнс в банку. Класифіковано базові комплаєнс ризики, які систематизовано у первинний каталог комплаєнс ризиків банку.

Отже, система комплаєнс є невідемним елементом економічної безпеки банку та потребує подальшого вдосконалення в площині комплаєнс ризик менеджменту, структурного та методологічного забезпечення. Розробляючи власну комплаєнс програму, засновану на використанні вже напрацьованого досвіду зарубіжних фінансових інституцій в даній області, банк вдосконалює систему економічної безпеки та впливає на економічну безпеку банківського сектору в цілому.

Список використаних джерел

1. «Комплаєнс і його функції в банках» квітень 2005; Базельський комітет з банківського нагляду [Електронний ресурс]. — Режим до ступу : www.bis.org/publ/bcbs113.pdf
2. Принципи корпоративного управління, 2015 <http://www.bis.org/bcbs/publ/d328.htm>
3. Бортніков Г. П., Комплаєнс-ризик (ризик недотримання): міжнародні стандарти та їх застосованість в країнах СНД [Електронний ресурс]. / Г. П. Бортніков. — Режим доступу: http://www.iiar.ru/inner_auditor/publication/foreign_mass_media_articles/bortnikov/
4. Правдива Л. Удосконалення корпоративного управління в банках та управління комплаєнс-ризиком / Л. Правдива // Вісник НБУ. — 2011, липень. — С. 10–13. — Бібліогр.: с. 10.
5. Цюцяк А. Л. Впровадження системи комплаєнс-контролю у вітчизняну систему незалежного фінансового контролю та аудиту / А. Л. Цюцяк, І. Л. Цюцяк // Науково-інформаційний вісник «Економіка». — 2011. — № 3. — С. 200–206.
6. Деревська О. Б. Запровадження системи внутрішнього контролю в банках України / О. Б. Деревська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2010. — Т. 1. — С. 59–61.
7. Малыхин Д. В. Особенности организации комплаєнс-контроля в российских банках [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bankir.ru/technology/article/2303295>
8. Статут Комплаєнс BIS 9 травня 2005; остання редакція 8 січня 2007 <http://www.bis.org/about/compliancecharter.pdf>
9. Управління ризиками, пов'язаними з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Базельський комітет з питань банківського нагляду - січень 2014 року. <http://www.bis.org/publ/bcbs275.pdf>
10. Рекомендації ФАТФ – міжнародні стандарти по боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму та зброї. Лютий 2012ю Оновлено в жовтні 2015. http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf
11. Консолідована Політика Знай Свого Клієнта (ЗСК) Управління ризиками – Остаточний документ – жовтень 2004. Базельський комітет з управління ризиками банківського нагляду консолідованої ЗСК. <http://www.bis.org/publ/bcbs110.htm>

HONCHAROVA Kristina Heorhiivna,

Researcher, Department of Management and economic security,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

COMPLIANCE SYSTEM, AS ELEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF BANK

Abstract. Researched the scientific content of the compliance economic category; the interrelation of operational risk, information security risk and compliance risk; improved aspects & implementation of practical compliance system in domestic and foreign banks.

Scientific innovation of this research that: were systemized the basic principles and approaches to formation of the compliance system in the bank, extracted basic functions of the compliance system, which ensures the unification of approaches to the integration and implementation of compliance system in the bank; were identified and classified basic compliance risks systematized in the primary Catalogue of compliance risks of Bank.

The practical importance is in the results, those are focused at the optimization of the forming process and the integration of the effective system of compliance in the banking institution to improve the economic security of the banking sector of Ukraine.

Key words: *compliance, risk management, functions of compliance system, catalogue of compliance risks.*

*Одержано редакцією: 15.01.2015
Прийнято до публікації: 23.01.2015*

ДМИТРЕНКО Василь Іванович,
здобувач, кафедра менеджменту та економічної
безпеки, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ВПЛИВОМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Запропоновано методичний підхід до оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання. Методичний підхід передбачає проведення аналізу у такій послідовності: аналіз складу та структури системи економічної безпеки будівельних підприємств; оцінка особливостей функціонування системи економічної безпеки будівельних підприємств; аналіз взаємодії системи з внутрішнім та зовнішнім середовищем; визначення якісних та кількісних індикаторів оцінки стану системи економічної безпеки будівельних підприємств; формування інтегрального показника оцінки стану системи та його характеристик. Основними групами якісних та кількісних показників є наступні: показники оцінки впливу державного регулювання на стан системи економічної безпеки будівельних підприємств; показники оцінки фінансової безпеки будівельних підприємств; показники оцінки стану інформаційної прозорості діяльності будівельних підприємств. Проведено апробацію методичного підходу на будівельних підприємствах України.

Ключові слова: будівельне підприємство, система економічної безпеки, оцінювання, методичний підхід, якісні показники, кількісні показники, загрози, державне регулювання, інтегральний показник, еталон.

Постановка проблеми. Будівельна галузь є однією з найважливіших галузей національного господарства, від якої залежить ефективність функціонування всієї системи господарювання в країні. Регламентацію діяльності будівельних підприємств здійснюють державні органи різних рівнів шляхом контролю за виконанням вимог нормативно-правових актів, будівельних норм, правил, інструкцій тощо. Використання економічних та неекономічних важелів державного регулювання чинить на систему економічної безпеки особливий вплив, оскільки від рівня її забезпечення залежить ефективність роботи будівельних підприємств та добробут її працівників. Оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств дозволяє встановити основні загрози впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на діяльність зазначених суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методичних підходів до оцінювання стану системи економічної безпеки підприємств присвячено праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. [1], Мігус І.П. [2], Покропивний С.Ф. [3], Ортинський В.Л. [4], Корецький Б. [5] та інших. Основними недоліками досліджених праць є абстрактність запропонованих методик, використання у більшості випадків лише кількісних показників оцінки фінансового стану, статичність отриманих результатів тощо.

Проблеми досягнення належного рівня забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств лежать в основі наукових досліджень таких українських вчених, як Андрієнко В.М. [6], Молодід О.О., Міщенко С.П. та інші. Проте, запропоновані ними методики діагностики стану економічної безпеки будівельних підприємств та концептуальних моделей її забезпечення також включають лише оцінку її функціональних складових.

Мета статті полягає в розробці методичного підходу до оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу проектування заходів з оптимізації впливу державного регулювання на систему економічної безпеки будівельних підприємств має бути покладено методичний підхід до оцінювання стану такої системи. Така

оцінка є необхідною для діагностики стану системи економічної безпеки, якого вдалося досягти будівельним підприємствам, і відповідно до неї, дає змогу визначити, у яких напрямках і за допомогою яких інструментів доцільно скоординувати вектори державного впливу, щоб максимізувати рівень економічної безпеки будівельних підприємств України.

Враховуючи необхідність здійснення такого оцінювання, автором було запропоновано методичний підхід, який дозволяє провести аналіз у такій послідовності (рис. 1):

- 1) аналіз складу та структури системи економічної безпеки будівельних підприємств;
- 2) оцінка особливостей функціонування системи економічної безпеки будівельних підприємств;
- 3) аналіз взаємодії системи з внутрішнім та зовнішнім середовищем;
- 4) визначення якісних та кількісних індикаторів оцінки стану системи економічної безпеки будівельних підприємств;
- 5) формування інтегрального показника оцінки стану системи та його характеристик.



Рис. 1. Основні етапи оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання

Складено особисто автором

Під поняттям «методичний підхід до оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання» автор пропонує розуміти сукупність загальнонаукових та специфічних методів діагностики стану зазначеної системи із врахуванням специфіки діяльності будівельних підприємств.

Основні етапи реалізації методичного підходу до оцінювання системи економічної безпеки будівельних підприємств представлена автором у вигляді рис. 1.

Аналіз складу та структури системи, характеру організації та рівня її організованості автор пропонує здійснювати шляхом порівняння існуючої на конкретному будівельному підприємстві системи з авторськими пропозиціями. Знайдені у процесі аналізу невідповідності пропонуємо відзначати, як загрози, що впливають на стан системи та оцінювати відповідно до методики оцінки загроз.

Для аналізу взаємодії системи економічної безпеки будівельних підприємств із внутрішнім та зовнішнім середовищем пропонуємо скористатись розробленою автором методикою, яка передбачає оцінку наступних показників:

- показників оцінки впливу державного регулювання на стан системи економічної безпеки будівельних підприємств;
- показників оцінки фінансової безпеки будівельних підприємств;
- показників оцінки стану інформаційної прозорості діяльності будівельних підприємств.

Визначення якісних та кількісних індикаторів такого оцінювання системи економічної безпеки будівельних підприємств пропонуємо здійснювати в межах зазначеного методичного підходу.

Основні функціональні складові системи економічної безпеки будівельного підприємства включають: фінансову, правову, кадрову, технологічну, майнову, інформаційну та інтерфейсну.

Розмежовуючи основні характеристики системи економічної безпеки будівельного підприємства за зазначеними функціональними складовими, пропонуємо здійснювати оцінювання за запропонованими у методиці показниками шляхом порівняння існуючої на підприємстві системи з певним еталонним показником.

Згідно з показниками оцінки впливу державного регулювання на стан системи економічної безпеки будівельних підприємств, пропонуємо порівнювати діяльність підприємства з нормативними вимогами (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники оцінки впливу державного регулювання
на стан системи економічної безпеки будівельних підприємств**

Показники	Позначення	Відповідає вимогам (1 бал)	Не відповідає вимогам (0 балів)
<i>Правова безпека</i>			
Відсутність штрафних санкцій органів державного нагляду за останній рік	К ₁		
Виконання робіт здійснювати згідно з нормативно-правовими актами та нормативно-технічними документами	К ₂		
<i>Кадрова безпека</i>			
Відповідність вимогам до кваліфікації працівників технічного нагляду	К ₃		
Відповідність вимогам до кваліфікації керівників працівників	К ₄		
Відповідність вимогам до кваліфікації інших професіоналів	К ₅		
Відповідність вимогам до кваліфікації кваліфікованих робітників	К ₆		
<i>Технологічна безпека</i>			
Пристрої та засоби вимірювання повинні проходити своєчасну метрологічну перевірку відповідними органами	К ₇		
Техніка, устаткування, прилади та інструменти повинні проходити своєчасне технічне обстеження (перевірку) у відповідних органах та знаходитися у належному технічному стані	К ₈		
<i>Майнова безпека</i>			
Наявність адміністративних приміщень площею згідно з вимогами державних будівельних норм, виробничої бази (за потреби), власної лабораторії при виконанні лабораторних досліджень	К ₉		
Наявність техніки, устаткування, приладів та інструментів згідно з технологічними вимогами виконання робіт	К ₁₀		
РАЗОМ	ДРСЕБ		

Загальний результат оцінки впливу державного регулювання на стан системи економічної безпеки будівельних підприємств пропонуємо визначати як суму отриманих балів.

Згідно показниками оцінки фінансової безпеки будівельних підприємств, пропонуємо порівнювати діяльність підприємства з нормативами (табл. 2).

Загальний результат оцінки фінансової безпеки будівельних підприємств також пропонуємо визначати як суму отриманих балів.

Таблиця 2

Показники оцінки фінансової безпеки будівельних підприємств

Показники	Позначення	Відповідає вимогам (1 бал)	Не відповідає вимогам (0 балів)
1. Коефіцієнт забезпечення фінансовими ресурсами на 1 грн. активів	КЗФР		
2. Коефіцієнт чистого доходу від реалізації продукції на 1 грн. активів	КЧД		
3. Коефіцієнт платоспроможності	КПС		
4. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	КАЛ		
5. Коефіцієнт швидкої ліквідності	КШЛ		
6. Коефіцієнт поточної ліквідності	КПЛ		
7. Коефіцієнт концентрації стабільних джерел фінансування	ККСДФ		
8. Коефіцієнт фінансової стійкості	КФС		
9. Коефіцієнт рентабельності загальних активів	КРА		
10. Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку	КДЧП		
РАЗОМ	ФБ		

Згідно з показниками оцінки стану інформаційної прозорості діяльності будівельних підприємств, пропонуємо порівнювати діяльність підприємства вимогами до розкриття інформації, наведеними у Методичних рекомендаціях щодо забезпечення прозорості діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки [7] (табл. 3).

Таблиця 3

Показники оцінки стану інформаційної прозорості діяльності будівельних підприємств

Показники	Позначення	Відповідає вимогам (1 бал)	Не відповідає вимогам (0 балів)
<i>Інформаційна безпека</i>			
дотримання вимог нормативно-правових актів у сфері інформації та забезпечення комерційної таємниці	I ₁		
при виконанні робіт, які потребують матеріалів, що містять державну таємницю, наявність режимно-секретного органу відповідно до статті 21 Закону України "Про державну таємницю"	I ₂		
<i>Інтерфейсна безпека</i>			
розкриття інформації про установлені цілі та завдання діяльності	I ₃		
розкриття інформації про результати фінансово-господарської діяльності	I ₄		
розкриття інформації про середньооблікову кількість штатних працівників	I ₅		
розкриття інформації про фонд оплати праці за звітний період	I ₆		
розкриття інформації про середньомісячну заробітну плату працівників, в тому числі керівників та їх заступників	I ₇		
розкриття інформації про розмір заборгованості з виплати заробітної плати	I ₈		
розкриття інформації про закупівлі та інвестиції, що були здійснені, здійснюються та плануються у звітному періоді	I ₉		
розкриття інформації про результати діяльності будівельного підприємства	I ₁₀		
РАЗОМ	ІБ		

Складено автором на основі Методичних рекомендацій щодо забезпечення прозорості діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки [7]

Загальний результат оцінки вищенаведених показників діяльності будівельних підприємств також пропонуємо визначати як суму отриманих балів.

З метою оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств, пропонуємо використовувати модель, складовими якої будуть результати, отримані від оцінки вищезазначених показників.

$$CCEB = 0,5DRCEB + 0,35\Phi B + 0,15\Pi B, \quad (1)$$

де CCEB – узагальнюючий показник оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання.

За результатами оцінки визначається узагальнене значення, яке характеризує стан системи економічної безпеки на будівельному підприємстві (табл. 4).

Таблиця 4

Критерії оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання

Клас	Характеристика	Бал
А	Стан системи економічної безпеки будівельних підприємств повністю відповідає встановленим нормативам	0,90-1,0
Б	Стан системи економічної безпеки будівельних підприємств відповідає встановленим нормативам, але є тенденції до його погіршення	0,70-0,89
В	Стан системи економічної безпеки будівельних підприємств відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення внутрішнього адміністративного контролю	0,50-0,69
Г	Стан системи економічної безпеки будівельних підприємств відповідає встановленим нормативам, але наявні певні недоліки, які були усунені під час проведення зовнішнього державного або відомчого контролю	0,30-0,49
Д	Стан системи економічної безпеки будівельних підприємств не відповідає встановленим нормативам	0,0-0,29

Отриманий результат оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств змогу дозволяє визначити, у яких напрямках і за допомогою яких інструментів доцільно скоординувати вектори державного впливу, щоб максимізувати рівень економічної безпеки будівельних підприємств України.

З метою апробації запропонованого методичного підходу до оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання було проаналізовано 10 будівельних підприємств України (табл. 5).

Таблиця 5

Результати оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання

№	Назва підприємства	Проміжні результати оцінки			Узагальнений результат оцінки	
		DRCEB	ΦB	ΠB	бал	клас
1.	Публічне акціонерне товариство «Холдингова компанія «Київміськбуд»	10	10	8	9,7	А
2.	Публічне акціонерне товариство «Мостобуд»	10	9	7	9,2	А
3.	Публічне акціонерне товариство «Чернігівбуд»	10	8	7	8,9	Б
4.	Публічне акціонерне товариство «Південьспецбуд»	10	8	7	8,9	Б
5.	Закрите акціонерне товариство «Будівельно-монтажна фірма «Житлобуд-1»	10	7	4	8,1	Б
6.	Товариство з обмеженою відповідальністю «Каскадбуд»	10	7	3	7,9	Б
7.	Приватне підприємство «Нове Століття Плюс»	10	5	7	7,8	Б
8.	Приватне підприємство «ЕЛІТ-ТЕПЛО»	9	6	3	7,1	Б
9.	ТОВ «Черкасиміськбуд»	9	5	3	6,7	В
10.	ТОВ «Облагропромбуд»	8	5	3	6,2	В

Джерело: складено автором

Проведений аналіз показав, що на більшості будівельних підприємств стан системи економічної безпеки має достатній рівень, проте на більшості з них недостатньо розкривається інформація про їх діяльність на інтернет-сайтах, що знижує інформаційну поінформованість як контролюючих органів, партнерів будівельних відносин, так і потенційних чи реальних клієнтів, та, відповідно, знижує рівень їх економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене у статті дослідження дозволило запропонувати методичний підхід до оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання та здійснити його апробацію на реальних будівельних підприємствах України.

Отже, запропонований автором методологічний підхід до оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання є універсальним для всіх будівельних підприємств та може бути використана на практиці.

Список використаних джерел

1. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. К.: Лібра, 2003. – 280 с.
2. Мігус (Шульга) І.П. Сучасні підходи до оцінки економічної безпеки акціонерного товариства [Текст] / І. П. Шульга // Інвестиції: теорія і практика. – 2010. – №22. – листопад.– С. 34-38.
3. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]; – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
4. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства. Вид. 2-ге, перероб. та доп. К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
5. Корецький Б. Діагностика економічної безпеки суб'єктів господарювання в транзитивній економіці / Б.Корецький // Наукові записки Тернопільського Національного економічного університету. – 2006. – №15. – С.74-77.
6. Андрієнко В.М. Методологічний підхід до здійснення незалежної оцінки стану системи управління безпекою праці в системі економічної безпеки будівельних підприємств [Текст] / В. М. Андрієнко // Інвестиції: практика та досвід – №24. – 2014. – С. 39-46.
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо забезпечення прозорості діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки: Наказ Мінекономрозвитку від 11.02.2015 №116 [Електронний ресурс] режим доступу до матеріалів: <http://www.me.gov.ua/>

DMYTRENKO Vasyl Ivanovych,

Researcher, Department of Management and economic security,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

METHODICAL APPROACH TO EVALUATION OF THE STATE OF ECONOMIC SECURITY SUSTEM OF CONSTRUCTION ENTERPRISES UNDER THE INFLUENCE OF THE GOVERNMENT REGULATION

***Abstract.** The methodical approach to the evaluation of the state of economic security system of the construction companies under the influence of state regulation is offered. Methodical approach involves the analysis in the order of the composition and structure of the economic security of construction enterprises; assessment of the functioning of the system of economic safety of construction companies; analysis of interaction with internal and external environment; determination of qualitative and quantitative indicators of assessment the system of economic security of construction companies; forming integral system indicator and assessment of its characteristics. The main groups of qualitative and quantitative indicators are: indicators of assessing the impact of government regulation on the state of the economic security sustem of construction companies; indicators for assessing the financial security of construction companies; indicators for assessing the transparency of construction companies. A methodical approach was tested on construction enterprises of Ukraine.*

***Keywords:** construction company, system of economic security, evaluation, methodical approach, qualitative indicators, quantitative indicators, threats, government regulation, integral factor standard.*

*Одержано редакцією: 17.01.2015
Прийнято до публікації: 25.01.2015*

УДК 336.71

ДМИТРОВА Ольга Сергіївна,
здобувач, кафедра менеджменту та економічної
безпеки, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКУ

Стабільність та ефективний розвиток банківської системи є неодмінною умовою стабільного розвитку держави. Як показала практика останніх років, банківська система є найбільш чутливою та уразливою до економічних кризів, політичних потрясінь, тощо. Це не може не викликати занепокоєння, адже банківська діяльність це один із найважливіших видів економічної діяльності, який забезпечує рух грошей в обігу. Банки в умовах ринкових відносин можуть дуже сильно позитивно та негативно впливати на економічну діяльність, але, забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської системи, не можливо без виділення ризиків, які впливають на діяльність банківської установи. В статті розглянуті існуючі підходи до визначення терміну «ризик». Досліджено сучасні підходи до класифікації ризиків економічній безпеці банківської установи. Виділені та проаналізовані основні ризики, які впливають на систему економічної безпеці банківських установ, та зміна їх впливу на діяльність банку, у зв'язку із зміною навколишнього економічного середовища.

Ключові слова: економічна безпека, ризик, банк, загрози, функціональні складові, система.

Вступ. Важливість банківського сектора для економіки будь – якої держави важко недооцінити, саме тому питання побудови системи економічної безпеки банку, яка дасть змогу правильно визначити всі ризики та захистити від наявних загроз, останнім часом викликає все більшу зацікавленість українських вчених. Це є закономірним, адже за період з 2008 по 2015 рік, кількість зареєстрованих банків на території України зменшилась із 175 до 126 або на 22%. Банківський сектор України виявився не готовим до економічних та політичних потрясінь. Цікавим, є той факт, що кількість банків із стовідсотковим іноземним капіталом, які працюють на території України, не змінилась. (17 банків, за даними НБУ). Пояснюється це не тільки економічною підтримкою материнських банків свої українських дочок, але, й різницею у підходах до побудови системи економічної безпеці банку, як дієвого інструменту для захисту від економічних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій таких авторів як Барановський О. І., Болгар Т. М., Ващенко Н. В., Донець Л. І., Дмитров С. О., Духов В. Є., Зубок М. І., Медвідь Т. А., Мігус І. П., Побережний С. М., Пластун О. Л., Сумець Л. М., Тумар М. Б., Худолій Л. М., показав, що питання формування поняття «ризиків економічної безпеки» та класифікації ризиків в залежності від загроз економічній безпеці фінансової установи в сучасних ринкових умовах є недостатньо дослідженими та потребують подальшого опрацювання.

Мета статті. Метою статті є узагальнення існуючих визначень поняття «ризик», уточнення цього поняття для розробки класифікації ризиків економічної безпеці в залежності від загроз економічної безпеки комерційного банку. Основними завданнями статті були дослідити наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків щодо розуміння поняття «ризик»; виділити основні ризики, які впливають на економічну безпеку комерційного банку в сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорії «ризик» та «загроза» в соціальній та економічній сферах нерозривно пов'язані з поняттям «безпека» та «економічна безпека». З точки зору суспільства, безпека - це стан збалансованості всіх сторін його буття, яке формує можливості реалізації інтересів його розвитку. Під безпекою банку в широкому сенсі слід розуміти створення умов стабільного функціонування всіх його підрозділів з метою зменшення ризиків від реалізації

внутрішніх та зовнішніх загроз для банківської діяльності. Переважна кількість українських та зарубіжних вчених вважає, що «економічна безпека банку» – це певна система. Так, «Енциклопедія банківської справи України» визначає поняття банківської безпеки як систему заходів, які забезпечують захищеність інтересів вкладників, клієнтів, працівників та керівництва банку від зовнішніх та внутрішніх загроз. [1]. При цьому, під поняттям загроза, розуміється певна подія, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання [6,7] та може нанести збиток його економічній діяльності.

Сучасна банківська безпека, як система заснована на протидії існуючим загрозам та ризикам.[9] Вона характеризує стан об'єкта в цілому і забезпечується для захисту від: порушення нормального ходу відтворювального процесу; злочинного світу; порушень закону, з тим щоб самим не потрапити під санкції; недобросовісної конкуренції; некомпетентних і протиправних дій власних співробітників, тощо. Система економічної безпеки банку інтегрована в систему управління банком, для здійснення постійного контролю за ризиковим середовищем банку, що дозволяє ухвалювати своєчасні та обгрунтовані рішення.

Система економічної безпеки банку створюється з метою забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку, що досягається шляхом захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз, реалізація яких несе в собі ризик для економічного функціонування банку. Іншими словами – забезпечуючи захист від зовнішніх та внутрішніх загроз – банківська безпека забезпечує фінансову стійкість банку, без якої не можлива стабільна та ефективна діяльність банку. Це пояснює, той факт, чому певна кількість вчених ототожнює поняття фінансової стійкості банку та фінансової (економічної безпеки банку). Так, наприклад, вчені Глущенко В.В., Перешибкін М. М, Сєрба В. С. [2, с. 45], визначають фінансову стійкість банку – як величину, що характеризується стабільністю фінансового стану банку. Поняття «фінансова стійкість», «фінансова сталість», «фінансова стабільність» використовують як синонімічні. Тобто, будуючи систему економічної безпеки банку, банк створює систему, яка допомагає захистити банк від ризиків економічних втрат, захищає від економічних загроз, і як наслідок підтримує фінансову стабільність банку. При цьому, для побудови дієвої системи економічної безпеки банку, важливим аспектом, є визначення потенційних загроз та аналіз їх значимості, що дозволить здійснити управління ризиком у банківській діяльності.

На думку автора, це може бути використано, як неодмінно правило, при побудові саме системи економічної безпеки. Враховуючи той факт, що загрози для стабільного функціонування банку можуть змінюватись під впливом зміни зовнішнього середовища (політичних та економічних потрясінь) або під впливом інших внутрішніх факторів – система економічної безпеки також повинна постійно змінюватись, щоб враховувати всі ризики. Тому, головним аспектом побудови системи економічної безпеки банку – є визначення економічних загроз, які створюють певний ризик для існування банківської установи. У статті автор розглядає поняття ризик та загроза, як взаємопов'язані, адже, у банківській діяльності, потенційна загроза – це кількісно прорахований ризик для банківської діяльності. У самому широкому сенсі, ризик – це схильність до настання якоїсь несприятливої події, лиха. Словник «Cambridge Advanced Learner's Dictionary» визначає ризик як можливість настання чогось негативного. Подібна дефініція міститься і в інших словниках. Зокрема, «Compact Oxford English Dictionary». визначає ризик як: 1) ситуацію, що включає схильність до небезпеки; 2) можливість настання чогось неприємного.

Власне поняття «ризик» [8] – визначає можливість настання несприятливої події та, здебільшого, трактується як імовірність чи загроза втрати суб'єктами господарювання частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої чи фінансової діяльності. Ризик породжується невизначеністю та конфліктністю, що існують незалежно від їх усвідомлення особами, що приймають рішення, і визначається необхідністю прийняття рішення, результат реалізації якого може відрізнятись від очікуваного.

Економічний ризик виникає в умовах невизначеності, коли немає вичерпної інформації про прийняття рішень. Поява ризику, як невід'ємної частини економічного процесу, – об'єктивний економічний закон. Обмеженість матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних та інших ресурсів породжує їх дефіцит і сприяє виникненню ризику [9]

Сьогодні численні варіанти пояснення суті поняття "ризик" стосовно банківської діяльності можна визначити, як «Ризик - це небезпека або можливість втрат при настанні деяких небажаних подій» Відповідно, "банківський ризик" - це: загроза економічних втрат банку при настанні певних подій. Сутність ризику, що виражається в можливості здійснення кількісної оцінки ймовірності настання несприятливої події, обумовлює необхідність розробки способів і механізмів зниження негативного ефекту прогнозованого розвитку подій.

Економічне значення ризику полягає в можливості управління цим самим ризиком. Значимість управління ризиком як виду діяльності, полягає в можливості, по-перше, прогнозувати певною мірою наступ ризикового події, по-друге, завчасно вживати необхідних заходів до зниження розміру можливих несприятливих наслідків. Прийняття ризиків – основа банківської діяльності. Банки мають успіх тоді, коли прийняті ними ризики розумні, контрольовані й перебувають у межах їх фінансових можливостей і компетенції. Існують загальні причини виникнення банківських ризиків які впливають на стан економічної безпеки банку, вони виникають внаслідок реалізації таких загроз як:

- кризовий стан економіки, який виражається не тільки падінням виробництва, фінансовою нестійкістю багатьох організацій, але й знищенням господарських зв'язків;
- політична нестабільність в державі;
- відсутність або недосконалість деяких основних законодавчих актів, невідповідність між правовою базою і реально існуючою ситуацією;
- інфляцію, та ін.

Ці ризики відносяться до зовнішніх, тому що формуються виходячи від зовнішніх загроз, але існують і внутрішні ризики, які впливають на стан економічної безпеки банку, із середини, до них належать: шахрайство персоналу, внутрішня корупція, недосконале корпоративне управління, зловживання службовим становищем у власних цілях, що шкодить діяльності банку, тощо. Треба пам'ятати, що ризиком можна управляти, тобто використовувати заходи, що дозволяють деякою мірою прогнозувати настання ризикової події й вживати заходів до зниження ступеня ризику. Ефективність організації керування ризиками багато в чому залежить від класифікації. Під класифікацією ризику слід розуміти розподіл ризику на конкретні групи за певними ознаками та загрозами для досягнення поставлених цілей. Більш того, якісне управління відповідними видами ризику в банку забезпечує визначення суттєвих існуючих або потенційних проблем в окремих структурних підрозділах банку або в банку в цілому, а також забезпечити своєчасне вирішення таких проблем.

У таблиці 1. наведено розподіл банківських ризиків за категоріями, властивих банківському бізнесу, за стандартами Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II), які загалом класифікуються як фінансовий, операційний та бізнес-ризик.

Слід підкреслити, що викладений підхід до класифікації банківських ризиків є універсалізованим, він не відокремлює окремо ризики економічної безпеки а також ті ризики, які визначаються, управляються, лімітуються чи усуваються регуляторами. Але, з іншої точки зору, реалізація будь-якого з цих ризиків, несе загрозу економічної безпеки банку.

Як бачимо з таблиці, даний розподіл ризиків поділяється на внутрішній та зовнішній з врахуванням джерела загроз. Також і система економічної безпеки поділяється на внутрішню і зовнішню. Система зовнішнього захисту економічній безпеки банківських установ, в першу чергу залежить від дій регуляторів та законодавчих актів. Але побудова системи внутрішньої економічної безпеки це завдання кожного окремого банку. Кожен банк повинен думати про мінімізацію своїх ризиків. Керуванням

Категорії ризиків, властивих банківському бізнесу [8,5,3]

Категорії ризиків згідно Базеля II		Категорії ризиків виділені НБУ	Характеристика типів ризиків
Фінансовий ризик	Ризик ліквідності	Ризик ліквідності	Небезпека втрат у випадку нездатності банку покрити свої зобов'язання по пасивах балансу вимогами по активах
	Кредитний	Кредитний	Невпевненість кредитора в тому, що боржник збереже намір виконати свої зобов'язання у відповідності з термінами й умовами кредитної угоди. У банківській діяльності варто розрізняти такі рівні кредитного ризику: – кредитний ризик за окремою згодою – імовірність збитків від невиконання позичальником конкретної кредитної угоди; – кредитний ризик усього портфеля – величина ризиків по всіх угодах кредитного портфеля
	Ринковий	* Ризик зміни процентної ставки; * Ринковий; * Валютний	Найявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів)
Операційний ризик	Ризик персоналу	Операційно-технологічний	Людський фактор може бути джерелом ризику внаслідок дії конкурентів або помилкової дії менеджера чи оператора (ризик дії), конфліктів інтересів
	Технологічний ризик		Ризик пов'язаний з використанням у діяльності банку технічних засобів, високотехнологічного обладнання та технологій. Цей вид ризику породжується помилками в застосуванні комп'ютерних програм, у математичних моделях, формулах і розрахунках
	Системний		Ризик пов'язаний зі зміною цін на акції, їх прибутковістю, поточним і очікуваним відсотком по облігаціях, очікуваними розмірами дивіденду і додатковим прибутком, викликаними загально ринковими коливаннями
	Ризик зовнішнього середовища		Ризик, безпосередньо не пов'язаний з діяльністю банку чи його партнерів, а визначається впливом великої кількості політичних, економічних, демографічних, соціальних, географічних та інших факторів
Бізнес—ризик	Стратегічний	Стратегічний	Ризик розробки неефективних довгострокових планів, основних і глобальних цілей, задач, обсягу, видів, принципів управління
	Ризик дій акціонерів		Можливість прийняття рішень мотивованих конфліктом інтересів окремих акціонерів
	Ризик дій менеджменту		Можливість неправильних дій у процесі досягнення поставлених цілей з використанням визначених інструментів
	Юридичний	Юридичний	ризик зменшення активів або збільшення зобов'язань банку через неадекватний чи неправильний юридичний висновок або помилку у документації; ризик неврахування змін у законодавстві та як наслідок цього – ризик застосування штрафних санкцій регулятивними органами
	Репутаційний	Ризик репутації	потенційне зменшення клієнтської бази через несприятливе сприйняття іміджу банку, даний ризик може призводити як до зменшення клієнтської бази, так і до ускладнення у встановленні нових відносин із діловими партнерами

ризиками – це необхідна вимога для його виживання. Процес керування містить у собі: передбачення ризиків, визначення їх імовірних розмірів і наслідків, розробку й реалізацію заходів щодо запобігання або мінімізації пов'язаних з ними втрат. Мінімізувати ризики з урахуванням впливу зовнішнього середовища та специфіки діяльності банку має система

управління ризиками, наявність якої є обов'язковою умовою успішної діяльності банківської установи. Наявність такої системи часто дозволяє уникати значних втрат. Управління ризиками – одна з ключових функцій стратегічного управління банком. Управління ризиками – це процедури і дії, які дозволяють менеджеру виявляти, оцінювати, відстежувати і усувати ризики до або під час їх перетворення у проблеми. Ризики бажано виявити якомога раніше і явно ще до того, як вони перетворилися на проблему (звичайно в цьому випадку прийняття заходів вимагає менших ресурсів). Після виявлення ризику необхідно прийняти рішення про відповідні дії. Завдання керівника банку – вибрати такі дії, які дозволять знизити ймовірність несприятливої події або зменшити його наслідки у разі реалізації ризику. При цьому бажано, щоб витрати ресурсів були мінімальними. Досягнути поставлених цілей можна шляхом створення комплексної системи управління ризиками. Водночас, існування ризику не обов'язково є причиною для занепокоєння. Банк самостійно визначає, наскільки ризики, які він на себе приймає є виправданими. Ризики вважаються виправданими, якщо вони є зрозумілими, контрольованими, такими, які можна виміряти і що відповідають здатності банку швидко реагувати на негативні обставини.

При побудові системи економічної безпеці – побудова ефективної системи управління ризиками це необхідна умова. І при цьому, система управління ризиками, також оцінює ефективність управління економічною безпекою. З цією метою проводиться діагностичне обстеження, котре включає в себе аналіз та оцінку фінансового стану і тенденцій розвитку банку, а також виявлення позитивних чи негативних чинників впливу на його фінансову стійкість [4, с. 124]. Якість оцінки ефективності економічної безпеки залежить від глибини, повноти обліку всіх факторів, що визначаються станом інформаційного забезпечення. Тобто, чим більше факторів, у нас є для аналізу, тим більш вірною буде оцінка та визначення пріоритетних ризиків для банку. При цьому, враховуючи багатогранність поняття економічної безпеки банку, необхідно усвідомлювати, що кожен з перелічених видів ризику, впливає на економічну безпеку банку – або кожен з перелічених видів ризику несе в собі ймовірність збитку для банку, і як наслідок впливає на економічну безпеку банку. Тому всі без винятку ризики, як від зовнішніх, так і внутрішніх загроз, повинні бути ідентифіковані та виявлені. На Рис. 1. та Рис. 2 можна побачити, як змінювались внутрішні ризики, які на думку працівників підрозділів банківської безпеки впливають на банківську діяльність за період з 2010 по 2015 роки. Так, при аналізі внутрішніх ризиків Банку А, автором на основі опитування 200 респондентів – працівників комерційних банків, було складено перелік основних ризиків, які на думку працівників банку впливають на економічну безпеку банку з середини.

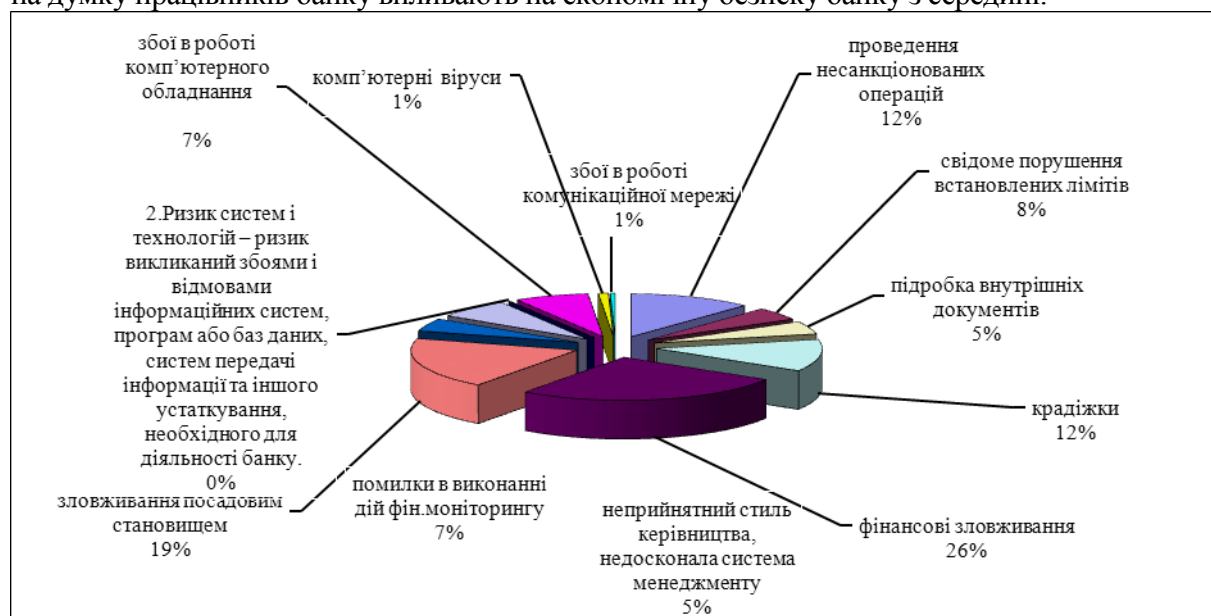


Рис. 1 Внутрішні ризики, які впливають на економічну безпеку банку (2010)

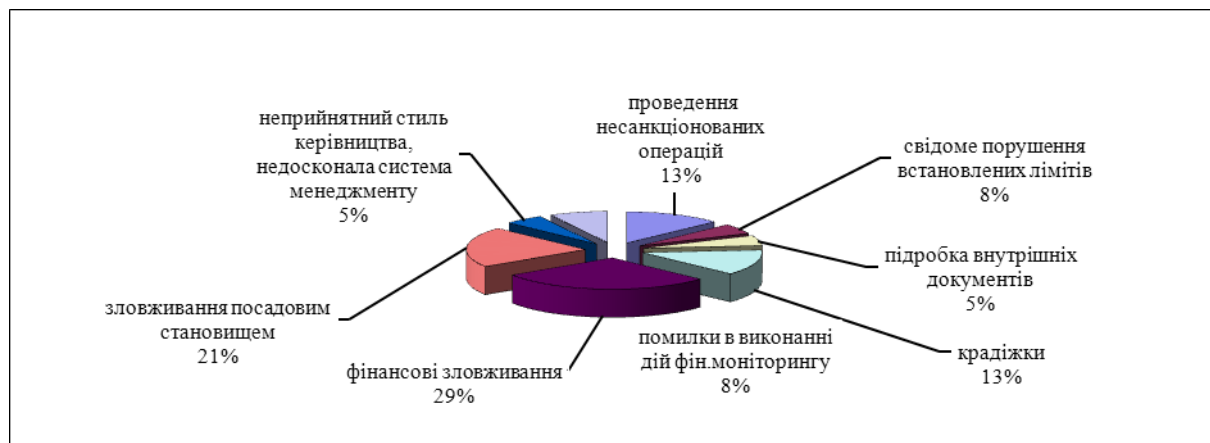


Рис. 2. Внутрішні ризики, які впливають на економічну безпеку банку (2015)

Як можна побачити з наведених даних, за період з 2010 по 2015, сприйняття безпосередньо працівниками які працюють з ризиками на практиці у банках змінилось, і на перший план, як найбільш пагубний ризик із погляду економічної безпеки виходить такі ризики як фінансові зловживання, несанкціоновані операції, зловживання службовим становищем у власних цілях. Треба відмітити, що одна з найбільш поширених загроз діяльності банків - банківське шахрайство, за своїм походженням може бути як внутрішньою, так і зовнішньою. При цьому, виявити зміни у загрозах, які несуть у собі найбільші ризики для банківської діяльності, і як наслідок повинні бути враховані при побудові дієвої системи економічної безпеки, неможливо без постійного моніторингу. У будь – яких проявах ризику, завдання банку провести аналіз і оцінку ризику, які значною мірою засновані на систематичному статистичному методі моніторингу, та визначенні ймовірності того, що якась подія в майбутньому відбудеться. Побудова системи економічної безпеки банку, без цього не можлива. Пріоритет роботи з ризиком, визначається на основі твору його ймовірності на можливих наслідки (що виражаються величиною очікуваного збитку). Також потрібно враховувати, що в залежності від ринкового середовища а саме його стабільного та нестабільного стану, загрози для економічної безпеки банку будуть змінюватись, і отже комплекс заходів які будуть вживатись для підтримання системи економічної безпеки у належному стані буде інший.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічна безпека банку – це комплексна система, завдання якої полягає у захисті економічних інтересів банку від всіх, як від зовнішніх так і внутрішніх загроз, які створюють ризики для стабільного існування банку. Побудова системи економічної безпеки дозволяє виявляти та боротися з реальними загрозами, а не їх наслідками та водночас виявити найкритичніші ризики. Але, побудова ефективної системи економічної безпеки банку, не можлива, без постійного моніторингу, зовнішнього та внутрішнього середовища, з метою визначення зміни ризиків які впливають на банківську установу. Адже, в залежності, від економічного розвитку держави, фінансової стабільності чи періоду неспокою – ризики, які впливають на економічну безпеку, можуть змінюватись, тому єдиного підходу до переліку та визначення загроз та ризиків, які впливають на економічну безпеку не має.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія банківської справи України. – К.: Молодь, 2001. – 680 с.
2. Глуценко В. В. Ліквідність, платоспроможність та фінансова безпека комерційного банку / В. В. Глуценко, М.М. Перешибкін, В. С. Серба. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 196 с.; 26
3. Івченко І. Ю. Економічні ризики [Текст] : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – С. 60-61. 48
4. Коваленко В. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с. 55

5. Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку : монографія [Електронний ресурс] / [О. С. Дмитрова, К. Г. Гончарова, О. В. Меренкова та ін.] ; за заг. ред. С. О. Дмитрова. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 264 с.
6. Мігус І.П. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І.П. Мігус, С.М. Лаптев // Ефективна економіка. – 2011. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/
7. Загроза. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [uk.wikipedia.org/wiki/ Загроза](http://uk.wikipedia.org/wiki/Загроза).
8. Дмитров С.О., Медвідь Т.А. Новітня компонента в системі банківських ризиків / Сергій Дмитров, Тетяна Медвідь // Науково-практичний журнал Вісник Національного банку України. – 2010. – №4 (170). – С. 11-14.
9. Побережний С.М. Основні структурні елементи системи банківської безпеки// Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України / Збірник наукових праць. Т. 6. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 2002. – С. 284-288.

DMYTROVA Olha Serhiivna,

Researcher, Department of Management and economic security,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

THREATS OF ECONOMIC SECURITY AS A PART OF RISK MANAGEMENT BANK

***Abstract.** Stability and efficient development of the banking system is a prerequisite for sustainable development. As shown in recent years, the banking system is the most sensitive and vulnerable to economic crises , political turmoil, and so on. This can not but cause concern , because banking is one of the most important economic activities, providing movement of money in circulation. Banks in market conditions can be very positive and a negative impact on economic activity , however, to ensure reliable and stable operation of the banking system is not possible without isolation of threats that affect the banking institutions . The article summarizes the existing approaches to the definition of the term "risk". The modern approach to classifying risks to economic security of the banking institution. Isolated and analyzed the main risks that affect the economic security system of banking institutions, and change and their impact on the bank , due to changes in the economic environment.*

Keywords: economic security, risk, bank, threats, functional components, system.

Одержано редакцією: 10.01.2015
Прийнято до публікації: 18.01.2015

УДК 005:65.011

ЖУЛАЙ Григорій Сергійович,
аспірант, кафедра економіки підприємства,
Київський національний університет
технологій та дизайну

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми управління ефективністю діяльності підприємства в сучасних умовах. На сьогоднішній день управління ефективністю – це багатогранна проблема, яка потребує використовувати різні управлінські підходи та концепції. Визначено, що управління ефективністю діяльності підприємства являє собою цілеспрямоване оперативне регулювання діяльності за напрямками управління ефективністю для забезпечення відповідності фактичного стану підприємства заданим параметрам. Запропоновано основні напрями управління ефективністю діяльності підприємства які полягають у обґрунтуванні можливості та необхідності управління ефективністю діяльності підприємства; ідентифікації суб'єктів управління ефективністю діяльності підприємства; формування мети (завдань) управління ефективністю діяльності підприємства; визначення функціонального змісту управління ефективністю діяльності підприємства; обґрунтування принципів (вимог) здійснення управління ефективністю діяльності підприємства; формулювання методичних засад оцінки управління ефективністю діяльності

підприємства. Визначено, що об'єктом управління ефективністю діяльності підприємства є процес функціонування підприємства, а суб'єктами – певне коло осіб, що реалізують завдання управління ефективністю. Доведено, що головною метою управління ефективністю діяльності підприємства є забезпечення максимізації добробуту власників, забезпечення потреб споживачів, стале функціонування та подальший розвиток підприємства у поточному і перспективному періоді. Побудовано систему управління ефективністю діяльності підприємства, яка складається з наступних підсистем: управління розвитком підприємства; управління маркетинговою діяльністю підприємства; управління обсягами діяльності підприємства; управління фінансами підприємства; управління витратами підприємства; управління якістю продукції підприємства; управління трудовими ресурсами та соціальним розвитком підприємства; управління безпекою діяльності підприємства. Наукова новизна дослідження полягає у удосконаленні методичних підходів щодо побудови системи управління ефективністю діяльності підприємства.

Ключові слова. *Управління, ефективність, підприємство, управління ефективністю діяльності підприємства, системний підхід, напрями управління ефективністю діяльності підприємства, підсистеми системи управління ефективністю діяльності підприємства.*

Постановка проблеми. Тема управління ефективністю діяльністю підприємства останнім часом набуває все більшої актуальності, особливо в умовах ринкової нестабільності та поглиблення фінансово-економічної кризи в країні. Все частіше керівники різних підприємств виявляють зацікавленість у пошуку та розробці заходів щодо підвищення ефективності діяльності підприємства, про що свідчать багато чисельні публікації у періодичних виданнях. Важливо розуміти, що на сьогоднішній день управління ефективністю – багатогранна проблема, яка потребує використовувати різні управлінські підходи та концепції. Тому завдання керівників, які спрямовують діяльність підприємств на підвищення його ефективності, полягає у виборі саме такого підходу, який у найбільшій мірі відповідає сучасним умовам функціонування організації та не порушує загальної концепції її управління. При цьому такий підхід повинен не тільки сприяти покращенню та стабілізації функціонування підприємства, а й забезпечити йому конкурентоспроможність на ринку та подальший сталий розвиток.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідженням проблем управління ефективністю діяльності підприємства в сучасних умовах займається багато вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Й. Завадський [4], Н. Туленков [7], Л. Шимановська [8], І. Маркіна [6], В. Сторожук, Р. Біловол [1], Я. Зеленецький, Г. Емерсон, Ф. Кене, Т. Котарбинський, К. Маркс, С. Мескон, В. Петті, Д. Рікардо та інші.

Незважаючи на актуальність зазначеної проблеми, суттєвим є те, що термін «управління ефективністю» поки що не отримав чіткого визначення та тлумачення ні в науковій літературі, ні в практиці управління. Така ситуація склалася внаслідок існуючих розбіжностей щодо формулювання поняття «ефективність». Дуже часто в наукових дослідженнях виникає ототожнення поняття «управління ефективністю» з терміном «ефективність управління», визначення сутності якого теж має проблематичний характер.

Проблема визначення основ управління ефективністю діяльності підприємства має базуватися на опануванні світової теорії та практики менеджменту, розробці та удосконаленню методологічних положень та механізмів управління ефективністю діяльності з урахуванням умов діяльності підприємств у нашій державі та специфічних завдань даного функціонального напрямку управління.

Мета статті. Метою статті є дослідження методологічних положень управління ефективністю діяльності підприємства на засадах системного підходу, який зумовлює системне бачення основних цілей і напрямів діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління ефективністю діяльності підприємства розглядається дослідниками з різних позицій. Так, Й. Завадський [4] та Н. Туленков [7] ефективність управління розглядають як показник, що характеризується співвідношенням результатів діяльності організації і витрат на здійснення управлінських

функцій. Але ж, по-перше, в такому тлумаченні результат діяльності приховує роль управління щодо його досягнення, по-друге, затрати на управління не завжди можна кількісно оцінити, а по-третє, дане визначення поняття розкриває лише його економічний аспект, залишаючи без уваги соціальний, соціально-економічний, соціально-політичний, соціально-психологічний аспекти. Тому, дане визначення розкриває тільки один аспект управління, але кінцевий результат діяльності підприємства не є наслідком лише управлінської праці.

Л. Шимановська [8] сутність ефективності управління розглядає в аспекті двох складових: економічної і соціальної. Економічна ефективність характеризує співвідношення результатів із витратами, необхідними для їхнього досягнення, соціальна ефективність відображає ступінь досягнення соціальних параметрів управління. Разом ці категорії становлять соціально-економічну ефективність управління.

Однак із наведеного визначення незрозуміло, які результати та витрати співставляє автор, досліджуючи поняття «економічна ефективність». Тому повною мірою оцінити зміст, вкладений у сутність поняття «ефективність управління», неможливо. Однак, у наведеному визначенні автор враховує соціальний аспект ефективності.

І. Маркіна та В. Сторожук [1, 6] ефективність управління розглядають як ступінь досягнення встановлених цілей підприємства. Можна погодитися з наведеним тлумаченням, тому що ефективності, як було визначено, властива цілеспрямованість дії, і означає ступінь досягнення мети. Однак, результат діяльності підприємства є не лише як підсумком управлінської праці, то таке тлумачення більше характеризує ефективність не управління, а діяльності підприємства. Р. Біловол [1] ефективність управління розглядає як управління, яке сприяє забезпеченню ефективності функціонування і розвитку організації як цілісної системи.

Враховуючи різні погляди науковців щодо сутності поняття «ефективність управління», його слід розглядати відносно управлінського процесу. В даному контексті ефективність управління підприємством зводиться до якості організації самого процесу управління; координації дій управлінського персоналу, його вміння впливати на промислово-виробничий персонал з метою отримання заданих результатів і його здібностей приймати управлінські рішення, які мають бути своєчасними, чітко сформульованими, відповідати наміченим цілям і завданням, спрямовані на досягнення поставленої мети. Згідно з тим, що ефективність діяльності організації є підсумком ефективного функціонування всіх видів її діяльності, можна стверджувати, що ефективність управління є складовою ефективності діяльності.

Ґрунтуючись на дослідженні генезису формування окремих теоретичних положень ефективності діяльності підприємства по-перше, необхідно розглядати управління ефективністю діяльності підприємства як складову управління самим підприємством, по-друге, використовувати загальну методологію науки управління для обґрунтування його теоретичних засад. Тому що, ефективність діяльності підприємства є результатом ефективного функціонування всіх напрямів його діяльності, а ефективність управління є складовою ефективності діяльності.

Таким чином, враховуючи сутність понять «управління» та «ефективність», доцільно визначити, що управління ефективністю діяльності підприємства являє собою цілеспрямоване оперативне регулювання діяльності за напрямками управління ефективністю для забезпечення відповідності фактичного стану підприємства заданим параметрам.

Сучасний етап розвитку теорії та практики менеджменту визначається взаємним погодженням принципів і інструментів управління, розроблених у межах трьох домінуючих підходів – процесний, системний та ситуаційний, а також концептуальних положень стратегічного управління. Якщо управління ефективністю діяльності підприємства базується на ситуаційному підході до управління, то ефективність діяльності підприємства прямо залежить від ситуації, що склалася на даний момент часу на самому підприємстві і у зовнішньому середовищі. Якщо використовувати процесний підхід до управління, то ефективність діяльності підприємства розглядається як послідовність певних процесів (бізнес-процесів) діяльності підприємства.

Найважливішим методологічним положенням управління ефективністю діяльності підприємства є використання саме системного підходу, який зумовлює системне бачення основних цілей і напрямів його діяльності. Останні мають бути визначені для досягнення мети управління ефективністю діяльності підприємства, взаємозв'язків, які існують між ними, і мають бути враховані при розробці плану заходів для забезпечення ефекту синергії.

Управління ефективністю діяльності підприємства на засадах системного підходу, має висвітлювати такі основні напрями:

- обґрунтування можливості та необхідності управління ефективністю діяльності підприємства;
- ідентифікація суб'єктів управління ефективністю діяльності підприємства;
- формування мети та завдань управління ефективністю діяльності підприємства;
- визначення функціонального змісту управління ефективністю діяльності підприємства;
- обґрунтування принципів здійснення управління ефективністю діяльності підприємства;
- формулювання методичних засад оцінки управління ефективністю діяльності підприємства.

Взаємозв'язок між цими базовими напрями ілюструє Рис. 1

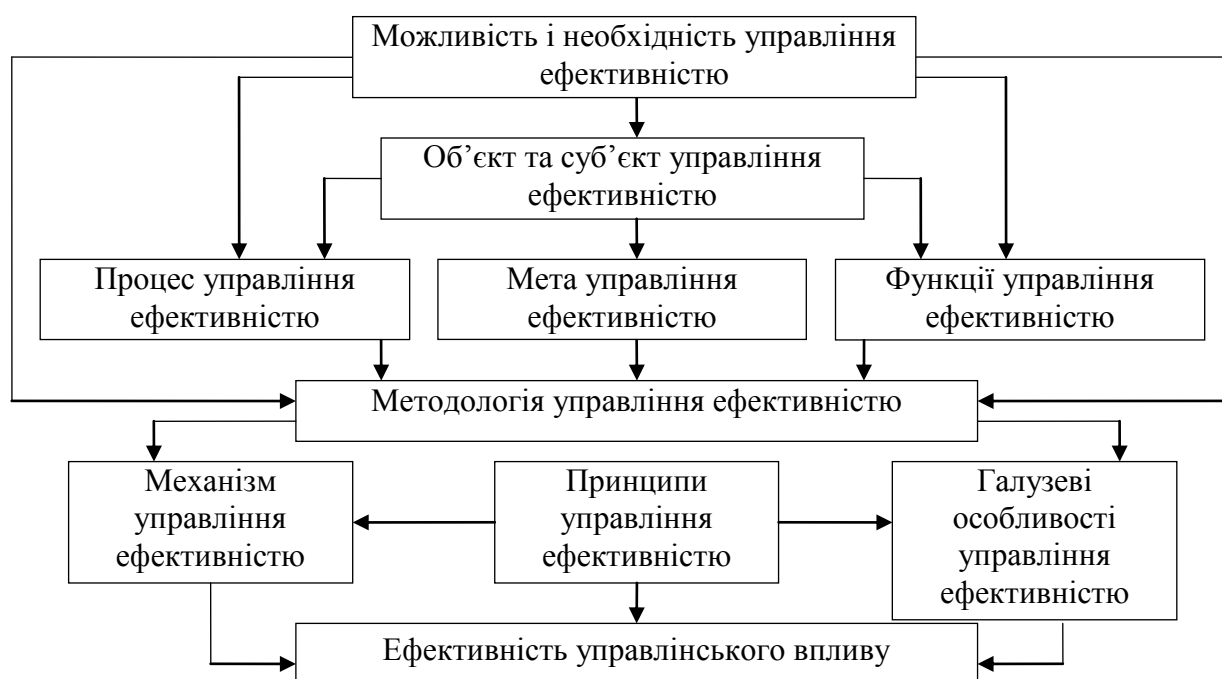


Рис. 1. Концептуальні положення управління ефективністю діяльності підприємства [5, с. 18]

Об'єктом управління ефективністю діяльності підприємства є процес функціонування підприємства, а суб'єктами – певне коло осіб, що реалізують завдання управління ефективністю.

Головною метою управління ефективністю діяльності підприємства є забезпечення максимізації добробуту власників, забезпечення потреб споживачів, стале функціонування та подальший розвиток підприємства у поточному і перспективному періоді.

Виходячи з мети, система управління ефективністю діяльності підприємства покликана вирішувати наступні завдання:

1. Забезпечення максимізації розміру ефекту при відповідному ресурсному потенціалі підприємства і ринковій кон'юнктурі. Це завдання реалізується шляхом оптимізації складу ресурсів і забезпечення їх ефективного використання.

Основними природними обмежувачами розміру ефекту виступають максимально можливий рівень використання ресурсного потенціалу та кон'юнктура товарного й фінансового ринків, що склалася на даний момент.

2. Забезпечення оптимального співвідношення між рівнем ефекту і допустимим рівнем ризику. Між цими двома показниками існує прямо пропорційний зв'язок. Зважаючи на заданий рівень ризику, у процесі управління повинен бути максимізований рівень ефекту.

3. Забезпечення високої якості ефекту. У процесі формування ефекту діяльності підприємства повинні бути насамперед реалізовані резерви його зростання за рахунок операційної діяльності, що забезпечує основу перспективного розвитку підприємства. У межах операційної діяльності основну увагу необхідно приділити забезпеченню зростання ефекту за рахунок збільшення обсягів основної діяльності та освоєння нових перспектив.

4. Забезпечення виплати необхідного рівня доходу на інвестований капітал власникам підприємства. Цей рівень за умови успішної діяльності повинен бути не нижче середньої норми прибутковості на ринку капіталу, при необхідності відшкодовувати підвищений підприємницький ризик, пов'язаний зі специфікою діяльності підприємства, а також інфляційні втрати.

5. Забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідно до цілей розвитку підприємства у майбутньому періоді. Оскільки прибуток є основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів системи, його розмір визначає потенційну можливість створення фондів, що забезпечують її майбутній розвиток.

6. Забезпечення постійного зростання ринкової вартості підприємства. Темп зростання ринкової вартості значною мірою визначається рівнем капіталізації прибутку, отриманого підприємством у звітному періоді. Кожне підприємство, враховуючи умови і завдання господарської діяльності, саме визначає перелік критеріїв оптимізації розподілу прибутку на його капіталізовану та споживчу частини.

7. Забезпечення ефективності програм участі персоналу в прибутках. Програми участі персоналу в прибутках мають гармонізувати інтереси власників підприємства та його найманих працівників, а також, з одного боку, ефективно стимулювати трудовий внесок цих працівників у формування прибутку, а з іншого – забезпечувати досить прийнятний рівень їх соціального захисту, який держава в сучасних умовах повністю забезпечити не в змозі.

Підвищення ефективності управління ефективністю діяльності підприємства та забезпечення інтересів його власників і персоналу визначають необхідність здійснення безперервного управління. Виходячи з цього пропонується розглядати управління ефективністю діяльності підприємства як систему, яка складається з ряду підсистем (напрямів), відповідно до функціональних сфер діяльності підприємства.

Як систему управління ефективністю діяльності підприємства досліджували такі вчені, як Б. Бінкін та В. Черняк [2]. Ними було розроблено шість підсистем управління ефективністю діяльності для підприємств виробничої сфери (Рис. 2).

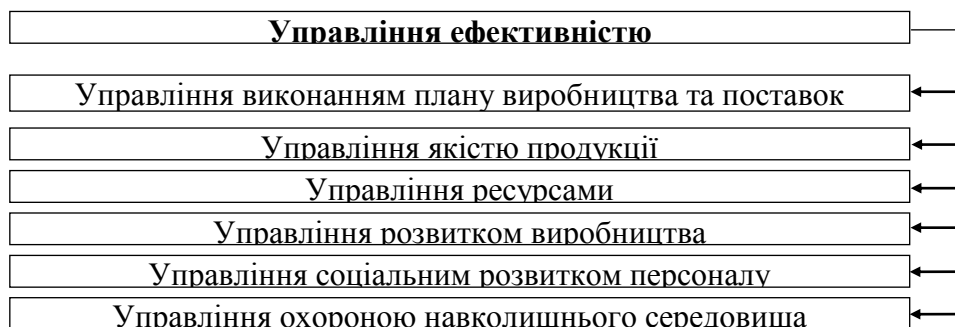


Рис. 2. Напрями управління ефективністю виробництва [5, с. 24]

Перша підсистема управління ефективністю діяльності, за Б. Бінкіним та В. Черняком, покликана забезпечити виробництво і поставки продукції в заданих обсягах, асортименті, якості, в строки, що встановлені планами виробництва, договорами, замовленнями при мінімальному циклі та мінімальних витратах виробництва.

Об'єктом управління цієї підсистеми є процеси виробництва продукції і процеси її постачання. Управління в даній підсистемі здійснюється шляхом реалізації спеціальних функцій.

Друга підсистема має на меті забезпечувати споживачів продукцією, якість якої задовольняла б їх потреби і відповідно систематично підвищувала у зв'язку з цим ефективність виробництва. Мета другої підсистеми деталізується за стадіями життєвого циклу продукції і конкретизується залежно від участі підприємства в здійсненні процесів життєвого циклу продукції.

Об'єктами управління в цій підсистемі є технічний рівень і якість продукції в цілому, процеси їх формування на стадії дослідження і проектування, забезпечення якості в процесі виробництва, збереження в процесі обігу, повноцінного використання та оновлення в процесі споживання (експлуатації). Якість продукції забезпечується якістю праці, засобів технологічного оснащення та технологічних процесів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів і якістю технічної документації.

Об'єктами управління в третій підсистемі є залучені ресурси, процеси виробничої, господарської та управлінської діяльності щодо їх використання.

У цій підсистемі Б. Бінкін та В. Черняк виділяють такі блоки: трудові ресурси, матеріальні ресурси, фінансові ресурси, сукупність ресурсів. Кожен із блоків характеризується наявністю, станом ресурсів і процесами їх руху. Наявність і стан ресурсів визначаються обсягом ресурсів (кількісними характеристиками) та їх структурою (якісними характеристиками).

Процеси руху ресурсів включають формування ресурсів (залучення у виробництво), використання ресурсів (в основному у виробництві, а також у виробництві, що забезпечує і обслуговує), відновлення або відтворення ресурсів, вибуття і вивільнення ресурсів або утилізацію відходів виробництва.

Основна мета підсистеми «управління ресурсами» полягає у підвищенні ефективності використання ресурсів різними шляхами, наприклад, за рахунок підвищення продуктивності праці, скорочення виробничого циклу, забезпечення необхідного рівня якості ресурсів та ін. Оцінка впливу заходів щодо підвищення ефективності використання ресурсів визначається показниками ефективного використання кожного виду ресурсів, а також показників ефективного використання сукупності ресурсів.

Об'єктом управління четвертої підсистеми – розвиток виробництва – є процеси підвищення науково-технічного й організаційного рівня виробництва підприємства, виробничих потужностей і ефективності освоєння капітальних вкладень. Управління розвитком виробництва здійснюється за двома напрямками: управління науково-технічним розвитком виробництва й управління капітальним будівництвом у межах компетенції підприємства.

Метою підсистеми «управління науково-технічним розвитком виробництва» є удосконалення виробничо-технічної бази підприємства відповідно до сучасних досягнень науки, техніки, технології і організації виробництва, що забезпечує введення в дію основних фондів, виробничих потужностей і об'єктів. Науково-технічний розвиток виробництва підприємства має бути спрямований на підвищення продуктивності праці, якості продукції, що виробляється, на економію всіх видів ресурсів.

Мета підсистеми «управління капітальним будівництвом» полягає у забезпеченні підвищення ефективності капітальних вкладень і якості капітального будівництва, своєчасного введення в дію основних фондів, виробничих потужностей і об'єктів.

Метою п'ятої підсистеми – «управління соціальним розвитком персоналу» – є підвищення ступеня задоволеності працею, задоволення матеріальних і духовних потреб членів колективу, покращення умов праці, побуту та відпочинку, підвищення соціальної активності кожного працівника.

Шоста складова – «управління охороною навколишнього середовища». Об'єктами управління в цій підсистемі є: діяльність підрозділів із використання, оновлення і

відтворення природних ресурсів; етапи розробки та виготовлення продукції, на яких визначаються екологічні та гігієнічні властивості продукції; всі технологічні етапи виробництва, які передбачають вихід сировинних, супутніх, побічних, основних продуктів і вторинних матеріалів, що забруднюють і шкодять навколишньому середовищу; та засоби охорони навколишнього середовища.

Метою підсистеми «управління охороною навколишнього середовища підприємства» є забезпечення виконання норм і вимог, що обмежують шкідливий вплив процесів виробництва на навколишнє середовище та раціональне використання природних ресурсів, їх оновлення і відтворення.

Зазначена класифікація підсистем управління ефективністю виробництва може бути покладена в основу управління ефективністю діяльності будь-якого підприємства, тому що процес виробництва – це не лише виробництво матеріальної продукції, а й надання послуг, формування рішень, ідей тощо. У сучасних умовах управління ефективністю діяльності підприємства окремі дослідники окрім перелічених підсистем (напрямів), розглядають такі взаємопов'язані підсистеми:

- 1) етики результативності – організаційного контексту, культури та менталітету персоналу, в межах якого підприємство прагне досягти тих або інших результатів;
- 2) системи контролю та управління результатами діяльності – систематичних процесів, процедур і методологічних підходів, що використовуються для оцінки результатів діяльності підприємства та зворотного впливу з метою їх покращення;
- 3) системи управління ефективністю персоналу – процесів і стимулів, що використовуються для досягнення максимального рівня віддачі від персоналу.

Кожен із трьох зазначених напрямів включає цілу низку елементів, які повинні бути тісно пов'язані між собою (табл. 1). Для фахівців-практиків, що безпосередньо займаються питаннями управління ефективністю діяльності підприємства, з перерахованих підсистем найбільш важливою є друга, тобто управління результатами діяльності підприємства. Саме механізм вимірювання та оцінки результатів діяльності підприємства, за їх твердженням, – наріжний камінь загального механізму управління ефективністю діяльності [3, с. 12-16].

Таблиця 1

Напрями елементів управління ефективністю

Елементи управління ефективністю	Напрями елементів управління ефективністю	
	1	3
Етика результативності	Послідовне використання важелів контролю та управління	– кадри
		– фінансовий контроль і планування
		– операційний контроль і планування
		– стимули
		– можливості розвитку та росту
		– цінності системи
	Постановка задач	– чітко визначена стратегія – очікування від організації та пріоритети
Структура відповідальності	– чітке та логічне визначення відповідальності підрозділів за максимальної прозорості системи	
	– наділення достатніми повноваженнями для вирішення визначених завдань	
Управління результатами діяльності	Вимірювання та оцінка результатів	– показники ефективності та чинники, що їх визначають
		– регулярна звітність
	Постановка завдань	– визначення цілей, з урахуванням можливостей
		– порівняльний аналіз
		– докладні плани роботи
	Процес управління	– періодичний аналіз результатів
		– дослідження причин розбіжностей – корегування та вживання заходів

1	2	3
Управління ефективністю персоналу	Параметри та критерії оцінки	– постановка цілей і завдань
		– система оцінки результатів
	Процес оцінки персоналу	– періодична оцінка
		– постійні взаємозв'язки, підтримка та розвиток навичок
	Наслідки	– компенсація та матеріальні стимули
		– розвиток кар'єри
– плани дій щодо виправлення складних ситуацій		

Джерело: [5, с. 28-29]

Розглянувши існуючі погляди щодо можливих підсистем управління ефективністю діяльності підприємства, їх універсальна структура може бути представлена як сукупність дев'яти напрямів (рис. 3).

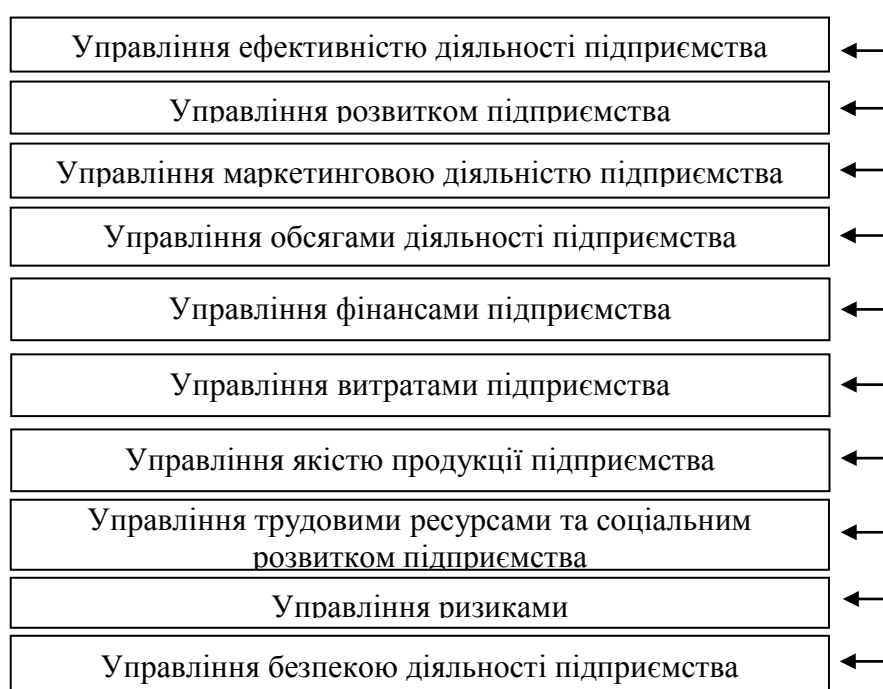


Рис. 3. Підсистеми системи управління ефективністю діяльності підприємства
(розроблено автором)

На відміну від систематизації підсистем управління ефективністю діяльності підприємства, розробленою Б. Бінкіним та В. Черняком та класифікацією Куценко (рис. 2), універсальна повинна мати додаткові підсистеми, що у повній мірі дає можливість розкрити сутність управління ефективністю діяльності підприємства (рис. 3).

Додатковими напрямками визначено:

- управління обсягами діяльності;
- управління фінансами;
- управління трудовими ресурсами та соціальним розвитком персоналу;
- управління витратами;
- управління ризиками;
- управління маркетинговою діяльністю;
- управління безпекою діяльності підприємства.

Підсистема «управління маркетинговою діяльністю» передбачає такі напрями: вивчення товарної структури ринку; дослідження смаків, потреб, поведінки споживачів;

вивчення фірмової структури ринку; дослідження внутрішнього середовища підприємства; формування цін на продукцію та організацію збуту продукції.

Підсистема «управління обсягами діяльності» в процесі управління ефективністю діяльності підприємства відіграє важливу роль. Майже завжди в стратегіях розвитку різних підприємств одним із завдань визначено зміни обсягів діяльності. Саме їх оптимізація є одним із шляхів досягнення бажаної мети підприємства, що визначає необхідність наявності в системі управління ефективністю діяльності підсистеми «управління обсягами діяльності». Підсистема має на меті відстежувати динаміку обсягів діяльності, виявляти чинники впливу на зміни, що відбулися, аналізувати їх ступінь впливу та вживати заходів щодо забезпечення обсягів діяльності, передбачених програмою розвитку підприємства.

Якщо порівняти Рис. 1 та Рис. 2, то в останньому відсутня складова «управління ресурсами»: трудовими, матеріальними, фінансовими та сукупними. Це пояснюється виокремленням у запропонованій класифікації напрямку «управління фінансами», що є невід'ємною підсистемою для кожного підприємства в сучасних умовах ведення господарської діяльності. Зазначений новий елемент об'єктами свого управління теж визначає матеріальні та фінансові ресурси, що частково дублює об'єкти управління підсистеми «управління ресурсами». З огляду на це, виникає необхідність вибору такого напрямку управління, який би в повній мірі розкрив сутність управління ефективністю діяльності підприємства. У роботі таким визначено напрям «управління фінансами».

Його мета полягає в належному забезпеченні фінансування підприємства. Основними завданнями напрямку є: вибір оптимальних форм фінансування, структури капіталу системи і напрямів його використання з метою забезпечення стабільно високої прибутковості; балансування в часі надходжень і витрат платіжних засобів; підтримування належної ліквідності та своєчасності розрахунків.

Реалізація завдань даного напрямку відбувається на основі аналізу фінансового стану підприємства. Необхідна для цього інформація має бути отримана зі статистичної та фінансової звітності підприємства.

Наступною підсистемою управління ефективністю діяльності підприємства – «управління персоналом і його соціальним розвитком». З огляду на те, що напрям «управління ресурсам», який був представлений у класифікації Б. Бінкіна та В. Черняка, у запропонованій систематизації відсутній, а його об'єкти управління розформовано і частково включені до напрямку «управління фінансами», то їх іншу частину, а саме управління трудовими ресурсами, доцільно включити до підсистеми «управління персоналом та його соціальним розвитком».

Мета сформованої підсистеми полягає у підвищенні ефективності використання персоналу, а також створення системи стимулювання персоналу та необхідних соціальних умов для його діяльності.

Підсистема управління ефективністю діяльності – «управління витратами». Для оцінки ефективності діяльності підприємства роль витрат, як відомо, є значною, тому й управління ними стає невід'ємним кроком на шляху до ефективної діяльності. Управління витратами є засобом досягнення підприємством високого економічного результату. Суб'єктами управління витратами є керівники і спеціалісти підприємства та його підрозділів. Об'єктами – витрати діяльності.

В умовах нестабільної економічної ситуації в країні кожне підприємство постійно ризикує в процесі діяльності. Воно має детально прораховувати кожний наступний свій крок та швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Це стає можливим за умови управління ризиками.

Запропонована підсистема управління ефективністю діяльності – «управління ризиками», що входить до складу системи управління ефективністю діяльності підприємства, має виявити джерела ризику певного підприємства, оцінити ймовірність і наслідки їх дії та здійснити вибір заходів щодо уникнення або нейтралізації ризику.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонована класифікація підсистем управління ефективністю діяльності підприємства повною мірою розкриває безперервну сутність управління ефективністю і може вважатися універсальною. Необхідно наголосити, що визначені підсистеми не функціонують ізольовано. Реалізація мети управління ефективністю діяльності підприємства потребує узгодження та координації дій із визначених напрямів. Тільки за цих умов результат – відповідність фактичного стану підприємства заданим параметрам – буде не тільки досягнуто, але й закріплено. Перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі можуть бути спрямовані на розробку механізму управління ефективністю діяльності підприємства, заснованого на системному підході.

Список використаних джерел

1. Біловол Р.І. Управління ефективністю: Опорний конспект лекцій. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2005. – 61 с., с. 13
2. Бинкин Б.А., Черняк В.И. Эффективность управления: Наука и практика. – М.: Наука, 1982. – 267 с.
3. Бугров Д. Метрика эффективности // Вестник McKinsey, 2004. – № 3. – С. 12–16.
4. Завадський Й.С. Менеджмент. – К.: УФІМБ, 1997. – Т. 1.– 543 с., с. 389
5. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: Монографія. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с., с. 18
6. Маркіна І.А., Біловол Р.І. Сторожук В.П. Менеджмент підприємства: Опорний конспект лекцій. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. – 147 с.
7. Туленков Н.М. Социальная эффективность управления // Персонал. – 1997. – № 2. – С. 3–17., с. 5.
8. Шимановська-Діанич Н.М. Основи менеджменту: навч.-метод. посібник для самост. вивчення дисципліни у 2-х томах // Л.М. Шимановська-Діанич, М.В. Гунченко, К.Ф. Яковенко, К.Ф. Лисенко. – Полтава. – ПУСКУ. – 2008.

ZHULAI Hryhorii Serhiiiovych,

PhD student, Department of business economics,
Kyiv National University of Technology and Design

ENTERPRISE PERFORMANCE MANAGEMENT ON THE BASIS OF A SYSTEMATIC APPROACH

The article investigates the problem of performance management enterprise in modern conditions. Nowadays Performance Management is a multi-faceted problem that needs to use different management approaches and concepts. Determined that the performance management of the company is focused on efficient regulation of areas of performance management to ensure for the actual condition of the company specified parameters. The basic directions of activity of the enterprise performance management which are as justification possible and appropriate performance management company; identification subjects of the enterprise performance management; formation goal (task) performance management company; determine the functional content of the enterprise performance management; grounding principles (requirements) implementation of performance management company; formalization of the principles of assessment of performance management company. Determined that the object of the enterprise performance management is the process of the functioning of the enterprise, and the actors is a range of people, implementing performance management tasks. It is proved that the main purpose of the enterprise performance management is to ensure welfare maximization owners, meet the needs of customers, continual operation and further development of the company in the current and future period. The system of performance management company is constructed, which consists of the following subsystems: management development company; management of marketing activities of the company; volume control of the enterprise; financial management company; cost management company; quality management company; HR management and social development of the enterprise; safety management of the company. The scientific novelty of the research is to improve the methodological approaches to building a performance management system of the company.

Keywords. Management, efficiency, enterprise performance management of the enterprise, system approach, performance management areas of the company, subsystem performance management system of the company.

Одержано редакцією: 23.01.2015
Прийнято до публікації: 28.01.2015

УДК 338.512:621

ЗАНОРА Володимир Олександрович,
кандидат економічних наук, старший викладач,
кафедра технології та обладнання
машинобудівних виробництв,
Черкаський державний технологічний університет

УЗАГАЛЬНЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Статтю присвячено огляду, узагальненню та систематизації науково-методичних підходів до стратегічного управління підприємством. Зазначено, що системний підхід використовується найчастіше з огляду на окремі аспекти, що є його складовими. Виокремлено низку методичних підходів за ознакою належності до основних аспектів системного підходу, а саме: елементний (компонентний); комплексний; структурний; процесний; функціональний; цільовий; ресурсний; інтеграційний; комунікаційний; історичний (ретроспективний); діагностичний; еволюційний; перспективний. Наведено також характеристику таких науково-методичних підходів: операційний, проблемний, програмно-цільовий, сценарний, ситуаційний, кількісний, проектний, технологічний, інформаційний.

Ключові слова: підхід; методичні підходи; науково-методичні підходи; управління; управління підприємством; стратегічне управління; дослідження; системний підхід; система управління.

Постановка проблеми. Діяльність підприємства є успішною у тому випадку, коли досягається поставлена мета, що полягає в отриманні визначених результатів, наприклад, певного рівня прибутку, тощо. Для того, щоб досягти успіху, керівництво має не лише сформувати ефективну систему стратегічного управління як підприємством загалом, так й окремими його складовими зокрема, а й приділяти увагу її розвитку та вдосконаленню. Внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на підприємство, його діяльність, управління спонукають вище керівництво до дослідження та розвинення системи стратегічного управління, враховуючи необхідність та доцільність адаптації до умов функціонування. Здатність системи управління бути гнучкою та, з огляду на динамізм зовнішнього, внутрішнього середовищ, враховувати різноманітні умови, що змінюються, визначає її ефективність. Об'єктивна потреба у дослідженні з метою забезпечення ефективного функціонування системи стратегічного управління зумовлює доцільність виокремлення та визначення науково-методичних підходів, що використовуються для аналізування, діагностування системи та надають можливість її формалізувати, уніфікувати, вдосконалити та розвинути.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (із виокремленням раніше нерозв'язаної частини проблеми). Різноманітні науково-методичні підходи розглядали у своїх працях М. Х. Мескон [1], С. Ф. Покропивний [2], Б. Андерсен [3], В. В. Репин [4, 5] та інші. Огляд та аналіз низки науково-методичних підходів наведено у наукових працях таких вчених та фахівців як Д. М. Стеченко [6, 7], Н. В. Дикань [8] та інших.

У той же час, у наукових працях та фаховій літературі не наведено повноцінного переліку науково-методичних підходів, що використовуються фахівцями та науковцями для дослідження системи стратегічного управління підприємством, із зазначенням особливостей їхнього взаємозв'язку, спільних та відмінних рис. Тобто необхідність з'ясування цільового призначення науково-методичних підходів та обумовлення результатів, досягнення яких є метою проведення аналізу у сфері управління, зумовлює проведення подальших досліджень щодо їх узагальнення, систематизації, визначення характеристик, особливостей для вибору оптимального підходу до аналізу системи управління підприємствами.

Мета статті. Метою статті є узагальнення низки науково-методичних підходів щодо стратегічного управління підприємством, а також їхнє виокремлення за такою класифікаційною ознакою як приналежність до основних аспектів системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління розглядають загалом з позицій двох аспектів: об'єктного (організаційного) та процесного (функціонального). Об'єктний (організаційний) аспект надає змогу розглядати управління як систему-об'єкт, тобто, як систему, що складається з компонентів (елементів), що взаємопов'язані у просторі. Процесний (функціональний) аспект надає змогу розглядати управління як систему-процес, тобто, як систему, що складається з певних функцій (операцій), що взаємопов'язані в часі [9]. Серед основних функцій управління виокремлюють такі: планування, організування або координування, мотивування, контролювання, регулювання. Щодо визначення системи стратегічного управління, то зазначимо, що на думку, наприклад, вітчизняного вченого А. Е. Воронкової, вона представляє собою комплексну систему, яка ґрунтується на визначенні та реалізації мети підприємства у довгостроковій перспективі за допомогою певних інструментів й з врахуванням впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ [10]. З огляду на наведене, доцільно звернути увагу на вагомість системного підходу в ідентифікуванні різноманітних категорій теорії управління.

Ґрунтовними щодо визначення природи наукових підходів, їхнього призначення під час використання у дослідженнях є наукові праці Д. М. Стеценка, який зазначає, що підхід показує, по-перше, в якому напрямі потрібно спрямовувати дослідження, по-друге, як підійти до вивчення процесу, явища, а також акцентує увагу на тому, що саме прийнятий дослідником підхід визначає вибір методів вирішення проблеми [7]. Зауважимо, що дослідження системи управління здійснюється з використанням різноманітних підходів, основними з яких є такі: системний, ситуаційний, операційний, проблемний (проблемно-орієнтований), програмно-цільовий, сценарний, кількісний, проектний, технологічний, оптимізаційний та ін.

Системний підхід (англ. *systems thinking* – системне мислення), як зазначає Д.М. Стеченко, виокремлюється в методологічний підхід, тобто є напрямом методології досліджень, що передбачає дослідження об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними. Досліджуючи категорію «системний підхід», доцільно також навести його розгорнуте визначення. Р. А. Фатхутдінов у праці [11] визначає системний підхід до управління в якості підходу, при якому будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів (компонентів), що має «вхід» (ресурси), «вихід» (мету), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок і «процес» у системі.

У свою чергу системний підхід використовується найчастіше з огляду на окремі аспекти, що є його складовими, основними серед яких є такі: елементний (компонентний); комплексний; структурний; процесний; функціональний; цільовий; ресурсний; інтегрований; комунікаційний; історичний (ретроспективний); діагностичний; еволюційний; перспективний та ін. (рис. 1).



Рис. 1. Основні аспекти системного підходу

Елементний (компонентний) підхід полягає у визначенні складових, тобто елементів (компонентів) системи стратегічного управління.

При використанні комплексного підходу (від лат. *complexus* – сполучення, зв'язок) враховуються технічні, економічні, соціальні, а за необхідністю й інші аспекти стратегічного управління.

Структурний підхід полягає у з'ясуванні внутрішніх взаємозв'язків, а також залежностей між елементами (компонентами) системи та дозволяє отримати уявлення про внутрішню будову досліджуваної системи.

Процесний (функціональний) підхід виявляє функції (операції) системи стратегічного управління та розглядає їх як взаємопов'язані.

Цільовий підхід означає необхідність наукового визначення мети, завдань і підзавдань системи стратегічного управління, їхнього взаємозв'язку.

Ресурсний підхід спрямований на ретельне виявлення ресурсів, що потрібні для функціонування системи стратегічного управління, для вирішення нею певної задачі.

Інтеграційний підхід полягає у дослідженні взаємозв'язків між окремими підсистемами стратегічного управління та його елементами, а також рівнями та суб'єктами управління; спрямований на визначення сукупності якісних властивостей системи стратегічного управління, що забезпечують її цілісність й особливість.

Комунікаційний підхід спрямований, по-перше, на виявлення зовнішніх зв'язків системи стратегічного управління з іншими, тобто, її зв'язків з навколишнім середовищем, по-друге, внутрішніх взаємозв'язків на підприємстві.

Історичний (ретроспективний) підхід, тобто такий, що зорієнтований на з'ясування умов, які вплинули на виникнення/зміну системи стратегічного управління, відстежування її розгортання в часі, пройдених нею етапів, а також її сучасний стан.

Сутність діагностичного підходу полягає у комплексному аналізуванні показників, що характеризують реалізацію функцій та ресурсів стратегічного управління.

Еволюційний підхід вивчає генезис системи стратегічного управління.

Перспективний підхід надає можливість з'ясувати можливі перспективи розвитку системи.

У той же час існують й інші види підходів, що використовуються для дослідження та розвитку системи стратегічного управління.

Операційний підхід – спосіб вивчення явищ та подій, при якому вони описуються у вигляді упорядкованої послідовності ознак, характеристик та елементарних дій [12].

Грунтуючись на визначеннях підходів Д. М. Стеченком у праці [3], ідентифікуємо проблемний підхід як такий, що передбачає дослідження існуючих або прогнозованих суперечностей, що мають місце в стратегічному управлінні підприємством, форм їхнього прояву. Проблемний підхід є методологічною основою розробки та реалізації різноманітних цільових комплексних програм.

Програмно-цільовий підхід спрямований на розроблення програми комплексу різноманітних заходів, реалізація якої забезпечить своєчасність досягнення мети стратегічного управління, використовуючи виділені ресурси: трудові, фінансові, тощо.

Сценарний підхід орієнтований на процеси підготовки і прийняття рішень в управлінні; забезпечує адаптацію досвіду до різноманітних процесів.

Ситуаційний підхід концентрується на тому, що доцільність застосування різноманітних методів управління визначається окремою ситуацією, що склалася, а саме набором обставин, що впливають на організацію у даний конкретний час. Особливість підходу полягає у виборі таких/такого методів/методу управління, що найкраще відповідають/відповідає обставинам, тобто ситуації, в яких функціонує підприємство.

Сутність кількісного підходу полягає в переході від якісних оцінок до кількісних за допомогою математичних, статистичних методів, інженерних розрахунків, експертного оцінювання, тощо [6].

Проектний підхід орієнтований на досягнення чітко визначеної мети.

Технологічний підхід передбачає представлення системи стратегічного управління в якості технології. Технологія розглядається як сукупність процесів, методів, матеріалів, що використовуються, засобів виробництва; сукупність організаційних заходів, операцій та прийомів, що направлені на виготовлення, обслуговування, ремонт, використання виробів з номінальним рівнем якості та оптимальним рівнем витрат.

Сутність інформаційного підходу до стратегічного управління у тому, що він зорієнтований на виявлення найхарактерніших для зазначеної системи інформаційних аспектів, тобто на аналізування та систематизування інформації.

З огляду на вищевикладений матеріал, а саме узагальнений перелік, систематизацію, характеристику та особливості підходів, доцільно зауважити, що під час його вибору для дослідження системи стратегічного управління підприємством, варто враховувати їхні відмінності. При правильному виборі науково-методичного підходу суттєво зростає ймовірність отримання прийняттого результату дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наявність та використання численних науково-методичних підходів для дослідження системи стратегічного управління підприємством обумовлює необхідність наведення узагальненого переліку основних підходів, їхнього визначення, ідентифікації та виокремлення особливостей.

Наведено основні науково-методичні підходи, що використовуються науковцями та фахівцями, які спеціалізуються на дослідженнях системи стратегічного управління підприємством, а саме: системний підхід та його аспекти, операційний, проблемний, програмно-цільовий, ситуаційний, сценарний, оптимізаційний, проектний, технологічний, інформаційний, кількісний.

Вищевикладений матеріал надає можливість досліднику, ознайомившись з переліком підходів, їхньою характеристикою, визначитись з тим підходом, результати використання якого забезпечать йому виконання поставлених перед ним завдань та досягнення мети дослідження, належного результату.

У подальших дослідженнях планується уточнення окремих визначень науково-методичних підходів з метою врахування їхніх особливостей та цільового використання вченими та фахівцями під час проведення досліджень у сфері управління.

Список використаних джерел

1. Мескон М. Х. Основы менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф.; пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 407 с.
2. Економіка підприємства: підруч. [за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – [2-ге вид.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 528 с.
3. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования / Андерсен Б. [пер. с англ. С. Ариничева]. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2003. – 272 с.
4. Репин В. В. Два понимания процессного подхода к управлению предприятием [Электронный ресурс] / В. В. Репин. – Режим доступа: www.finexpert.ru.
5. Репин В. В. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов / В. В. Репин. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2004. – 408 с.
6. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень: підруч. / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – [2-ге вид.]. – К. : Знання, 2007. – 317 с.
7. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д. М. Стеченко. – К. : Вікар, 2006. – 396 с.
8. Дикань Н. В. Менеджмент: навч. посібник / Н. В. Дикань, І. І. Борисенко. – К. : Знання, 2008. – 389 с.
9. Занора В. О. Управління технологічними витратами машинобудівних підприємств в умовах ризиковості / В. О. Занора. – Ученые записки ТНУ имени В. И. Вернадского. – 2013. – № 3. – С. 42 – 48.
10. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентноспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация / А. Э. Воронкова. – Луганск: ВНУ, 2000. – 315 с.
11. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. – 640 с.
12. Большой экономический словарь / М. Ю. Агафонов [и др.]; [под ред. А. Н. Азрилияна]. – М. : Институт новой экономики, 1997. – 864 с.

ZANORA Volodymyr Oleksandrovych,

PhD (Economics), Senior Lecturer, Department of Technology and Equipment engineering industries, Cherkasy State Technological University

GENERALIZATION OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES FOR THE STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE

Abstract. *This article is devoted to the overview, generalization and systematization of scientific and methodical approaches for the strategic management. It is noted that a system approach is used most often as its separate aspects that are its components. Methodical approaches that belong to the main aspects of the system approach are determined: component; complex; structural; process; functional; target; resource; integration; communicative; historical (retrospective); diagnostic; evolutionary; perspective. The characteristics of such scientific and methodical approaches are determined: operational, problem, programme and target, scenario, situational, quantitative, projected, technological, informative.*

Key words: *approach; methodical approaches; scientific and methodical approaches; management; management of enterprise; strategic management; research; system approach; system of management.*

Одержано редакцією: 10.01.2015

Прийнято до публікації: 15.01.2015

УДК 338.242.4

ЗАХАРОВ Олександр Іванович,

кандидат економічних наук, професор, навчально-науковий інститут менеджменту безпеки, ПВНЗ Університет економіки та права «КРОК»

МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглядаються питання організації взаємодії влади та бізнесу в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в умовах економічної кризи та активізації процесів євроінтеграції України.

Ключові слова: *влада, бізнес, система економічної безпеки, суб'єкти господарської діяльності.*

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи, стабільне функціонування і розвиток вітчизняної економіки можливо тільки за умови побудови ефективної системи забезпечення економічної безпеки. Це можливо тільки за умови тісної взаємодії влади і бізнесу. Для цього необхідно створити ефективні механізми взаємодії суб'єктів влади та суб'єктів системи економічної безпеки бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам взаємодії влади та бізнесу присвячені праці таких вчених, як К. Антонової, Г. Беккера, В. Варнавського, М. Вебера, Т. Веблена, П. Ф. Друкера, Т. Єфименка, Р. Коуза, М. Мейера, Д. Норта, Л. Фабіуса, М. Фридмана та інших. І в той же час питання взаємодії влади та бізнесу в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності не знайшли належного відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених.

Мета статті полягає у розробці теоретичних основ механізму взаємодії влади та бізнесу в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в умовах глобалізації й активізації євроінтеграційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій економіці відбуваються складні зміни, викликані процесами глобалізації. Вони серйозно впливають на розвиток національних економік. Зміни у світовій економіці носять суперечливий характер. З одного боку, глобалізація дає великі можливості для розвитку національних економік, і

в той же час несе для них серйозні загрози, пов'язані в першу чергу, з економічними кризами і глобальною конкуренцією.

Кризові явища, що виникають в якомусь одному секторі світової економіки, як правило, швидко поширюються на інші її сектори, і в кінцевому підсумку призводять до глобальних економічних потрясінь. Яскраве тому підтвердження - світова фінансово-економічна криза 2008 року, яка почалася у банківській системі США, потім охопила практично всю світову фінансову систему, а через неї перекинулася на сферу матеріального виробництва. І як результат, почалося зниження темпів зростання практично всіх національних економік. Але найголовніше, вихід з кризи, подолання її наслідків виявилось не простою справою. Ось уже минуло майже шість років після її початку, але наслідки, незважаючи на всі вжиті заходи урядами та бізнесом, досі повністю не подолані.

Один з уроків останньої світової фінансово-економічної кризи полягає в тому, що вихід з неї і подолання її руйнівних наслідків можливо тільки при тісній взаємодії та узгодженні інтересів бізнесу і влади. Як показав досвід економічно розвинених країн, тільки при активній підтримці урядів національні суб'єкти господарської діяльності змогли, незважаючи на всі труднощі, успішно відновити свою нормальну економічну діяльність і створили умови для свого подальшого розвитку. Враховуючи, що національна економіка це ніщо інше, як сукупність суб'єктів господарської діяльності, які працюють на території країни, то можна зробити наступний висновок. Докладаючи зусиль до забезпечення економічної безпеки окремих суб'єктів господарської діяльності, влада тим самим забезпечує економічну безпеку держави. Тобто, через рішення завдань, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки окремих суб'єктів господарської діяльності, влада в кінцевому підсумку забезпечує національну безпеку в такій важливій та визначальній сфері як економіка.

Влада, в наш непростий, насичений безліччю загроз і небезпек час, в першу чергу відповідає за національну безпеку в усіх її сферах. Економічна сфера є базисом національної безпеки. Від стану економіки держави прямо залежать всі сфери національної безпеки, у тому числі військова, соціальна, політична, міжнародна та інші. Ось тут якраз і перетинаються інтереси влади та бізнесу, а значить, можлива їх взаємодія при забезпеченні економічної безпеки.

В даний час існує ряд таких загроз у сфері економіки, ефективно протистояти яким бізнес без допомоги влади не може. По – перше, це постійна загроза рейдерських захоплень. Моніторинг інформаційних повідомлень у ЗМІ показує, що тільки за два місяці – січень і лютий 2015 – було здійснено рейдерські атаки на 58 об'єктів власності. У тому числі, в Західному регіоні України було зафіксовано – 7 атак, в Центральному – 21 атака, Південно-Східному – 30 атак [6].

Протидіяти цій загрозі вітчизняному бізнесу можна лише за умови ефективної підтримки його з боку влади і в першу чергу, правоохоронних органів.

Іншою не менш серйозною загрозою для розвитку вітчизняного бізнесу та його економічної безпеки є корупція, яка носить масовий характер і серйозно гальмує розвиток особливо малого та середнього бізнесу.

Боротися з корупцією дуже складно. Потрібно добре розуміти, що реально знизити її рівень без політичної волі вищого керівництва країни і планомірної системної роботи органів державної влади всіх рівнів і в першу чергу правоохоронних органів, практично неможливо.

Є й інші сфери, і види злочинів, які носять системний характер, і яким бізнес може протистояти тільки за підтримки держави.

Для того, щоб взаємодія бізнесу і влади в системі економічної безпеки була ефективною, необхідно виконати ряд умов. По-перше, необхідне глибоке розуміння органами державної влади всіх рівнів всієї важливості здійснення реальної та ефективної взаємодії із системами економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності з метою здійснення комплексної протидії існуючим і можливим небезпекам і загрозам економічної безпеки на макро- і мікро- рівнях. По-друге, необхідна політична воля і бажання керівництва країни здійснювати взаємодію з бізнесом в системі економічної безпеки. Без цього

неможливо здійснити реальні кроки по створенню законодавчої бази, необхідної для організації взаємодії влади та бізнесу, а також внести зміни до напрямків діяльності в першу чергу правоохоронних і контролюючих органів, та державних адміністрацій усіх рівнів. По-третє, дуже важливо, щоб і сам бізнес добре розумів всю необхідність побудови комплексних систем захисту від реальних і потенційних, зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз економічної безпеки. І найголовніше, щоб ця задача вирішувалася своєчасно, а не тоді, коли загрози почали реалізуватися або вже реалізувалися і завдали економічні втрати, можливо, і повністю зруйнували бізнес. Саме від бізнесу безпосередньо багато в чому залежить своєчасність побудови системи економічної безпеки, її конфігурація, рівень професіоналізму фахівців, технічне оснащення, фінансування, застосовувані технології, і в кінцевому підсумку ефективність функціонування систем економічної безпеки. По-четверте, необхідно розробити теоретичні основи організації та функціонування системи безпеки, побудованої на основі взаємодії влади і бізнесу. По-п'яте, необхідно організувати підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних взаємодіяти з представниками влади при підготовці та проведенні спільних заходів щодо протидії небезпекам і загрозам економічної безпеки бізнесу. По-шосте, необхідно створити умови, при яких суб'єкти влади і суб'єкти бізнесу будуть зацікавлені здійснювати взаємодію при забезпеченні економічної безпеки. По-сьоме, важливо розробити і прийняти закони, які регламентують побудову і діяльність недержавної системи безпеки, а також внести зміни до чинного законодавства, яке регламентує діяльність органів державної влади у сфері економічної безпеки.

Взаємодія влади та бізнесу в системі економічної безпеки можлива лише за наявності відповідних механізмів, технологій та інструментів, за допомогою яких можна здійснювати ефективне управління, взаємодія при підготовці та проведенні спільних заходів суб'єктів влади і суб'єктів бізнесу з протидії факторам небезпек і загроз економічній безпеці суб'єктів господарської діяльності.

Взаємодія влади та бізнесу в системі економічної безпеки можлива тільки за умови вирішення низки непростих завдань. Однією з найбільш складних з них є зміна психології, як представників влади, так і бізнесу.

Влада в цілому, і кожен з її органів окремо, повинні розуміти, що забезпечуючи економічну безпеку кожного окремого суб'єкта господарської діяльності, вони, тим самим захищають економічні інтереси всієї держави, тобто забезпечують національну безпеку в економічній сфері. Обумовлено це тим, що національна економіка, по суті, являє собою сукупність суб'єктів господарської діяльності, з яких вона складається. Цю просту істину на рівні ментальності не завжди сприймають окремі носії влади. Вони, як правило, бачать в цілому якусь абстрактну державу, окремі його частини, всю державну економіку, проблеми їх розвитку на макро – рівні, й у той час окремі бізнеси, особливо малі та середні, як правило, не помічають взагалі.

Ось чому в Україні відбуваються рейдерські захоплення підприємств, поширена недобросовісна конкуренція, корупція, протизаконне втручання і тиск чиновників на бізнес. Такий стан речей негативно позначається на розвитку бізнесу, особливо малого й середнього, що в свою чергу гальмує розвиток національної економіки та створює умови виникнення кризи. Таке ставлення влади до бізнесу призвело до того, що в Україні частка дрібного і середнього бізнесу у ВВП становить всього 5-6%, і в той же час в таких найбільш економічно розвинених країнах як США, Німеччина, Англія, Франція, Італія, Японія вона становить 60-70%.

У цих країнах розвиток малого і середнього бізнесу є найважливішим чинником не тільки підвищення зайнятості та життєвого рівня населення, а й забезпечення економічної безпеки. В рамках розвинутої демократії та громадянського суспільства влада все робить для створення сприятливих умов для розвитку національного бізнесу, захисту його інтересів і забезпечення безпеки. Тим самим забезпечує стабільність, гармонійний розвиток суспільства і національну безпеку в її найбільш важливій сфері - економічній. Модель спільних дій суб'єктів державної влади та бізнесу в системі економічної безпеки підприємства показана на рис. 1.

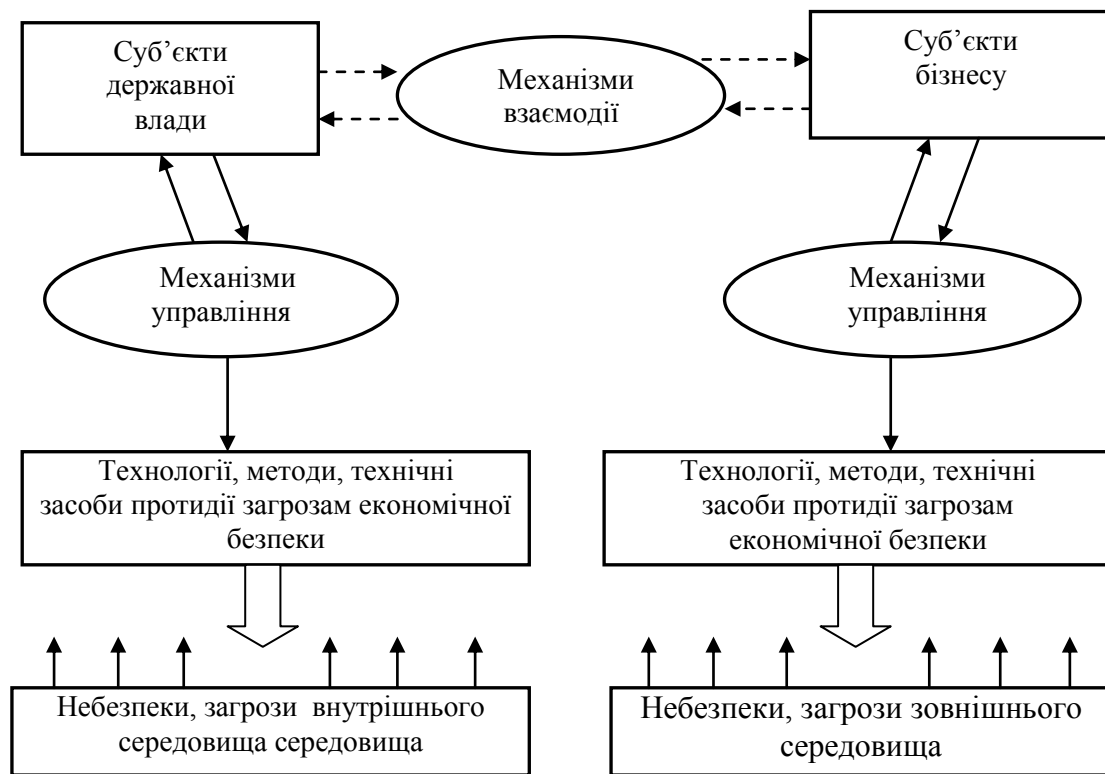


Рис. 1. Модель спільних дій суб'єктів державної влади та бізнесу в системі економічної безпеки підприємства

Джерело: розробка автора

Для того, щоб забезпечити активну участь суб'єктів влади у забезпеченні безпеки бізнесу, необхідно створити відповідні механізми. Ці механізми повинні бути закладені в інноваційній системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Для того, щоб побудувати ефективну систему економічної безпеки необхідно, в першу чергу, відповісти на головне питання. А може сучасне підприємство, використовуючи у своїй системі економічної безпеки тільки власні ресурси, надійно захистити себе від всіх небезпек і ризиків, які реально існують і можуть з'явитися в сучасній глобалізованій економіці?

Відповідь очевидна – це в сучасних умовах неможливо. Причина в самій природі небезпек і загроз, які існують в сучасній економіці. Ці загрози носять системний характер. Вони формуються, як у вітчизняній економіці, так і у світовій. Їх особливість полягає в тому, що вони постійно трансформуються і носять глобальний характер, що підтверджує остання світова фінансово-економічна криза.

Успішно протидіяти їм можна тільки в тому випадку, якщо системи безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності погоджуватимуть свої зусилля у протидії факторам загроз економічній безпеці, які існують у вітчизняній і світовій економіці. Для цього необхідно ефективно використовувати потенціал суб'єктів державної влади та бізнесу: технології, технічні засоби, методи зниження рівня загроз, а що більш важливо, попередження реалізації цих загроз щодо бізнесу. Для вирішення цього складного завдання необхідно створити ефективні механізми узгодження інтересів, взаємодії та управління в системах економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності. Діяльність усіх перерахованих механізмів повинна бути гармонізована і спрямована на вирішення стратегічного завдання розвитку вітчизняного бізнесу та забезпечення його економічної безпеки в умовах глобалізації економіки.

Особлива роль у здійсненні ефективної взаємодії влади і бізнесу в системі економічної безпеки підприємства належить механізму узгодження інтересів при підготовці та проведенні заходів з протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Механізм узгодження інтересів влади та бізнесу у системі економічної безпеки - це сукупність механізмів управління та взаємодії, правових засад та принципів здійснення

спільних дій, в рамках своїх повноважень, суб'єктів влади і бізнесу, спрямованих на створення сприятливих умов для стабільної роботи, розвитку та забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності.

Модель механізму узгодження інтересів влади і бізнесу в системі економічної безпеки підприємства показана на рис. 2.

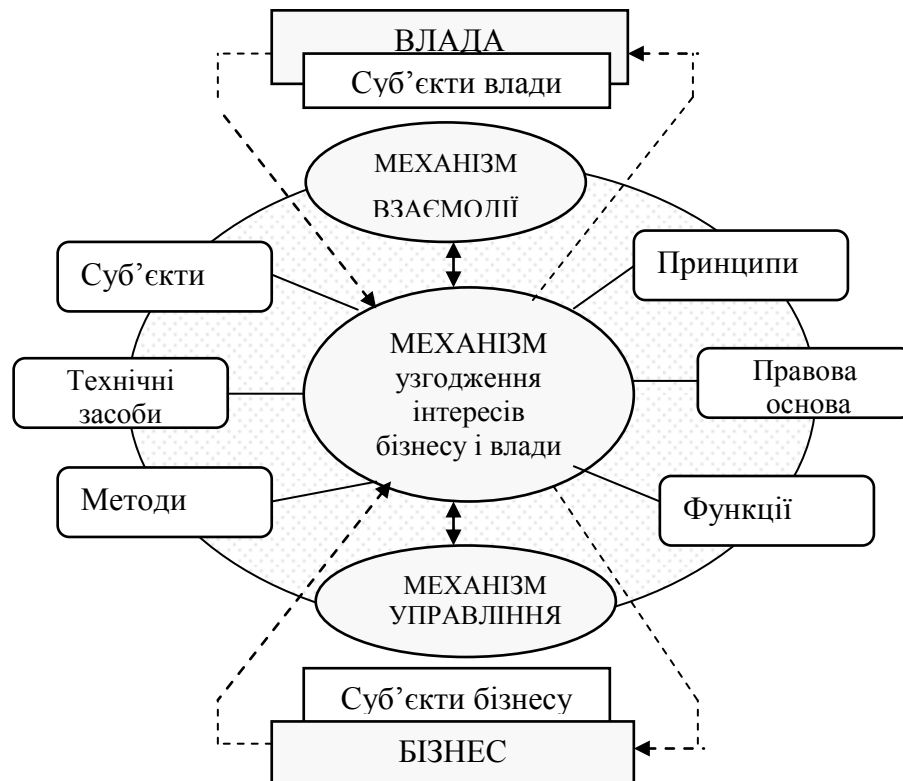


Рис. 2. Модель механізму узгодження інтересів влади і бізнесу в системі економічної безпеки підприємства

Джерело: розробка автора

При формуванні механізму взаємодії бізнесу і влади в системі економічної безпеки слід дотримуватися принципів, на підставі яких можливо забезпечити взаємодію та ефективну роботу в системі економічної безпеки суб'єктів влади і бізнесу. До цих принципів належать: Принцип дотримання законності при взаємодії суб'єктів влади та бізнесу при здійсненні діяльності щодо забезпечення економічної безпеки. Суб'єкти влади, особливо це стосується правоохоронних органів, при здійсненні взаємодії з суб'єктами бізнесу, свою діяльність можуть здійснювати виключно в правовому полі. Принцип договірних відносин між суб'єктами влади та суб'єктами бізнесу при здійсненні заходів щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Принцип спеціалізації при підготовці та проведенні заходів щодо протидії небезпекам і загрозам економічної безпеки. Принцип самостійності при підготовці та проведенні заходів із використанням специфічних технологій і спеціальних технічних засобів протидії загрозам у сфері економічної безпеки. І ряд інших.

Взаємодія бізнесу і влади в системі економічної безпеки повинна системно зачіпати політичні, правові, економічні, науково-технічні, інноваційні, правоохоронні, інвестиційні складові складного і багатогранного процесу створення сприятливих, безпечних умов для ведення бізнесу вітчизняним суб'єктам господарської діяльності як усередині країни, так і за кордоном.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах глобалізації економіки, активізації євроінтеграційних процесів кардинально змінюються загрози

економічній безпеці. Для того, щоб створити сприятливі умови для стабільної роботи, розвитку, і в кінцевому підсумку належно забезпечити економічну безпеку суб'єктів господарської діяльності, необхідна зацікавленість та активна участь держави в цьому процесі. На жаль, на даний час не в теоретичному, і тим більше в практичному плані, ця проблема до кінця не вирішена. І як наслідок, у нас відсутні надійні, ефективні механізми взаємодії влади та бізнесу в системі економічної безпеки як на макро- так і мікро- рівнях.

Список використаних джерел

1. Теоретико-методологічні та прикладні основи забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Монографія. / Захаров О.І., Пригунов П.Я., Гнилицкая Л.В. // К.: ТОВ «Дорадо-Друк», 2011. – 290 с.
2. От слов к делу. Взаимодействие с заинтересованными сторонами: Практическое руководство по организации взаимодействия со стейкхолдерами / Т. Крик, М. Форстейтер, Ф. Монаган и др.: Пер. с англ. – www.StakeholderResearch.com.
3. Система управління комплексним забезпеченням економічної безпеки підприємства/ Захаров О.І. // Черкаси: Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету (Економічні науки), випуск 37, частина 3. 2014. – 149 с.
4. Погодження інтересів зацікавлених сторін у системі економічної безпеки підприємства / Захаров О.І. // Черкаси: Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету (Економічні науки), випуск 28, частина 3. 2011. - 147 с.
5. Механізм взаємодії служби безпеки із суб'єктами системи економічної безпеки підприємства / Захаров О.І. // Зовнішня торгівля. Економічна безпека. ТОВ «Дорадо – Друк». – № 4. – 2010. – С 63-68.
6. Моніторинг рейдерських атак в Україні (за січень-лютий 2015р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uire.org.ua – Український Інститут дослідження екстремізму

ZAKHAROV Oleksandr Ivanovych,

PhD (Economics), Professor, Director of Education and Research Security Management Institute, University of Economics and Law "Krok"

THE MECHANISM OF INTERACTION BETWEEN BUSINESS AND GOVERNMENT IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM

Abstract. In the article is reviewed the questions of organization of interaction between business and government in the economic security system of business entities during the economic crisis and enhance the processes of European integration of Ukraine.

Keywords: government, business, the system of economic security, subjects of economic activity.

Одержано редакцією: 17.01.2015
Прийнято до публікації: 24.01.2015

УДК 336.7

ЗАЧОСОВА Наталія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент, старший
викладач, кафедра менеджменту та економічної
безпеки, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ОСНОВИ ПОБУДОВИ СУЧАСНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Обґрунтовано необхідність розробки механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ. Виявлено такі особливості формування та функціонування сучасних систем економічної безпеки вітчизняних фінансових установ, як складна структурна будова, комплексність, індивідуальність, залежність від зовнішніх вказівок та розпоряджень, виконання широкого переліку різних завдань, кількість яких росте пропорційно кількості зовнішніх та

внутрішніх небезпек і загроз роботі установи, що доводять важливість управління такою системою та її елементами і доцільність розробки для цього окремого управлінського механізму в рамках загальної системи менеджменту діяльності фінансової установи. Запропоновано авторське визначення механізму управління системою економічної безпеки суб'єкта господарювання та фінансової установи. Під механізмом управління системою економічної безпеки пропонується розуміти процес застосування сукупності методів і процедур, що дозволяють оптимізувати стан елементів системи захисту суб'єкта господарювання задля досягнення максимального рівня його економічної безпеки. Під механізмом управління системою економічної безпеки фінансової установи пропонується розуміти процес комплексного використання процедур менеджменту її корпоративних ресурсів, як власних, так і залучених, з метою досягнення високих фінансових результатів при оптимальному стані їх захищеності від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Визначено основні елементи механізму управління системою економічної безпеки закладено основи його побудови.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, фінансові установи, механізм, управління, система економічної безпеки

Постановка проблеми. Проблема забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання актуалізується у сучасних економічних умовах, характерними рисами яких є інтенсифікація численних ризиків і загроз їх стабільній роботі, породжених політичною нестабільністю, воєнними діями на Сході країни, високим рівнем інфляції та різкими коливаннями валютного курсу. Розуміння необхідності організації системи захисту від небезпеки втрати фінансової стабільності, конкурентних переваг та майнової недоторканності стимулює керівників вітчизняних господарських структур, у тому числі і фінансових установ, до побудови та розвитку систем економічної безпеки. Останнім часом усе частіше такі системи мають комплексний характер, тобто охоплюють різні напрямки забезпечення економічної безпеки — інформаційний, майновий, кадровий, фінансовий, правовий, тощо. Однак після формування подібної системи, розподілу обов'язків між її суб'єктами, вирішення питання ресурсного забезпечення її функціонування, виникає проблема управління нею на професійному рівні, який би дозволив забезпечити її ефективність, а не лише формальне існування у структурі фінансових посередників. Саме тому проведення дослідження, що стосується визначення основ побудови сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ вважаємо необхідним, своєчасним та вартим уваги як з боку вчених-теоретиків, так і фахівців з фінансово-економічної безпеки, які на прикладному рівні займаються проблемами створення та обслуговування систем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності у фінансовому секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи вирішення проблеми управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання виробничої сфери, а саме підприємств різних галузей народного господарства, пропонуються у роботах знаних вітчизняних дослідників. Зокрема, А. М. Штангрет у наукових працях останніх років висвітлює механізми прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою підприємства та управління економічною безпекою машинобудівного підприємства на основі слабких сигналів [1, 2]; І. П. Мойсеєнко конкретизує системний механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства [3], З. Б. Живко розглядає механізм управління системою економічної безпеки підприємства загалом [4], а Г. В. Козаченко, О. В. Ілляшенко приділяють особливу увагу проблемам призначення, змісту та структури механізму управління у системі економічної безпеки підприємства [5]; С. О. Черкасова працює у напрямку формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств [6]; В. І. Ткачук, М. І. Яремова, відійшовши від об'єктів промисловості, скерували свої наукові пошуки до вирішення сучасних проблем аграрної сфери, та запропонували власний механізм управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств [7]; А. Л. Шатохін,

Т. Б. Ігнашкіна пропонують власне бачення сучасної сутності та структурних складових механізму управління економічною безпекою підприємства [8]. Не зважаючи на ґрунтовну наукову базу безпекознавства загалом, та управління економічною безпекою зокрема, на разі не достатньо уваги з боку вітчизняних вчених приділено питанню менеджменту системи економічної безпеки фінансових установ, у той час, як саме вони опинились нині у зоні ризику настання банкрутства та ліквідації, інтенсифікованого нестабільністю на фінансових ринках. Окремі питання роботи механізму управління системою економічної безпеки банку як одного із видів сучасних фінансових установ підняла у своєму дисертаційному дослідженні О. М. Штаєр [9], однак щодо інших видів вітчизняних фінансових посередників ґрунтовні дослідження за подібною тематикою не здійснювались.

Мета статті. Метою статті є окреслення основ побудови сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ. Для реалізації поставленої мети необхідним є вирішення ряду наступних завдань: обґрунтувати необхідність розробки механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ; запропонувати авторське визначення механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ; визначити основні елементи механізму управління системою економічної безпеки та закласти таким чином основи його формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність розробки механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ криється у характерних рисах, притаманних їм у сучасних економічних умовах та з огляду на специфіку їх організації і функціонування порівняно із подібними системами виробничих підприємств.

По-перше, система економічної безпеки як підприємства, так і фінансової установи, не може бути шаблонною. Для банківських установ перелік її завдань неодмінно має бути ширшим, ніж, наприклад, для системи економічної безпеки кредитної спілки або ломбарду. Страхові компанії, лізингові компанії, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування та решта видів фінансових установ мають свою мету створення та механізми її досягнення, відмінні одне від одного, а тому система економічної безпеки для кожного із них та навіть для різних інституцій у межах одного виду повинна бути унікальною, оскільки рівень її організації залежить від стану розвитку і структури фінансового потенціалу, ефективності його використання та спрямованості діяльності установи, якісного стану кадрів, трудової дисципліни, стану конкурентного середовища, ризикованості роботи, тощо. Виконання широкого переліку різних завдань, що мають вирішуватись в рамках функціонування систем економічної безпеки фінансових установ, не видається можливим без підключення до цього процесу управлінського персоналу, що дозволяє стверджувати про необхідність побудови механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ як складової загального механізму менеджменту діяльності сучасних фінансових посередників.

По-друге, система економічної безпеки фінансової установи має бути самостійною, індивідуальною, відокремленою від аналогічних систем філій або дочірніх компаній. На цій обставині варто акцентувати увагу, наприклад, при формуванні системи економічної безпеки банку, у якого є розгалужена мережа філій або наявні пов'язані страхові або лізингові компанії (відносно самостійні, окремі юридичні особи, однак із суттєвою часткою фінансових ресурсів банку у своєму капіталі). Та попри необхідну самостійність, відособленість систем їх економічної безпеки є досить умовною, оскільки система економічної безпеки будь-якої фінансової установи – це складовий елемент безпеки більш високого рівня – міста, регіону, держави, тощо. Велика кількість завдань із забезпечення економічної безпеки фінансових установ не можуть бути розв'язані ними самостійно, без рішень, прийнятих на більш високому системному рівні, і насамперед державному. Як приклад, можна навести вказівки та інструкції державних регуляторів учасників фінансового ринку, таких як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у

сфері ринків фінансових послуг (на момент проведення дослідження вирішується питання про доцільність продовження існування НКПЦФР). Саме на цьому рівні приймаються найважливіші політичні, макроекономічні, правові та інші рішення, що формують середовище банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Організація та функціонування системи економічної безпеки конкретної фінансової установи залежить також і від активності служб економічної безпеки конкурентних фінансових посередників, і насамперед, їх розвідувальних підрозділів. Вона створюється і функціонує на основі прийнятих законодавчих актів, залежить від можливостей придбання засобів захисту, рівня підготовки та кваліфікації кадрів, та з урахуванням багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів. Необхідність реагування на розпорядження, їх виконання, прийняття самостійних рішень щодо векторів забезпечення економічної безпеки фінансової установи як окремої господарської одиниці з одного боку, та елементу національної економіки з іншого доводить доцільність існування механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ.

По-третє, система економічної безпеки сучасних фінансових установ повинна бути комплексною. Вона покликана забезпечити безпеку економічну, науково-технічну, кадрову, інтелектуальну, правову, інформаційну, фізичну, пожежну, тощо. А отже, у її складі мають бути відповідні елементи, органи, сили, ресурси, пошук та раціональне використання яких передбачає виконання певної управлінської роботи. Таким чином, постає необхідність у поєднанні управлінських дій, спрямованих на забезпечення економічної безпеки фінансової установи, але виконання яких передбачається у різних сферах її функціонування, у єдиний управлінський механізм, здатний керувати системою економічної безпеки сучасних фінансових установ.

Зважаючи на усі, наведені вище факти, вважаємо достатньо обґрунтованою необхідність побудови сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ.

У процесі розробки механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ досить важливим науковим завданням є встановлення сутності даного поняття.

Механізм управління в економічній літературі часто розглядається у значенні складової частини системи управління, яка забезпечує вплив на ряд чинників, від стану яких залежать результати діяльності керованого об'єкту. В. Кноррінг, наприклад, чітко й водночас лаконічно зазначає: «Управління є процесом, а система управління – механізмом, котрий забезпечує цей процес» [10, с. 1]. Пропонована дефініція дає чітку вказівку щодо сутності самого досліджуваного поняття, хоча і дискусійною, на нашу думку, є спроба визначення категорії «система управління» через термін «механізм».

Механізмом управління у загальному розумінні Г. В. Астапова пропонує вважати систему елементів організаційно-економічного впливу на процес управління [11, с.116]. Як бачимо, у даному випадку навпаки – прослідковується спроба визначення поняття механізму через категорію системи. У наукових колах часто зустрічається думка, що механізм управління – це такий спосіб організації управління суспільними справами, для якого характерними є взаємопов'язані методи, засоби і принципи, і це забезпечує ефективну реалізацію цілей управління. Вважаємо, що пропоноване визначення для використання його у безпекознавстві та при поясненні економічних явищ і процесів, необхідно конкретизувати та надати йому необхідних для цього специфічних рис.

Під механізмом управління Н. В. Сапа розуміє засіб розв'язання суперечностей явища чи процесу, послідовну реалізацію дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління, та спрямовані на досягнення визначеної мети [12, с.112]. Простіший підхід пропонує Є. І. Масленніков, зазначаючи, що під механізмом управління слід розуміти цілісну систему організаційних та економічних елементів, які забезпечують взаємозв'язок всіх елементів для досягнення стратегічних цілей суб'єкта господарювання [13]. Вважаємо наведене визначення

досить вдалим, оскільки у залежності від того, відносно до якого об'єкту планується використання механізму, елементи, що до нього належать, можна конкретизувати. Водночас, категорію системи, що знову ж таки була використана при формулюванні даної дефініції, на нашу думку, доцільно було б замінити поняттям сукупності або множини.

Беручи до уваги, що дане дослідження проводиться з метою визначення основ побудови механізму управління саме системою економічної безпеки, а не будь-яким іншим об'єктом, доцільно розглянути визначення поняття механізму у цьому контексті. Так, на думку О. Б. Корсака, що у 2008 році був директором Департаменту економічної безпеки Уряду м. Москви, механізми забезпечення економічної безпеки представляють собою сукупність форм і методів організації відносин у сфері економічної безпеки, що застосовуються для створення необхідних умов соціально-економічного розвитку та захисту економічних інтересів і власності [14]. Вітчизняні дослідники О. І. Захаров та П. Я. Пригунов пропонують під управлінням системою економічної безпеки розуміти методи і види діяльності стратегічного і оперативного характеру, які використовуються для забезпечення безпеки від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Це цілеспрямований вплив керуючої системи (суб'єкт управління) на керовану систему (об'єкт управління) з метою мінімізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів [15, с.114].

Зваживши на усі наведені дефініції, під механізмом управління системою економічної безпеки пропонуємо розуміти процес застосування сукупності методів і процедур, що дозволяють оптимізувати стан елементів системи захисту суб'єкта господарювання задля досягнення максимального рівня його економічної безпеки. Максимальний рівень економічної безпеки фінансової установи повинен характеризуватись оптимальним станом захищеності її власних та залучених ресурсів від різного роду небезпек і гарантувати їх ефективне використання з метою одержання прибутку (крім неприбуткових фінансових установ). Тому механізм управління системою економічної безпеки фінансової установи пропонується визначити як процес комплексного використання процедур менеджменту її корпоративних ресурсів, як власних, так і залучених, з метою досягнення високих фінансових результатів при оптимальному стані їх захищеності від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз.

Фінансові установи мають свою специфіку функціонування порівняно із іншими суб'єктами господарської діяльності, що передбачає певні особливості побудови їх механізму управління системою економічної безпеки. Крім того, відмінності будуть характерними навіть для різних видів фінансових посередників. Наприклад, О. М. Штаєр наполягає, що управління безпекою банківської установи повинно здійснюватися на основі розробки відповідних наукових теорій, стратегій, тактики і політики, використанні способів, засобів та методів її забезпечення, а механізм управління безпекою має ґрунтуватися на базі об'єктивних закономірностей розвитку фінансових відносин, і визначати мету та завдання системи забезпечення економічної безпеки загалом, орієнтуватися на розробку і послідовне проведення заходів щодо стабілізації і подальшого розвитку позитивних процесів та подолання негативних тенденцій і явищ у сфері фінансових відносин, а підвищення ефективності механізму управління економічною безпекою банківської установи повинно відбуватись шляхом розробки відповідної стратегії [9, с.1]. Решта фінансових установ також має свої особливості у організації та управлінні системами економічної безпеки, але в рамках даного дослідження спробуємо визначити загальні та універсальні для усіх фінансових посередників основи побудови механізму управління системою економічної безпеки, зважаючи при цьому на його специфічні ознаки у порівнянні з суб'єктами господарювання інших сфер економіки.

Механізм управління системою економічної безпеки фінансових установ покликаний забезпечити створення умов, що мотивують ефективну діяльність всіх структурних елементів та ресурсів фінансового посередника, підтримують високий рівень узгодженості корпоративних потреб із інтересами клієнтів, у першу чергу під час пошуку оптимального

співвідношення між показниками ризику і дохідності різних видів фінансових інструментів. Механізм управління має сприяти забезпеченню економічної безпеки на вході і виході з системи, створити надійні умови функціонування керуючої і керованої систем менеджменту фінансової установи. Механізм управління системою економічної безпеки фінансових установ являє собою сукупність: філософії економічної безпеки фінансової установи; функцій, що реалізують процес управління економічною безпекою; ресурсного забезпечення діяльності механізму; цільової спрямованості, що містить основні організаційні форми та економічні інструменти, необхідні для забезпечення економічної безпеки стабільного функціонування сучасних фінансових установ.

Можна виділити два рівні адміністративно-економічних інструментів управління економічною безпекою фінансових установ в Україні: державний та рівень власне фінансового посередника. На державному рівні управлінські дії щодо функціонування фінансових установ, а отже, і роботи їх систем економічної безпеки, чинять державні регулятори фінансового та фондового ринків та банківської системи. Крім того, не можна лишати поза увагою законодавчі органи, які приймають закони, що створюють правову основу діяльності щодо забезпечення безпеки на рівні держави, регіону, фінансової установи; виконавчі органи влади, що проводять економічну, фінансову політику, деталізують механізми безпеки на державному рівні; судові органи, які забезпечують дотримання законних прав фінансової установи та її співробітників; правоохоронні органи, які ведуть боротьбу з правопорушеннями і злочинами; систему наукових установ, що реалізує завдання щодо наукового опрацювання проблем безпеки та підготовки кадрів.

З початком ринкових реформ паралельно з державними стали утворюватися недержавні організації, агентства, установи, які за бажанням керівництва фінансової установи можуть на певний термін або на постійній основі бути інтегрованими у механізм управління її системою економічної безпеки. Це різні приватні охоронні та детективні організації, аналітичні центри, інформаційні служби, навчальні, наукові та консультаційні організації, тощо. Вони, як правило, на платній основі надають послуги з фізичної охорони об'єктів, забезпечують захист інформації, збереження комерційної таємниці, накопичують і представляють дані про конкурентів, ненадійних партнерів, проводять різного роду перевірки.

Внутрішніми суб'єктами економічної безпеки фінансових установ є ті особи, підрозділи, служби, які безпосередньо займаються забезпеченням захисту корпоративних ресурсів установи. Оскільки діяльність по забезпеченню економічної безпеки фінансових установ багатоаспектна, цю задачу неможливо вирішити за допомогою однієї-двох осіб. Тому необхідним є створення окремої служби економічної безпеки у структурі менеджменту фінансового посередника.

До основних елементів механізму управління економічною безпекою фінансових установ можна віднести: визначення потреб у забезпеченні безпеки, сил і ресурсів, а також організаційно-господарського механізму, формулювання цілей і задач забезпечення безпеки. Приведення в життя зазначених заходів забезпечує досягнення поставлених цілей. Таким чином, структура механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи складається з декількох блоків, одночасна дія яких покликана забезпечити достатній для розширеного відтворення капіталу установи прибуток [16, с. 96].

Метою функціонування механізму управління системи економічної безпеки є досягнення її оптимального стану, при якому можливою є реалізація цілей створення фінансової установи, за умови витрат на цей процес мінімально можливої кількості ресурсів компанії. Суть діяльності щодо управління системою економічної безпеки полягає у своєчасному встановленні повного переліку наявних і потенційних проблемних ситуацій та тенденцій у внутрішньому та зовнішньому середовищі функціонування фінансової установи та розробці системи заходів (впливів), які або зберігають належний рівень економічної безпеки фінансової установи у наявному середовищі, або забезпечують його прогресивну трансформацію.

Завдання процесу управління системою економічної безпеки фінансових установ можуть бути визначені наступним переліком, який однак, на нашу думку, не є вичерпним, та може змінюватись у залежності від того, який саме вид фінансової установи використовує механізм управління системою економічної безпеки у своїй практиці: забезпечення захисту корпоративних ресурсів установи, як власних, так і залучених від клієнтів для збереження та примноження, від викрадення, знецінення, псування, тощо; організація роботи персоналу з матеріальними та фінансовими цінностями; розподіл функцій співробітників служб економічної безпеки, мотивація їх до сумлінного виконання своїх посадових обов'язків, контроль їх роботи; формування фондів компенсації збитків від ризиків, яким було неможливо запобігти та дія яких мала негативний фінансовий наслідок для установи; взаємодія із державними регуляторами, органами нагляду та недержавними структурами, що надають професійно послуги захисту активів компаній, з питань підтримки належного рівня економічної безпеки.

Реалізація механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи повинна ґрунтуватись на дотриманні певних принципів. Зокрема, управління економічною безпекою має бути комплексним, тобто передбачати системний підхід у вирішенні питань економічної безпеки із обов'язковим залученням представників менеджменту та корпоративних ресурсів фінансової установи; безперервним, тобто перманентно має відбуватись системний моніторинг роботи підрозділів системи економічної безпеки, проводитись постійний збір даних про фінансово-економічний стан конкурентів та партнерів установи, її клієнтів, та їх аналіз із метою попередження як внутрішніх, так і зовнішніх загроз діяльності фінансової установи; оперативності – тобто швидкого реагування на прояви загроз і ризиків, своєчасного доведення до відома керівництва наявних даних для прийняття зважених управлінських рішень; централізації – єдиного підходу до сумлінного виконання рядовими співробітниками своїх обов'язків при залишенні координаційної ролі та методичного керівництва підрозділу або службі економічної безпеки фінансової установи.

Ефективне функціонування механізму управління системою економічної безпеки сучасної фінансової установи передбачає узгодженість мети та завдань загальної системи менеджменту суб'єкта господарювання із іншими предметно-орієнтованими управлінськими системами, в першу чергу, системою управління економічною безпекою фінансової установи [17].

Управління системою економічної безпеки фінансових установ повинно мати стратегічний і тактичний етапи. На стратегічному етапі має бути розроблено стратегію управління економічною безпекою або стратегію функціонування системи економічної безпеки, яка б органічно була інтегрованою у загальну стратегію розвитку фінансової установи на майбутнє. На тактичному рівні рекомендується розробляти конкретні програми управління фінансовою, кадровою, інформаційною, правовою та іншими підсистемами економічної безпеки із зазначенням бажаних результатів такого управління та обсягів ресурсів, що можуть бути на це витрачені.

Обов'язковою умовою розробки будь-якого управлінського механізму є його здатність до оцінки ефективності роботи. Оцінка ефективності механізму управління системою економічної безпеки фінансової установи повинна відбуватись у рамках контролю керівництвом компанії роботи її структурних підрозділів та окремих працівників. Найбільш універсальним для проведення оцінки традиційно є показник співвідношення витрат на здійснення управління та економічного ефекту або обсягу фінансових результатів, яких вдалося досягти. Проте, у залежності від того, які задачі було поставлено перед системою економічної безпеки та механізм управління системою економічної безпеки якого виду фінансового посередника оцінюється, методологічні основи здійснення оцінки можуть бути різними, як і власне інструментарій діагностики.

Отже, проведені дослідження дозволило встановити, що механізм управління економічної безпеки фінансових установ повинен мати складну будову, аби повністю

відповідати потребам ефективного менеджменту комплексних систем економічної безпеки. Практична цінність отриманих у процесі дослідження результатів полягає у можливості використання визначених універсальних елементів механізму управління економічною безпекою у процесі побудови механізмів управління системами економічної безпеки різних видів фінансових посередників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні важливі висновки.

1. На разі існує нагальна необхідність закладення наукових та практичних основ розробки механізму управління системою економічної безпеки саме фінансових установ. Доказами такого твердження слугують наступні особливості функціонування сучасних систем їх економічної безпеки, зокрема складна структурна будова, комплексність, індивідуальність, залежність від зовнішніх вказівок та розпоряджень, виконання широкого переліку різних завдань, кількість яких росте пропорційно кількості зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз роботі установи. Це доводить необхідність управління такою системою та її елементами та доцільність розробки для цього окремого управлінського механізму в рамках загальної системи менеджменту діяльності фінансової установи.

2. У процесі дослідження запропоновано авторські визначення механізму управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання загалом, та фінансових установ зокрема. Так, під механізмом управління системою економічної безпеки усіх без винятку господарських структур пропонується розуміти процес застосування сукупності методів і процедур, що дозволяють оптимізувати стан елементів системи захисту суб'єкта господарювання задля досягнення максимального рівня його економічної безпеки. Механізм управління системою економічної безпеки фінансової установи визначено як процес комплексного використання процедур менеджменту її корпоративних ресурсів, як власних, так і залучених, з метою досягнення високих фінансових результатів при оптимальному стані їх захищеності від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз.

3. Визначено основні елементи механізму управління системою економічної безпеки та конкретизовано основи його формування. Так, механізм управління системою економічної безпеки в основі повинен мати мету та об'єкт спрямування своєї управлінської дії, а також суб'єктів, які виконуватимуть ці функції. Управління відбувається одразу на двох рівнях – державному та внутрішньому для фінансової установи, при цьому доцільно виокремити ще один рівень – недержавний, до якого можна включити усі існуючі та новостворювані компанії, що мають за мету надання професійних послуг із забезпечення безпеки суб'єктів господарювання різних галузей економіки. Крім того, при побудові сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ варто враховувати те, які завдання йому належить виконувати, аби стати ефективною складовою загального процесу менеджменту фінансової установи. Виконання визначених завдань варто планувати на стратегічному та тактичному рівнях, а оцінку роботи механізму управління системою економічної безпеки проводити із використанням переліку показників у рамках контролю керівництвом фінансового посередника стану його економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Штангрет А. М. Механізм прийняття рішень у процесі управління економічною безпекою підприємства / А. М. Штангрет // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2013. - № 1. - С. 59-64.
2. Штангрет А. М. Механізм управління економічною безпекою машинобудівного підприємства на основі слабких сигналів / А. М. Штангрет, М. М. Караїм // Наукові записки [Української академії друкарства]. Серія : Економічні науки. - 2015. - № 1. - С. 7-1.
3. Мойсеєнко І. П. Системний механізм управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І. П. Мойсеєнко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. - 2013. - Вип. 1. - С. 284-291.
4. Живко З. Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства / З.Б. Живко // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. - 2014. - Вип. 3. - С. 37-42.

5. Козаченко Г. В. Механізм управління у системі економічної безпеки підприємства: призначення, зміст та структура / Г. В. Козаченко, О. В. Ілляшенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3(3). – С. 25-28.
6. Черкасова С. О. Формування організаційно-економічного механізму управління процесом зміцнення економічної безпеки промислових підприємств / С. О. Черкасова // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 22-27.
7. Ткачук В. І. Механізм управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств / В. І. Ткачук, М.І. Яремова // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2011. – № 2(2). – С. 252-261.
8. Шатохін А. Л. Сутність та складові елементи механізму управління економічною безпекою підприємства / А. Л. Шатохін, Т. Б. Ігнашкіна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 3. – С. 396-402.
9. Штаєр О.М. Удосконалення механізму управління безпекою банку : автореф. дис. ... канд. ек. наук: 08.00.08 – Фінанси, грошовий обіг і кредит / Штаєр Оксана Михайлівна; Харківський національний економічний університет. – Харків, 2013. – 23 с.
10. Кнорринг В. И. Искусство управления : учебник / В. И. Кнорринг. – М. : БЕК, 1997. – 264 с.
11. Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины : монография / Г. В. Астапова, Е.А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк : ДИЭХП, 2001. – 279 с.
12. Сапа Н. В. Теоретико-методологічні засади механізму антикризового державного управління / Н. В. Сапа // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2009. - Вип. 38. - С. 106-116.
13. Масленников С. І. Механізм управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [Електронний ресурс] / С. І. Масленников // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3928>.
14. Корсак А. Б. Особенности системы обеспечения экономической безопасности мегаполиса [Электронный ресурс] / А.Б. Корсак // Журнал «Налоги». – 2008. – Режим доступу : <http://www.center-bereg.ru/m2908.html>.
15. Захаров А.И. Организация и управление экономической безопасностью субъектов хозяйственной деятельности. / А.И. Захаров, П.Я Пригунов. – К.: КНТ, 2008. – 257с.
16. Васильцев Т.Г. Экономическая безопасность предпринимательства в Украине: стратегия и механизмы укрепления: моногр. / Т.Г. Васильцев; Национальный институт стратегических исследований. – Львов, 2008. – 385 с.
17. Лабунська С.В. Концепція побудови системи економічної безпеки підприємства в процесі інноваційної діяльності / С.В. Лабунська // Проблеми економіки. - 2014. - №4. - С. 282-289.

ZACHOSOVA Natalia Volodymyrivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Assistant professor, Senior Lecturer, Department of management and economic security, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

**BUILDING FOUNDATIONS OF MODERN MECHANISM OF FINANCIAL INSTITUTIONS
ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT SYSTEM**

***Abstract.** The necessity of the mechanism of economic security system management of financial institutions development is grounded. There are revealed the following features of the formation and operation of modern systems of economic security of domestic financial institutions as a complex block structure, complexity, individuality, dependence on external guidance and instructions, that perform a wide range of different tasks, whose number grows in proportion to the number of internal and external dangers and threats to the institution, proving the need to manage such a system and its elements and feasibility for the development of a separate administrative mechanism within the overall management system of the financial institution. The author offered the definition of the mechanism of economic security system management in common and for the financial institution in particular. Under the mechanism of economic security system management it is offered to understand the process of applying the totality of methods and procedures to optimize the protection of the elements of the entity to achieve its highest level of economic security. Under the mechanism of economic security system management of the financial institution it is offered to understand the complex process of management procedures using its corporate resources, both their own and borrowed in order to achieve high financial results in the optimum state of protection from external and internal dangers and threats. The main elements of the mechanism of economic security system management and bases of its construction is offered.*

Keywords: security, economic security, financial institutions, mechanism, management, economic security system.

*Одержано редакцією: 11.01.2015
Прийнято до публікації: 19.01.2015*

УДК 336.717

КАВУН Сергій Віталійович,доктор економічних, кандидат технічних наук,
доцент, Ph.D., завідувач кафедри інформаційних
технологій, Харківський навчально-науковий
інститут Університету банківської справи;**МАЦІЄВИЧ Тетяна Олександрівна,**

асистент кафедри «Фінанси і кредит»,

Херсонський національний технічний університет

РОЗВИТОК РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК НА ПРИКЛАДІ КРЕДИТУВАННЯ ПРОЕКТІВ ДЛЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В рамках статті проаналізовано сучасний стан проблеми підвищення ефективності роботи вітчизняних та закордонних банків в області надання кредитних ресурсів для реалізації природоохоронних проектів. Зупинена увагу на питанні важливості реалізації механізмів додаткового фінансового забезпечення реалізації природоохоронних заходів. Наведено показники, що стримують розвиток кредитування природоохоронних заходів та критерії вибору пріоритетного кредитування. Представлено статистичні дані стосовно капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища України, кредитування природоохоронних заходів за державними цільовими програмами та дані, що показують динаміку діяльності міжнародних банків в сфері кредитування екологічних проектів України.

Наведений аналіз сучасного стану системи банківського кредитування екологічних інноваційних проектів та шляхів активізації банківської підтримки розвитку промислових підприємств для здійснення природоохоронних заходів дозволяє обґрунтувати доцільність та необхідність впровадження надійних економічних стимулів, що сприятимуть здешевленню фінансування, як з боку кредитних установ, так і з боку потенційних позичальників, та розробки дієвих механізмів для здійснення оцінки ризиків кредитування екологічних проектів.

Ключові слова: ринок, банки, платіжні картки, кредитування, екологія.

Постановка проблеми. Становлення високоефективної економіки неможливо без розвинутого фінансового ринку, складовою частиною якого є ринок банківських послуг. В умовах серйозної конкуренції розширення кола клієнтів нерозривно пов'язано з постійним пошуком нових форм їх обслуговування. Широке поле для діяльності надає в цьому відношенні робота з банківськими пластиковими картами.

Сьогодні будь-який банк в усьому світі виконує три основні функції: збір грошових коштів, їх переміщення, а також кредитування. Збір коштів сам по собі коштує грошей, на переміщенні коштів вже можна заробляти, основним же бізнесом банку є надання кредитів. Для підвищення ефективності роботи банку в області обслуговування клієнтів з використанням пластикових карт необхідний цілий комплекс заходів, що включають в себе як організаційні, так і технологічні зміни, спрямовані на впровадження нових напрямків діяльності та розширення асортименту пропонованих послуг. Проте, для отримання позитивного результату від подібних нововведень необхідно не тільки проведення широкого спектра маркетингових та економічних досліджень на початковому етапі організації проекту, але й коректна оцінка економічних показників ефективності в процесі його реалізації [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. У таких країнах, як Китай, де банківська, розрахункова і платіжна системи щодо не розвинені, багато компаній використовують кредитні картки для платежів постачальникам. На наведеній схемі (Рис. 1) показані потоки, пов'язані зі стандартною транзакцією по кредитній карті. Коли вся транзакція виконується електронним чином, проводяться наступні дії, і для завершення транзакції потрібно всього одна-дві секунди. Держатель кредитної картки робить запит на платіж, надає карту, яку зчитує спеціальний пристрій в торговій точці, після чого дані карти і запитувана сума покупки передаються в банк, що обслуговує торговця.

Потім банк, що обслуговує торгівцю компанію, передає запит, який проведено по мережі оператора кредитних карт, в банк емітента кредитних карт. Така мережа може мати всесвітній масштаб для здійснення закордонних транзакцій або ж це повністю національна мережа. У деяких випадках (особливо це стосується найбільших банків країни) банк торговця і банк емітента-власника картки - один і той же банк [3].

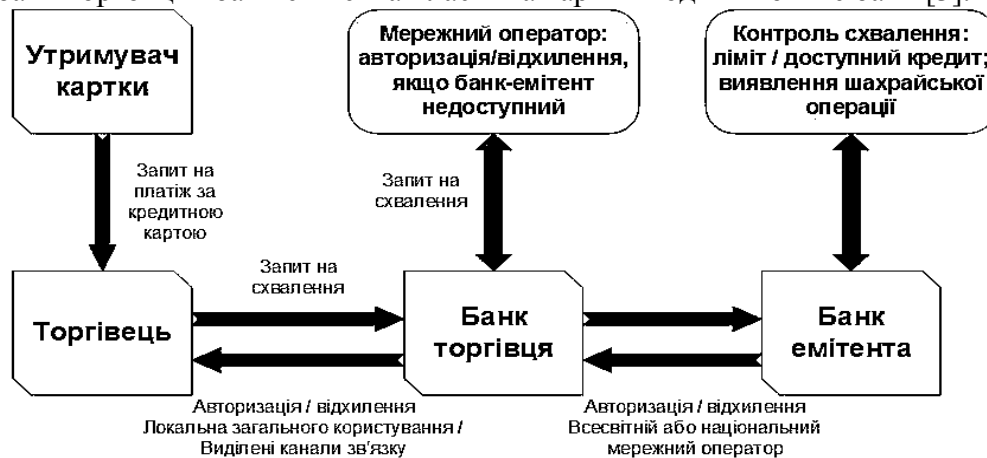


Рис. 1. Потоки, включені в стандартну транзакцію по кредитній карті [2]

Банки, що надають кредити, завжди стикаються з різними ризиками, основним з яких є ризик неповернення виданої суми та відсотків за нею. Для мінімізації цих ризиків банками оформляються страховки, здійснюється суворий відбір позичальників за спеціально розробленими експертами методиками. Однак ризики при кредитуванні виникають і у позичальника, як фізичного, так і юридичної особи [4].

Оцінка і аналіз кредитоспроможності позичальника банком отримують вирішальне значення в мінімізації банківських ризиків, пов'язаних з невплатою кредиту або його виплатою не в установлений термін і супроводжується детальним вивченням всіх характеристик потенційного позичальника з точки зору їх впливу на ступінь кредитного ризику банку. Банк коригує суму та умови кредитування відповідно до можливостей і потреб кредитоотримувача. Таким чином, трансформаційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, пов'язані з переходом від адміністративної до стимулюючої моделі державного регулювання охорони навколишнього природного середовища, передбачають застосування ефективних механізмів стимулювання природоохоронної діяльності. За таких умов особливо актуальним є формування механізмів додаткового фінансового забезпечення реалізації природоохоронних заходів. Мова йде про доцільність введення механізмів кредитування природоохоронних заходів комерційними банками, екологічного страхування, важелів стимулювання еколого-орієнтованої поведінки суб'єктів господарювання тощо. Одним з таких механізмів має бути банківський кредит, який в умовах обмеженості бюджетного фінансування природоохоронних заходів стає одним з основних джерел фінансування поточних екологічних проектів господарських формувань. Наприклад, частка цього фінансового механізму у фінансуванні природоохоронних заходів у Польщі становить 85% [5, с. 51].

Кредитування є одним з важливих інструментів фінансового механізму реалізації природоохоронних заходів. Для вирішення екологічних проблем природоохоронні заходи слід кредитувати на пільгових умовах. Кредити на природоохоронні заходи можуть надаватися комерційними банками, небанківськими фінансово-кредитними установами та державою.

Фінансове забезпечення розвитку екологічного підприємництва – це складний процес, учасники якого повинні враховувати принципи розвитку, фактори впливу на його динаміку та ефективність, пов'язані з підвищенням рівнем кредитних ризиків [6]. Однак в Україні операції з надання кредитних ресурсів для реалізації природоохоронних проектів у вітчизняній банківській практиці майже не використовуються через:

- відсутність дієвих механізмів стимулювання участі банківських установ у кредитуванні інноваційного бізнесу;
- відсутність ефективної системи відбору найбільш ефективних екологічних проектів;
- наявність високого ступеня ризику непогашення кредитів через відсутність гарантій очікуваного результату або відсутність у позичальника необхідних засобів;
- тривалі терміни кредитування, необхідні для реалізації проектів;
- високі розміри процентних ставок за такими кредитами;
- відсутність у банків досвіду кредитування інноваційної екологічної діяльності [7].

Кредитування є найважливішим напрямком здійснюваних банком активних операцій. Питома вага кредитного портфеля становить, як правило, більше 50% активів банку. Беручи участь в процесі кредитування, українські комерційні банки піддаються внутрішнім і зовнішнім ризикам [8]. Навіть при самих зважених кредитній політиці виникають втрати за кредитами. Наприклад, розмір кредитування банків, таких як Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) і Світовий банк, становить 130 млрд. євро щорічно [9].

Система банківського кредитування в світовій практиці є однією з основних форм фінансового забезпечення екологічних проектів, а в умовах фінансової нестабільності, значного дефіциту фінансових ресурсів кредитування екологічних програм набуває важливого значення. Враховуючи потреби суб'єктів господарювання, банківські кредити надаються як на фінансування поточних природоохоронних програм, так і на фінансування інвестиційної екологічної діяльності для задоволення довгострокових потреб при реалізації інвестиційних екологічних проектів (табл. 1).

Таблиця 1

Капітальні інвестиції на охорону на охорону навколишнього природного середовища України в усіх секторах економіки в 2013 році, млн. грн.

Напрями фінансування	Фактично витрачено, всього	У тому числі:					
		Капітальні інвестиції				Поточні витрати	
		Всього	Розподіл за напрямками, %	Інвестиції в основний капітал	Витрати на капітальний ремонт	Всього	Розподіл за напрямками, %
Капітальні інвестиції та поточні витрати, усього	20377,8	6038,8	100,0	5376,7	662,1	14339,0	100,0
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	3827,7	2411,9	40,0	2140,1	271,8	1415,8	9,9
Очищення стічних вод	7010	834,1	13,8	638,6	195,5	6175,9	43,1
Поводження з відходами	5558,2	713,9	11,8	589,9	124,0	4844,3	33,8
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	1248,2	325,0	5,4	278,8	46,2	923,2	6,4
Зниження шумового і вібраційного впливу (за винятком заходів з охорони праці)	138,9	28,2	0,5	13,9	14,3	110,7	0,8
Збереження біорізноманіття та середовища існування	443,5	26,4	0,4	24,4	2,0	417,1	2,9
Радіаційна безпека (за винятком заходів щодо запобігання аварій і катастроф)	1833,1	1678,9	27,8	1678,9	0,0	154,2	1,1
Науково-дослідні роботи (НДР) природоохоронного спрямування	65	6,2	0,1	6,2	-	58,8	0,4
Інші напрямки природоохоронної діяльності	253,2	14,2	0,2	5,9	8,3	239,0	1,6

* Джерело: складено авторами на основі даних [10; 11]

Згідно з даними табл. 1 на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами в 2013 р. було витрачено

20 377 800 000 грн. (без ПДВ), що на 0,7% менше порівняно з 2012 р. Із загальної кількості витрат на охорону навколишнього середовища поточні витрати становлять 14339,0 млн. грн., або 70%, капітальні інвестиції – 6 038 800 000 грн., або 30%. Основне джерело фінансування екологічних програм – власні кошти підприємств, які становлять 17 408 900 000 грн. [12, 13]. Однак, незважаючи на позитивні зміни, що відбулися в процесі кредитування екологічної сфери, послугами банків на реалізацію заходів щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища скористалася незначна частина підприємств і організацій. Це свідчить про те, що кредитна підтримка природоохоронної сфери недостатньо не тільки внаслідок незадовільних обсягів надходження кредитних ресурсів в природоохоронну сферу, а й з-за умов, на яких банки надають кредити [14].

Основними джерелами фінансування капітальних інвестицій у природоохоронній сфері регіону є власні кошти підприємств та фінансові ресурси бюджетів усіх рівнів. Засоби екологічних фондів місцевого та державного значення займають лише невелику частку в загальному обсязі фінансування природоохоронних заходів. Аналіз кредитування природоохоронних заходів у 2009-2014 роках за рахунок бюджетних коштів, представлені в табл. 2. Негативні показники табл. 2 пояснюються, як недостатні бюджетні асигнування галузям, які відповідають за відтворення та охорону природних ресурсів (лісове господарство, водне господарство, геологорозвідка, природоохоронні органи); відсутність законодавчо закріплених розмежувань повноважень і відповідальності органів влади та управління, яке призводить до неузгодженості рішень в галузі ресурсів та екологічного страхування.

Екологічна ситуація може стабілізуватися у разі зміни орієнтації соціально-економічного розвитку, формування нових цінностей, перегляду структури потреб, цілей пріоритетів і способів діяльності людини. Для цього необхідно розробити комплекс радикальних законодавчих, соціальних, економічних, технологічних та організаційних заходів. Важливо дотримуватися принцип розумних компромісів у вирішенні конфліктів між необхідністю дотримуватися екологічних рекомендацій і обмежень та економічної мотивацією виробничо-господарської діяльності.

Зовнішнє навколишнє середовище, в свою чергу, формує систему макроекономічних вимог до системи банківського забезпечення сталого розвитку підприємства, складовою частиною якого є екологічний розвиток. Важливими критеріями вибору пріоритетного кредитування тут можуть бути [16]:

- відповідність стратегії, програми розвитку підприємства, його конкретних екологічних проектів основним тенденціям науково-технічного розвитку господарського комплексу країни, регіону, галузі;
- відповідність екологічних проектів розвитку підприємства, представлених для кредитування державним, галузевим, регіональним програмам, стратегічним соціально-економічного розвитку;
- наявність рішення органів державного управління, місцевого самоврядування з підтримки реалізації екологічного проекту підприємства;
- наявність у підприємства-заявника на кредитування свідоцтва на винахід, ноу-хау, які підтверджують високий науково-технічний рівень, екологічну значимість проекту, вимагає кредитної підтримки.

На жаль, більшість економічних інструментів стимулювання екологічної діяльності підприємств в Україні існують на рівні законодавчих положень, не будучи впровадженими в практику господарювання. Крім того, як зазначає В.П. Фещенко, в існуючій системі стимулювання екологічної діяльності фактично не функціонує механізм кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування та цінового заохочення еколого-спрямованої діяльності [17].

Таблиця 2

Аналіз кредитування природоохоронних заходів за 2009-2014 рр., тис. грн.

Назва державної цільової програми	Найменування згідно з програмною класифікацією видатків та кредитування бюджету	Період, рік	Затверджено за звітний період			Виконано за звітний період			Відхилення		
			загальний фонд	спец. фонд	всього	загальний фонд	спец. фонд	всього	загальний фонд	спец. фонд	всього
Забезпечення подальшого розвитку системи поводження з радіоактивними відходами, що утворилися внаслідок Чорнобильської катастрофи	Проведення інвентаризації та уточнення даних про кількість радіоактивних відходів у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення	2009									
		2010	2400,0		2400,0	1090,8		1090,8	-1309,2		-1309,2
Загальнодержавна цільова екологічна програма поводження з радіоактивними відходами Закон України від 17.09.2008 №516-VI	Виконання робіт у сфері поводження з радіоактивними відходами має не ядерного циклу та ліквідації радіаційних аварій	2011	1193,7		1193,7			415,8		-777,9	
		2012	3924,0	38967,8 з яких 9064,1 - (погашення заборгованості по 2009)	42891,8	3923,9		38929,6	-0,1	-38,2	-38,3
Державна цільова екологічна програма ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на території військової частини А 0829 (м. Лозова Харківської області) на 2011 - 2013 роки постановою КМУ від 09.03.2011 № 237	Ліквідація наслідків надзвичайної ситуації на території військової частини А0829 (м. Лозова Харківської області)	2011				інформація відсутня					
		2012	21849,9		21849,9	17844,0		17844,0	-4005,9		-4005,9
		2013	19563,2	-	19563,2	18375,3		18375,3	1187,9		-1187,9

* Джерело: складено авторами на основі даних [15]

Про роль банків у фінансуванні екологічних проектів, то вона є досить ваговою, оскільки банки можуть надати достатньо потужні джерела фінансування для екологічних проектів. Сьогодні банки управляють кредитними ризиками та розвивають нові послуги у сфері хеджування екологічних ризиків. Негативні наслідки екологічних змін для банків пов'язані насамперед зі зростаючим ризиком неповернення виданих кредитів і позик. У той же час екологічні зміни також створюють нові можливості розвитку банківського бізнесу. Використання кіотських механізмів може збільшити прибутковість фінансування екологічних проектів, наприклад, в енергетиці на 15%.

Однак, програми енергозбереження та екологічні програми в Україні в більшості випадків фінансуються банками на загальних умовах, оскільки немає надійних економічних стимулів, що сприяють здешевленню фінансування, як з боку кредитних установ, так і з боку потенційних позичальників. Так, Укрсоцбанк надав кредит у сумі \$ 110 млн. Енергетикою нічному холдингу ДТЕК на фінансування проекту з будівництва вітряних турбін в Запорізькому регіоні. Промінвестбанк також кредитує вітроенергетику, співпрацюючи з такими компаніями - «Вітряні парки України», «Еко-Оптіма», Vindkraft, Konkord Group. У 2012 році Ерсте Банк надав \$ 230 тис. У вигляді кредиту молокопереробної компанії ДП «Ружин-молоко» на покупку енергозберігаючих технологій [18].

Однак, незважаючи на певні труднощі для підприємств з отриманням кредиту від міжнародних фінансово-кредитних установ, в останні широко фінансуються екологічні проекти в Україні. Так, Європейським банком реконструкції та розвитку (Євробанк, ЄБРР) впроваджені програми фінансування альтернативної енергетики (USELF) та підвищення енергоефективності (UKEEP) в Україні [19, с. 92].

За 2012 рік у рамках зазначених програм ЄБРР профінансував понад 20 проектів на суму 320 млн. євро. З них, 13,3 млн. євро отримало СП «Еко-Оптіма» на будівництво вітроелектростанції. Ще 4,1 млн. євро були надані компанії «Грін Агро Сервіс» на проектування, будівництво та експлуатацію сонячної електростанції у Вінницькій області. Також компанія «Гідропауер» отримала від ЄБРР кредит на будівництво двох малих ГЕС у розмірі 1,3 млн. євро [20].

Крім ЄБРР, «зелені» проекти в Україні фінансуються також з боку Міжнародної фінансової корпорації, Глобального фонду кліматичного партнерства, Європейського інвестиційного банку, Північного інвестиційного банку та ін.

Однак, програми енергозбереження та екологічні програми в Україні в більшості випадків фінансуються банками на загальних умовах, оскільки немає надійних економічних стимулів, що сприяють здешевленню фінансування, як з боку кредитних установ, так і з боку потенційних позичальників. Важливу роль відіграє впровадження екологічного ризик-менеджменту в банках, допомагає не тільки захищати природу, а й самі банки від потенційних збитків. У 2008-2010 роках шість найбільших банків США значно скоротили кредитування компаній, що здійснюють видобуток вугілля методом підриву гірських порід, що не тільки шкодить біосфері, але і викликає ризик неплатоспроможності за високі штрафи [21].

Світовий банк спільно з Програмою ООН з екології (ЮНЕП) в 2014 році провели аналіз екологічних наслідків військових дій в Луганській та Донецькій областях, провели їх фінансову оцінку і розробили заходи по залученню донорів для фінансування конкретних проектів, спрямованих на подолання екологічних наслідків війни. Програма дій розрахована на два роки і передбачає реалізацію значимих екологічних проектів у сфері енергетики, заповідників, по реконструкції та захисту накопичувачів хімічних відходів, технологічних розчинів, водозабірних та водопідготовчих систем, а також моніторингу підземних вод [22].

Аналіз 90 міжнародних банків різних країн світу показав, що чотири з п'яти провідних комерційних та інвестиційних установ, перш ніж надавати позички, проводять фінансову оцінку витрат можливого екологічного ризику з боку позичальників [23, с.39]. Для того, щоб фінансові компанії були впевнені в окупності довгострокових інвестицій необхідні випереджаючі дії, у тому числі потрібно створити визначеність щодо майбутньої екологічної політики. Непослідовна екологічна політика або повна її відсутність може просто заморозити заплановані інвестиції [24].

Існують приклади інвестиційних банків, які зосереджують свою увагу на екологічних проектах. Базельський приватний банк Sarasin створив в 1994 році фонд під назвою OkoSar [25], який інвестує кошти в акції та облігації компаній, дотримується у своєму менеджменті екологічних принципів. Наприклад, екологічні банки Okobank в Німеччині та Ecology Building Society в Англії, займали кошти на ті екологічні проекти, на які важко отримати кредити в звичайних фінансових установах [26]. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) і Міжнародна асоціація розвитку (МАР) надають середньорічні зобов'язання з кредитування інвестиційних проектів. Ці кошти використовуються країнами-одержувачами для придбання товарів та обладнання, цивільного будівництва, а також отримання консультаційних послуг, необхідних для реалізації цих проектів. Так, Світовий банк схвалив фінансування Програми підвищення енергоефективності в сумі 200 млн. дол. США в 2014 році для сприяння підвищенню енергоефективності промисловими і торговими компаніями, місцевими органами влади, підприємствами державного сектора і енергозбутовими компаніями шляхом надання допомоги стійкому фінансовому посередництву у фінансуванні інвестицій з метою підвищення енергоефективності [27].

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надав кредит на суму 120 млн. євро Міністерству сільського господарства, продовольства та навколишнього середовища Іспанії на підтримку програми захисту прибережної та лісового господарства в 2013-2016 рр. Програма спрямована на поліпшення берегів і лісів Іспанії і здійснюватися в період з 2013 по 2016 рр. Зокрема, ЄІБ фінансуватиме, схеми, пов'язані з відновленням та охороною узбережжя Іспанії, купівлею пожежного літака і відновленням лісів, пошкоджених від пожеж [26].

Результати діяльності міжнародних банків у сфері кредитування екологічних проектів України в 1993-2014 рр. наведені на Рис. 2.

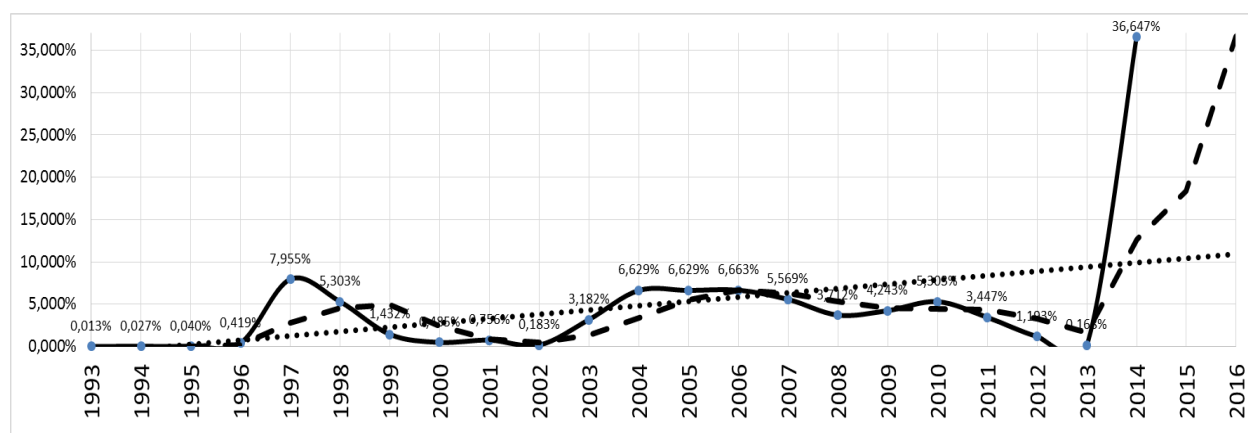


Рис. 2. Динаміка результатів діяльності міжнародних банків (обсяг кредитування в процентному співвідношенні до загального обсягу, %) в сфері кредитування екологічних проектів України за 1993-2014 рр.

* Джерело: складено авторами на основі даних [29]

З наведених даних можна зробити висновок, що обсяг коштів на кредитування екологічних проектів, в цілому має тенденцію до збільшення, так спостерігається збільшення з 0,5 млн. дол. США в 1993 році до 1382 млн. дол. США в 2014 році. Сукупний обсяг кредитування екологічних проектів України за роки співпраці в 1993-2014 рр. Станом на початок 2014 р. склав 1382 млн. дол. США. За 1993-2013 рр. екологічні проекти України із залученням кредитних ресурсів міжнародних банків мали фрагментарний характер. Системний характер співробітництва набуло в період 1996-1998 рр. (15,8 млн. дол. США. – 200 млн. дол. США відповідно). Однак, у 2000 р. обсяг коштів сповільнилося до 18,29 млн. дол. США, а в 2002 р – до 6,9%, що свідчить про стагнацію співробітництва.

Знаковим став 2004 рік, за підсумками якого обсяг кредитування екологічних проектів України становить 250 млн. дол. США. При цьому, зафіксовано зменшення обсягу коштів в 6350000. дол. США в 2013 р. в чому це пояснюється погіршенням макрофінансового стану України, зокрема, зростаючий борговий тиск, що зумовило серйозну корекцію можливостей використання механізму державних гарантій. У 2014 р. – обсяг коштів становить 1382 млн. дол. США. Таке різке збільшення пов'язане з тим, що протягом 2013 р. та I півріччя 2014 р. провідними міжнародними банками в рамках програми оперативного реагування схвалив пакет ініціатив щодо розширення кредитування екологічних проектів України. Так, наприклад, виділено 200 млн. євро [27] в рамках проекту подальшої модернізації автомобільних доріг.

Таким чином, можна стверджувати, що в міжнародному банківському секторі економіки під впливом екологічних проблем відбулися серйозні зміни. Ці зміни можна розділити на внутрішні (пов'язані зі зміною в управлінні та керівництві банку) і зовнішні (пов'язані зі створенням нових ринків і використанням ринкових механізмів для підтримки численних клієнтів і власного суспільного іміджу). Зазначені перетворення в системи кредитних відносин сприяє мінімізації витрат економічної системи та концентрації ресурсів для вирішення екологічних проблем.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Варто зазначити, що сьогодні комерційні банки не обмежені у визначенні ставки кредитування сільськогосподарських підприємств. Тому вважаємо, що держава повинна визначити межі реальної процентної ставки надання комерційними банками пільгових кредитів сільськогосподарським товаровиробникам.

Ще одним з основних напрямків стимулювання виробництва екобезпеки сільськогосподарської продукції - податкові важелі та стимули, тобто .:

1. Створення сприятливих податкових умов.
2. Реалізація механізму «податкових канікул».
3. Введення податкових пільг цільового призначення.

На основі діючої практики оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, А.П. Сава, Б.О. Сидорук розробили окремі пропозиції щодо стимулювання такого виробництва за рахунок податкових стимулів [27]:

1. Створення сприятливих податкових умов:
 - формування загальних сприятливих податкових умов для підприємств аграрного сектора економіки;
2. Реалізація механізму «податкових канікул»:
 - звільнення від обкладення фіксованого сільськогосподарського податку в 3-х років в умовах переходу сільськогосподарського підприємства на виробництво екологічно безпечні продукції з урахуванням його сертифікації та забезпечення бути таким виробником ще протягом трьох наступних років;
3. Введення податкових пільг цільового призначення:
 - встановлення податкового кредиту з податку на додану вартість для виробників екологічно безпечні сільськогосподарської продукції (зменшення податкових

- зобов'язань з ПДВ в обсязі, еквівалентному частці витрат поточного податкового періоду, що були спрямовані на фінансування екологічної складової виробництва);
- введення амортизаційної премії, дає можливість списувати витрати (для зменшення податкової бази по податку на прибуток) на капітальні вкладення частини первісної вартості необоротних активів, що використовуються для переходу або реалізації екологічно безпечного виробництва;
 - звільнення від оподаткування ПДВ операцій з відчуження та передачі прав на результати видів інтелектуальної діяльності, безпосередньо пов'язаних з інноваціями (права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, бази даних, топології інтегральних мікросхем, ноу-хау та ін.).

Дослідження системи банківського кредитування екологічних інноваційних проектів, шляхів розширення масштабів банківської підтримки розвитку промислових підприємств для здійснення природоохоронних заходів, показує, що ця система повинна базуватися на розумінні й оцінці підвищених ризиків, об'єктивно характерних інновацій. Їх зниження можливе на основі, пов'язаних з визначенням банком відповідно інноваційного проекту, що має кредитуватися, державним, регіональним, галузевим завданням і програмам розвитку, як факторів, що знижують зовнішні по відношенню до підприємства ризики кредитування, і чинників, що знижують внутрішні інноваційні ризики підприємства: науково – технічний рівень проекту, наявність корпоративної системи управління інноваційною діяльністю та ін.

Список використаних джерел:

1. Mgadzah R. Aston Gets Its Assests in Gear [Text] / R.Mgadzah // The Independent (London). – January 11. 1995. – 524 p.
2. Spain: EUR 120 million for environmental investment [Electronic resource] // European Investment Bank. – 2014. – Mode of access: WWW.URL: <http://www.eib.europa.eu/infocentre/press/releases/all/2014/2014-057-eur-120-million-for-environmental-investment-in-spain.htm>. – Title from the screen.
3. Vaughan Scott, ed. Greening Financial Markets [Text] / Vaughan Scott // Geneva: United Nations Environments Program. – 1995. – 448 p.
4. Word Bank. Global Economic Prospects and the Developing Countries. Projects and Operations. [Electronic resource] // Word Bank. – Mode of access: WWW.URL: http://www.vsemirnyjbank.org/projects/search?lang=ru&searchTerm=&countrycode_exact=UA. – Title from the screen.
5. Астапова Г.В. Удосконалення процентної політики банків в процесі екологічного кредитування клієнтів [Текст] / Г.В. Астапова // Проблеми екології: загальнодержавний науково-технічний журнал. – Донецьк: ДонНТУ, 2008. – № 1-2. – С. 155-158.
6. Буй Т. Молодо. Зелено [Текст] / Т.Буй, Е.Мошенец // Інвестгазета. – 2012. – № 15. – С. 18.
7. Державна служба статистики України. Експрес-випуск №167/0/06.4вн-14 [Електронний ресурс]: Оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2014 році – 2014. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expr2014/12_14/expres_u_2014.html.
8. Елисеев А.А. Организация и эффективность банковского обслуживания с использованием пластиковых карт [Текст] / А.А. Елисеев // Российское предпринимательство. – 2008. – № 2 Вып. 2 (106). – с. 31-36.
9. Інформація про виконання видатків на реалізацію державних цільових програм, які виконуються в межах бюджетної програми Державної служби України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/fintsiloviprozagaln.html>.
10. Кавун С.В. Охорона оточуючого середовища: теоретичні та практичні аспекти [Текст]: монографія / С. В. Кавун, І. О. Ушакова та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 276 с.
11. Коваленко М.А. Підприємство як суб'єкт кредитних відносин на ринку інновацій: мікроекономічні та макроекономічні аспекти [Текст] / М.А. Коваленко, Т.О. Мацієвич // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. – ХНТУ. – 2014. – с. 76-80.
12. Коваленко М.А. Страхування як інструмент реалізації економічної політики [Текст] / М.А. Коваленко, Т.О. Мацієвич // тези міжвузівської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених / Редкол.: М.А. Коваленко (гол. ред.) та ін. –Херсон.: В-во «ПП Вишемирський В.С.». – 2015 р.
13. Лукашенко А. О. Розвиток фінансування альтернативної енергетики в Україні та світі [Текст] / А. О. Лукашенко // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана"; [А.М. Мороз]. – К.: КНЕУ, 2013. – Вип. №2(22). – С. 86-94.

14. Мартиненко В. О. Шляхи активізації банківського кредитування природоохоронних заходів [Текст] / В. О. Мартиненко // Економіка, управління, фінанси: теорія і практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 11-12 жовтня 2013р). – Хмельницький, 2012. – С.51-53.
15. Мировой банк профинансирует экологические проекты на Луганщине // Eco&Law. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecosoftlaw.blogspot.com/2014/11/blog-post_94.html.
16. Мошенец Е. Увядающие деньги [Текст] / Е. Мошенец // Инвестгазета. – 2013. – № 14. – С. 20-21.
17. Офіційний сайт Світового банку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org.
18. Потапова Е. А. Кредитные риски заемщика и возможные пути их снижения [Текст] / Е. А. Потапова, О. Е. Медведева // Молодой ученый. – 2014. – №3. – С. 510-512.
19. Прасвлова С. Особливості формування кредитної політики банків України з довгострокового інвестування [Текст] / С. Прасвлова // Вісник НБУ. – 2004. – № 11. – С. 58-61.
20. Сава А.П. Обґрунтування комплексу фінансово-кредитних важелів в системі стимулювання екобезпечного аграрного виробництва [Текст] / А.П. Сава, Б.О. Сидорук // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 168-173.
21. Статистичний щорічний України за 2013 рік. Державна служба статистики України. – К., 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/>.
22. Стивен Фрост. Настольная книга банковского аналитика [Текст] / Стивен Фрост – М.: Баланс Бизнес Букс. 2006.
23. Україна про країну. Угода мерів. Прихильники місцевого сталого енергетичного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.soglasheniemerov.eu.
24. Україна-СБРР: перспективи співробітництва // Часопис «Незалежний АУДИТОР». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1075?view=material_
25. Фещенко В.П. Екологізація виробництва як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки / В.П. Фещенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/18NiIN2007/Economics/22417.doc>.
26. Чернышов А. С. Кредитные карты как новый вид розничного кредитования [Текст] / А. С. Чернышов // Актуальные вопросы экономики и управления: материалы междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2011 г.). Т. I. – М.: РИОР, 2011. – С. 165-169.
27. Школьник І.О. Фінансові аспекти екологічної політики: податкова та неподаткова складові [Текст] / І.О. Школьник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 2. – Т. 1. – С. 142-146.

KAVUN Sergiy Vitaliyovich,

Doctor of Sciences (Economy), PhD (Technical), Associate Professor, Department of Information Technologies,

Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

MATSHIEVYCH Tetiana Oleksandrivna,

Assistant, Department "Finance and Credit",

Kherson National Technical University

**MARKET DEVELOPMENT OF BANK PAYMENT CARDS ON AN EXAMPLE
OF CREDIT PROJECT FOR ECOLOGICAL ENTERPRISE**

***Abstract.** Under article analyzes the current state of the problem of improving the efficiency of domestic and foreign banks in providing credit resources for the implementation of environmental projects. Stopped attention to the importance of implementing additional financial mechanisms to ensure implementation of environmental measures. The figures, which hinder the development of crediting of environmental measures and selection criteria of priority lending. Presented statistics regarding capital investment in environmental protection Ukraine, crediting environmental activities at state target programs and data showing the dynamics of international banks in lending for environmental projects in Ukraine.*

The above analysis of the current state of the system of bank lending environmental innovation projects and ways to enhance the bank to support the development of industrial enterprises to implement environmental measures allows to substantiate the feasibility and necessity of introducing credible economic stimulus that will help reduce the cost of funding on the part of credit institutions and of potential borrowers, and develop effective mechanisms to assess the risks of lending for environmental projects.

Keywords: market, banks, credit cards, loans, ecology.

Одержано редакцією: 21.01.2015
Прийнято до публікації: 28.01.2015

УДК 658.3

КАРПОВА Крістіна Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності, Інститут права імені князя Володимира Великого, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

РОБОТА З ПЕРСОНАЛОМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ВНЗ

В статті досліджено теоретичні та практичні питання економічної безпеки ВНЗ при роботі з персоналом, визначено основні форми та причини корупції у ВНЗ і запропоновані шляхи її подолання.

Ключові слова: економічна безпека, вищий навчальний заклад, персонал, корупція, загрози.

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки ВНЗ в сучасних умовах являє собою досить складне завдання, оскільки залежить від вирішення безлічі різноманітних проблем, серед яких діяльність персоналу і студентів займає провідне місце. Можна виділити кілька напрямків забезпечення економічної безпеки ВНЗ: економічна ефективність діяльності ВНЗ, яка оцінюється фінансовими результатами і ефективністю використання економічних ресурсів, фінансова стабільність ВНЗ, виконання вимог державної акредитації, розвиток інтелектуально-виробничого потенціалу та ін.

З розвитком ринкових відносин посилюється конкурентна боротьба між ВНЗ, що неминуче призводить до зростання зовнішніх і внутрішніх загроз, посиленню впливу деструктивних факторів. Тому проблема економічної безпеки ВНЗ, економічна захищеність ВНЗ, інтересів його працівників та студентів стає вельми актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем економічної безпеки при роботі з персоналом присвячені роботи вчених: О. М. Гегечкорі, С. Р. Демидов, В. Куликов, І. П. Мігус, П. Я. Пригунов, В. Л. Пермінов, С. Д. Резник, І. О. Сенчукова тощо.

Однак деякі питання є недостатньо розробленими і не доведеними до рівня практичного застосування.

Метою статті є аналіз теоретичних та практичних питань *економічної безпеки ВНЗ при роботі з персоналом*, а також аналіз основних форми та причини корупції у ВНЗ і шляхів її подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпека освітньої системи – це такий стан системи, при якому гарантується збереження її основних, базових цінностей. При втраті цих цінностей ефективність системи знижується, а потім відбувається її руйнування. Дане визначення базується на принципах функціонування великих і складних систем і методологічно пов'язане із загальною теорією систем.

Основними і незмінними цінностями освіти є людина, педагог, школа, культура. Крім того ці цінності взаємопов'язані і нерозривні в довгостроковому плані, що є однією з основних умов стабільності і прогресивності освіти. В освітніх закладах ці цінності проявляються в першу чергу на рівні якості навчальних планів, програм, концепцій змісту освіти, підручників і посібників, освітніх технологій, а також різних нормативів [1].

У зв'язку з цим під економічною безпекою освітньої системи слід розуміти забезпечення всієї освітньої системи необхідними ресурсами, як мінімум, на порогових значеннях для того, щоб була виконана головна умова безпеки всієї системи: збереження фундаментальних цінностей цієї системи [1]. Необхідно підкреслити, що безпека самих освітніх установ, як фізичних об'єктів, важлива і необхідна, але носить обслуговуючий і підлеглий характер по відношенню до безпеки освітніх систем.

Найбільш загальні положення концепції економічної безпеки ВНЗ можна сформулювати наступним чином [2]:

- під економічною безпекою ВНЗ розуміється його економічна захищеність та інтересів його працівників від зовнішніх і внутрішніх загроз, впливу деструктивних факторів, що дозволяє зберегти і ефективно використовувати для виконання своєї місії свій економічний потенціал;
- під місією ВНЗ як суб'єкта економіки розуміється задоволення потреб населення (фізичних осіб), а також підприємств і організацій (юридичних осіб) в освітніх послугах і дослідженнях шляхом створення та реалізації інтелектуальної продукції;
- економічний потенціал ВНЗ визначається сукупністю і рівнем розвитку наступних факторів:
 - кадровий потенціал;
 - матеріально-технічна база, у тому числі (і насамперед) виробничі площі;
 - соціальна база, як одна з умов стабілізації трудового колективу;
 - організаційно-економічний механізм управління ВНЗ і фінансовими потоками.

Виходячи з перерахованих факторів основними напрямками забезпечення економічної безпеки ВНЗ є [2]:

- розвиток інтелектуально-виробничого потенціалу, що включає (у рамках цієї концепції) стан власних виробничих площ і кадрового корпусу;
- економічна ефективність діяльності ВНЗ, яка оцінюється фінансовим результатом і ефективністю використання економічних ресурсів;
- фінансова стабільність ВНЗ, що включає оцінку наявності та стану власних і залучених коштів, а також виконання фінансових зобов'язань;
- перспективна стабільність, що розуміється в даній концепції як наявність і можливість задоволення попиту на інтелектуальну продукцію ВНЗ;
- виконання вимог державної акредитації з пред'явленням офіційного про неї рішення органів управління вищою освітою.

Таким чином, невід'ємним елементом забезпечення економічної безпеки ВНЗ є його персонал як суб'єкт функціонування ВНЗ в умовах ринкової економіки. Як наслідок, робота з персоналом є предметом забезпечення економічної безпеки освітньої установи.

На підставі виділених факторів, що визначають економічний потенціал ВНЗ, можна стверджувати, що першочерговим завданням в галузі забезпечення економічної безпеки ВНЗ має стати розробка заходів, спрямованих на вдосконалення кадрової політики ВНЗ.

Комплекс заходів щодо стабілізації кадрового потенціалу ВНЗ повинен включати:

- систему критеріїв відбору та формування кадрового складу;
- пропозиції щодо вдосконалення контрактної системи організації праці працівників ВНЗ;
- пропозиції з професійної підготовки фахівців у сфері наукомісткого бізнесу.

Основним джерелом викладацьких кадрів є самі ВНЗ, які повинні звертати особливу увагу на залучення до викладацької роботи молодих і талановитих випускників.

В рамках даних заходів керівництву ВНЗ доцільно вибудувати функціонально-цільову структуру системи економічного управління соціальним розвитком трудового колективу за наступними функціями: прогнозування і планування; фінансування і кредитування; організація та оперативне управління; облік і звітність; аналіз та оцінка: оплата і стимулювання.

Якісно нові підходи до відбору викладацьких кадрів вищої школи, оцінки результативності їх професійної діяльності потребують пріоритетного вирішенні таких завдань:

- забезпечення високої мотивації викладачів у вдосконаленні своєї професійної та педагогічної майстерності;
- стимулювання ефективності наукової діяльності професорсько-викладацького складу на основі розробленої рейтингової системи оцінки його діяльності;
- створення спектру умов для постійного росту кваліфікації професорсько-викладацького складу;
- стимулювання припливу молодих кадрів у вищу школу.

ВНЗ зацікавлені в залученні професіоналів з боку, і в цьому зв'язку можна говорити про якусь конкурентну боротьбу за фахівців, здатних посилити кадровий корпус ВНЗ, привносячи з собою солідний багаж практичного досвіду в різних областях інтелектуальної сфери. Вирішення цієї важливої задачі значною мірою забезпечується контрактною системою організації праці та співпраці.

Досягнення поставлених завдань передбачає реалізацію різноманітних заходів та використання різних інструментів в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі при націленості на забезпечення загальносистемної економічної безпеки ВНЗ.

Важливою загрозою у сфері роботи з персоналом для економічної безпеки ВНЗ є явище корупції.

До основних форм корупції у вищій освіті відносяться [3]: давання хабара перевіряючому органу при акредитації ВНЗ; нецільове використання державних коштів; придбання диплому у відповідальних осіб ВНЗ або через посередника; витребування педагогів під час сесії (завищені вимоги при здачі іспитів, заліків); нав'язування платних консультацій, придбання власних книг, методичних посібників студентам; тиск студентів, які не бажають вчити предмет, на педагогів (нав'язування хабара); тиск на педагогів з боку колег або керівництва з метою здачі іспиту чи заліку.

Основними причинами корупції співробітників ВНЗ є [4]: відсутність академічної винагороди у педагогів; низький рівень оплати праці педагогів; підірваність системи академічних статусів; зниження статусу педагога в суспільстві; високий ступінь специфічності активів викладача; сформований порядок, згідно з яким сформовані певні схеми отримання заліку або іспиту з того чи іншого предмету; загальне падіння моральності у суспільстві та поширення корупції в усіх сферах; поява великої кількості псевдостудентів; низька зацікавленість українського суспільства в якісній освіті; посилення економічного тиску на ВНЗ; зниження кваліфікації професорсько-педагогічного складу ВНЗ.

Поширення корупційних явищ в освіті призводить до ряду негативних наслідків: підрив конституційного принципу рівних можливостей. Цей принцип зазвичай називають «безкоштовною освітою», тобто стартові можливості виявляються спочатку не рівними для тих, хто може дати хабар, і для тих, хто не може цього зробити; духовна деградація суспільства; втрата ВНЗ принципів об'єктивності, непідкупності та високих етичних стандартів позбавляє інститут вищої освіти суспільної підтримки. Зростання корупції дискредитує саму сутність вищої освіти; зниження рівня знань, звідси погіршення якості людського капіталу суспільства [4].

Серйозність розглянутих негативних тенденцій призводить до необхідності розробки заходів протидії, які умовно можна розділити на заходи державного рівня і заходи на рівні ВНЗ.

Можна виділити п'ять груп заходів, які можуть бути реалізовані на загальнодержавному рівні [5]: оптимізація політики оплати праці викладачів та співробітників ВНЗ; коригування програм навчання з переорієнтування їх на навчання практичним навичкам і прив'язці до конкретних задач майбутніх фахівців; формування нормативної бази, спрямованої на протидію корупції у сфері вищої освіти; розвиток системи контролю за діями співробітників ВНЗ, підключення до цих завдань правоохоронних органів; серія PR-заходів.

Крім державних заходів по боротьбі з корупцією у ВНЗ вживаються заходи на рівні навчального закладу, причому вони повинні носити системний характер і мати подвійний напрям: зверху вниз і знизу вгору. Протидія корупції має виходити від чітко заявленої і проведеної позиції ректора і поширюватися на педагогів. З іншого боку, студенти повинні бути націлені в першу чергу на отримання твердих академічних знань, на неприйняття корупції [4].

Студенти також повинні стати учасниками процесу боротьби з корупцією. Для цього необхідно сформувати незалежні студентські суспільства і виробити активну громадянську позицію у студентів та їх батьків.

Заходи протидії корупції на рівні окремого ВНЗ можна умовно розділити на економічні, організаційні, контрольні заходи.

До економічних заходів відносяться: оптимізація системи оплати праці викладачів; підвищення рівня зарплат і загального рівня матеріального забезпечення за рахунок залучення коштів ВНЗ; введення для особливо корупціємистких дисциплін надбавок; введення системи штрафів за участь у діях, які можуть бути зрозумілі як корупційні.

До організаційних заходів можна віднести: розробку детальних внутрішніх правил перескладання іспитів; створення системи моніторингу якості освіти; реформування системи, в якій завідувач кафедри може поставити оцінку замість викладача.

Контрольні заходи включають в себе наступні дії: створення свого роду «телефону довіри» для студентів; створення системи роботи з правоохоронними органами; організація зберігання письмових та інших робіт студентів для перевірки якості; створення незалежної експертної комісії, яка змогла б контролювати загальну якість знань крім іспитів; створення системи попередження багаторазової здачі студентами одних і тих же письмових робіт за погодженням з викладачами; створення системи внутрішніх розслідувань фактів корупції та прийняття за їх результатами управлінських рішень; створення системи захисту викладачів від наполегливих хабародавців.

У число PR-заходів з протидії корупції у ВНЗ входять: доведення до відома студентів їх прав і механізмів, за допомогою яких вони можуть захиститися від корупції; проведення орієнтованої на викладачів і на студентів кампанії, яка роз'яснює деталі антикорупційного законодавства і дають і тим, й іншим конкретні механізми поведінки в цій ситуації; формування системи журналістських розслідувань фактів корупції у ВНЗ.

Крім того, важливим фактором у боротьбі з корупцією у ВНЗ є наявність ціннісного документа, що відображає базові моральні принципи, на яких має бути побудована вся робота ВНЗ. Такий документ, який називається «Кодекс корпоративної культури» або «Кодекс корпоративної поведінки», розроблений і використовується в багатьох великих українських ВНЗ, покликаний сприяти дотриманню основних етичних принципів на всіх рівнях структури ВНЗ, починаючи зі студентів і закінчуючи адміністрацією.

Протидія корупції у ВНЗ має носити програмний характер. Основною метою програми має бути усунення причин і умов, що породжують корупцію.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Персонал ВНЗ є невід'ємним елементом забезпечення його економічної безпеки, оскільки концепція економічної безпеки передбачає формування економічного потенціалу ВНЗ, а основоположним чинником останнього є кадровий потенціал.

У цьому зв'язку робота з персоналом ВНЗ передбачає реалізацію низки заходів, спрямованих на формування висококваліфікованого кадрового корпусу, задоволеного роботою в даному ВНЗ. Виходячи з цього робота з персоналом ВНЗ в рамках забезпечення його економічної безпеки передбачає створення правильної програми лояльності даних суб'єктів.

Таким чином, важливо продумати механізм доведення головних етичних норм до всіх категорій співробітників ВНЗ та здійснення контролю виконання цих норм. Грубе їх порушення має засуджуватися громадською думкою колективу ВНЗ. У випадку особливо серйозних порушень можуть застосовуватися адміністративні, дисциплінарні та інші заходи покарань відповідно до рішення керівництва ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Перминов В. Л. Вопросы экономической безопасности образовательных систем в современных условиях российского образования [Электронный ресурс] / В. Л. Перминов. – Режим доступа: http://www.lerner.edu3000.ru/Wladimir_biblos/perminov_1.htm
2. Демидов С. Р. Теоретико-методологические основы и механизм обеспечения экономической безопасности высшего учебного заведения [Текст]: Автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / С. Р. Демидов. – М., 2007

3. Куликов В. Рейтинг взяточников [Текст] / В. Куликов // Российская газета. – 2009. – №13. – С. 7.
4. Сенчукова И.О., Гегечкори О.Н. Коррупция в высшем образовании: причины, последствия, механизмы противодействия [Электронный ресурс] / И.О. Сенчукова, О.Н. Гегечкори. – Режим доступа: http://www.klgtu.ru/ru/magazine/2009_16/22.doc
5. Титаев К. Д. Коррупция в иркутских вузах: аналитическая справка [Электронный ресурс] / К. Д. Титаев. – Режим доступа: http://www.cnsio.irkutsk.ru/projects/corruption/cor_in_high_ed/corrupt_analyze.pdf.

KARPOVA Kristina Viktorivna,

PhD (Economics), Associate Professor,

Department of security management, law enforcement and anti-corruption activities,

Institute of Law named after Vladimir the Great,

Interregional academy of personal management

**HUMAN RESOURCES AS PART OF THE ECONOMIC SECURITY
OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND WAYS
OF COMBATING CORRUPTION IN UNIVERSITIES**

Abstract. In the article the theoretical and practical issues of economic security at Universities HR, the main forms and causes of corruption in higher education institutions and the ways to overcome it.

Keywords: economic security, higher education institution, staff, corruption and threats.

Одержано редакцією: 10.01.2015

Прийнято до публікації: 18.01.2015

УДК 330.341.(477)

КУРИЛІНА Оксана Василівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент

кафедри цивільного права і процесу,

Національна академія внутрішніх справ;

ГРИЦКО Роман Романович,

аспірант, Національна академія внутрішніх справ;

КРАВЧЕНКО Ігор Володимирович,

аспірант, Національна академія внутрішніх справ

ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглядаються питання забезпечення економічної безпеки держави. Проводився аналіз як сучасних так і давніших поглядів на дане питання. Розглянуті різноманітні підходи до структури та сутності економічної безпеки держав. Запропоновано найдоцільнішу модель забезпечення економічної безпеки для України. Обґрунтовано потребу розробленні єдиної концепції економічної безпеки України та держав Євросоюзу.

Ключові слова: Євросоюз, глобалізація, забезпечення економічної безпеки держави, національна безпека, мікроекономіка, макроекономіка, європейська економічна система.

Постановка проблеми. Сучасна реальність вимагає кардинально нових підходів до формування дієвої структури Світової та Європейської економік, на етапі розширення глобалізації. Якісна трансформація європейських держав включаючи зростаючу якість потреб суспільства держав, співтовариства, при нерівномірності економічного розвитку як однієї із загроз їх стабільності. Ускладнює характер визначення структури та боротьби із загрозами національній безпеці держав. В основному ці питання розглядаються на мікроекономічному рівні, увага галузевому підходу, що в свою чергу не дає змоги підготуватися до появи нових загроз економікам європейських держав. Вище викладене показує необхідність в подальшому дослідженні даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення цієї проблеми та запобігання поширенню тіньової економіки приділяли увагу такі вчені О. С. Власюк [1], Вол. Засанський, [2], Вас. Засанський, [10], Ю. Потернак [4], Л. Яремко [8] та інші. В основному питання досліджувались враховуючи стабільну суспільну політичну ситуацію як в державі так і в світі в цілому. Дослідження по забезпеченню економічної безпеки держави як основи національної не проводились за умов суспільно - політичної кризи, військових дій.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. В умовах формування кардинально нових підходів до створення дієвої структури Світової та Європейської економік на етапі розширення глобалізації. Яка вимагає якісної трансформації європейських держав, включаючи зростаючу якість потреб суспільства, держав, співтовариств, при нерівномірності економічного розвитку, як однієї із загроз стабільності. Ускладнює характер трансформацій зростанням загроз національній безпеці держав. Що в свою чергу зумовлює необхідність в подальшому дослідженні даного питання, особливо в контексті макроекономіки як сегменту мега європейської економічної системи.

Нестабільність економічного стану в Україні останнім часом носить вкрай загрозливий характер для її національної безпеки. Вона перш за все пов'язана з переділом українських земель, політичною нестабільністю, яка породжена, як внутрішніми так і зовнішніми факторами впливу. Катастрофічним розвитком кримінальної економіки та розкраданням державного майна, переведення коштів в «тінь» з подальшим його використанням для розвитку кримінально-тіньової економіки.

Мета статті. Завдання дослідження: Дослідити різноманітні погляди у їх послідовності, на забезпечення економічної безпеки держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація суспільно-економічних відносин, захист вибору стратегічного напрямку співпраці на мега рівні в період розвитку суспільно-економічної структури держави, на етапі формування соціально-орієнтованої ринкової економіки вимагає новітніх підходів до формування напрямків забезпечення економічної безпеки України на різних рівнях.

Тому сьогодні нагальною є потреба в дослідженні та розробленні новітніх науково обґрунтованих методик щодо забезпеченню економічної безпеки держави.

В вітчизняній та зарубіжній науковій літературі немає чіткого визначення економічна безпека держави трансформаційного періоду що в свою чергу призводить до вироблення мало ефективних засобів забезпечення стабілізації економіки. Не досліджувались питання національної безпеки за умов економічного тероризму, підривом економічної стабільності зі сторони інших держав.

Глобалізація суспільно-економічних відносин несе як великі переваги так і загрози економічній стабільності держави. Особливо це проявляється в умовах функціонування економіки у перехідний період на етапі переформатування власності шляхом роздержавлення та приватизації з однієї сторони, з іншої націоналізації власності, як двох сторін макроекономічного регулювання економіки, має доленосне значення для становлення не тільки економіки України як підґрунтя державності, але й стабільності світогосподарських процесів, національної безпеки європейських держав.

Відповідно цьому набуває в край важливої значущості вироблення правильних ефективних підходів до визначення теоретичної сутності економічної безпеки держави.

Термін «національна безпека» започатковану США, який вперше офіційно було використано Президентом Сполучених Штатів Теодором Рузвельтом. У своєму посланні Конгресу в 1934 р. він виправдовував захоплення зони майбутнього Панамського каналу інтересами «національної безпеки США». У 1947 р. Конгресом США було прийнято закон «Про національну безпеку». Відтак проблема національної безпеки стала однією із стрижневих у наукових дослідженнях американських і західноєвропейських учених у соціологічній, політологічній та економічній галузях. Після Другої світової війни США вирішили максимально використати тогочасні можливості свого впливу. Саме тоді

американці й розробили концепцію національної безпеки, а на її основі – доктрину державної безпеки. Закон США «Про національну безпеку» зобов'язав усі державні структури провадити цілеспрямовану політику щодо воєнно-політичного протистояння з Радянським Союзом та державами Варшавського договору [5].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» під «національною безпекою» розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам. [12, с. 116].

В економічній літературі в основному розглядають дане питання сегментно відповідно до сфер контролів забезпечення тощо. Зокрема Ю.Потернак розглядає економічну безпеку з позиції податкового контролю розглядаючи його як елемент її забезпечення. Податкова система включена в систему економічної безпеки, по-перше як ресурсна складова, що перебуває в розпорядженні держави, по друге як інструмент впливу на економічні та соціальні процеси, по третє, як чинник зворотного зв'язку і залежності держави від платників податків [4, с. 7]. Л. Яремко розглядає її з позицій забезпечення зовнішньоекономічної безпеки прикордонного регіону в умовах глобалізації. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіону, порівняно з країною має свої особливості. Воля полягають у коротшому часовому вимірі планування заходів із гарантування безпеки. [8, с. 11]. Дані підходи можна класифікувати як сегментарні вони не дозволяють всебічно розглянути дану проблему.

Також є такі підходи до структури сутності і змісту категорії «безпека». Зокрема один з них передбачає, що безпека включає в себе ряд елементів, у тому числі й розвиток. Саме через них вона проявляється як властивість системи, як її функція і є основою життєдіяльності соціально-економічної системи. За такого підходу будь-яка діяльність може розглядатися як складова забезпечення економічної безпеки, наприклад, інвестиційна діяльність і виявлення економічних злочинів. Перша спрямована на збільшення виробництва, зміцнення цілісності економічної системи тощо, тобто спрямована на задоволення економічних інтересів держави чи підприємства, а інша – навпаки, виступає у формі загрози цим інтересам. Отже, процес забезпечення економічної безпеки поєднує в собі два принципово різні предмети діяльності, які неможливо поєднати. Крім того, сьогодні економічна безпека у науковому світі визнається як наука і виокремлена в окрему наукову галузь, у зв'язку з чим має власний предмет дослідження. За такого підходу зробити це також складно.

Другий підхід передбачає практичну рівноправність функцій розвитку і безпеки у життєдіяльності соціально-економічної системи. За таких умов, незважаючи на те, що авторами цього підходу не розкрито внутрішньої структури цих понять, економічна безпека як діяльність і як наукова галузь має власний предмет досліджень.

Зокрема професор О. С Власюк також виділяє концептуальних підходи в наукових дослідженнях сутності і змісту категорії «економічна безпека».

Сутність першого підходу полягає у тому, що економічна безпека розглядається як найважливіша всеохоплююча характеристика економіки і як один із проявів самої економіки. Метою розвитку економіки у цьому разі є забезпечення її безпеки. Це суперечить основним законам суспільного розвитку, оскільки за такого підходу функціонування будь-якої господарської системи неминуче повинно набути збиткового, згасаючого характеру.

Другий підхід зводиться до того, що економічна безпека будь-якої господарської системи є однією з найважливіших мінімально необхідних умов стійкого прогресивного

розвитку такої системи поряд, наприклад, з її забезпеченістю кадрами або наявністю капіталовкладень. У цьому випадку економічна безпека стає необхідною ознакою економічно розвинених країн, а категорії «економічна безпека» та «економічний розвиток» розглядаються як цілком рівноправні [1, с. 35-36].

Третій підхід визначає що економічна безпека це стан держави, за якого вона має можливість створювати і розвивати ефективні умови для перспективного розвитку та зростання добробуту громадян. Так Л.І. Дмитриченко пише що економічна безпека — це стан держави, за якого вона має можливість створювати і розвивати ефективні умови для перспективного розвитку та зростання добробуту громадян. Основним критерієм економічної безпеки країни вважається здатність її економік зберігати або, принаймні, швидко поновлювати рівень суспільного відтворення в умова критичного зменшення (припинення) поставок ресурсів (товарів, послуг, технологій тощо) або кризових ситуацій внутрішнього чи зовнішнього характеру [6].

Четвертий підхід базується на загрозах й небезпеках для функціонування економіки. В. А. Ліпкана, національна безпека – це свідомий цілеспрямований організований вплив суб'єкт управління на реальні загрози й небезпеки, завдяки якому державні та недержавні інституції створюють сприятливі умови для прогресуючого розвитку українських національні інтересів, джерел добробуту конкретної особи, суспільства й держави, а також забезпечують ефективне функціонування системи національної безпеки України [7, с. 26].

Ми підтримуємо думку проф. В. Засанського що економічна безпека є складовою частиною національної безпеки, її фундаментом (базисом). Також економічна безпека є складовою національної безпеки держав, економічних міждержавних союзів. Вона є фундаментом економікополітичної стабільності на мегапросторі. Це створення умов для безпечного функціонування економічного середовища на мега, макро, мікро економічних рівнях. Економічна безпека – це складна багаторівнева система, рівні якої перебувають у взаємозв'язку [2, с. 54].

На нашу думку економічну безпеку слід визначати відносно її основних структурних елементів та на якому етапі розвитку знаходиться держава. Більшість дослідників економічної безпеки доходять висновку, що основними структурними елементами економічної безпеки, які необхідно застосувати при її аналізі на рівні держави, є такі: сировинно-ресурсна безпека; енергетична безпека; фінансова безпека; соціальна безпека; інноваційно-технологічна безпека; продовольча безпека; зовнішньоекономічна безпека.

Класифікація етапів розвитку держав розширено розкривається в монографії професора Василя Засанського, зокрема Він писав: Перший етап На цьому етапі з одного боку – діють об'єктивні економічні закони, нормальне функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. взаємодія між законодавчою та виконавчою владою, стабільне функціонування економіки, політична та соціальна рівновага, не корумпованість влади, з іншого утворюється поділ економічного простору на законодавчий, де діють /офіційний/ та тінювий, антагоністичний до інтересів централізованих систем управління. Поділ економічного простору на законодавчий (офіційний) та тінювий.

□ Другий етап. Діють об'єктивні економічні закони, нормальне функціонування та взаємодія політичного економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. Взаємодія між законодавчою та виконавчою владою, в основному стабільне функціонування економіки, політична та соціальна рівновага, не корумпованість влади. Посилюється вплив тінювої економіки на структурно-функціональні елементи економічної системи, яка в свою чергу впливає на соціальну якість кризової економіки, на існування тінювої економіки, зростає соціальне протистояння, Відбувається процес взаємо існування двох протилежних економічних механізмів, вплив їх один на одного. На другому етапі створюються умови співпраці адміністративного апарату державної влади з

економічними та фінансовими злочинними угрупованнями йде поступове втягування сфери управління економікою в тіньову економіку. Поглиблення кризи економічної та фінансової системи, загострення економічних протиріч веде до третього етапу.

- Третій етап. Дія об'єктивних економічних законів сповільнюється, функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору неадекватна. Взаємодія між законодавчою та виконавчою владою супроводжується протиріччями, не корумпованість влади в цілому супроводжується корумпованістю окремих посадових осіб. Це веде до "кризи" економічної та фінансової системи.
- На третьому етапі внаслідок порушення дії основних економічних законів відбувається злам економічної системи на користь тінізації. Він включає зовнішній та внутрішній фактори. Зовнішній, пов'язаний із втручання держави через систему управління в діяльність суб'єктів господарювання, обмеженнями, заборонами а також податковим чи іншим фіскальним тиском щодо їх діяльності; вимаганням державними чиновниками грошових винагород за ту чи іншу вирішену проблему, зкримінальної економіки, сформований потужний зріз організованої злочинності в загально - державному середовищі. Зростає підвищення ефективності протиправної діяльності, протидії засобом суспільного контролю і захисту, які з'явилися у криміналітеті в сучасних умовах.

При набутті тіньовою економікою розмірів, які загрожують існуванню держави третій етап перетворюється на четвертий.

- На четвертому етапі об'єктивні економічні закони, не функціонують, не має взаємодії політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору. Антагоністичні протиріччя між законодавчою та виконавчою владою, корумпованість влади досягає 70%, загроза існуванню суспільного організму, утворюється система кримінальної економіки. Держава перетворюється в механізм де діють суб'єктивні закони фінансових диспропорцій, в корумповану соціально-небезпечну для нормального розвитку систему, де відмиваються великі банківські та фінансові кошти із всього світового співтовариства. Тут утворюється система кримінальної економіки, що є основною ланкою кримінальної діяльності, яка в змозі активно вишукувати нові резерви підвищення рівня шкоди суспільству. Йде створення структури потужної організованої економічної злочинності, системи тіньової економіки. Державні інститути працюють на поглиблення фінансово-кредитної корупції.
- Четвертий етап переростає в п'ятий де формується потужний зріз організованої злочинності в загальнодержавному середовищі.
- П'ятий етап. Об'єктивні економічні закони, не функціонують, не має взаємодії політичного, економічного та соціального механізмів в рамках законодавчого простору Антагоністичні протиріччя між законодавчою та залученням основним чином банківського сектору економіки. Відмивання грошей поступово переростає у міжнародне явище, де особи, які відмивають гроші, готові та здатні використовувати усі можливості та слабкі місця у захисті від відмивання грошей всіх держав світу.

Держава перетворюється на механізм підтримки терористичних світових організацій що загрожує усій світовій спільноті, йде транснаціоналізація економічної злочинності виконавчою владою, повна корумпованість влади [10, с.18-19].

Провівши аналіз деяких підходів поняття «економічна безпека», ми прийшли до висновку що економічна безпека має багатогранну структуру відповідно до цього повинні і сформувавшись підходи до визначення її сутності та змісту.

Список використаних джерел

1. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі наук про економіку / О. С. Власюк // Нац. ін.-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с
2. Засанський В.В. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки держави В.В. Засанський // Поліцейська освіта і практика. – 2012. – №1 (2). – С.69-92

3. Про основи національної безпеки України : Закон України // Відомості Верховної Ради України від 19.06.2003 р. № 964-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – (Законодавча база).
4. Потернак Ю.П. Податковий контроль у системі забезпечення економічної безпеки держави: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец 21.04.01- економічна безпека держави / Ю.П.Потернак, Київ 2014 [1] с.
5. Кириченко О. А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія / О. А. Кириченко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев та ін. – К. : УЕП «Крок», 2008. – 401 с.
6. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория : монография. – Донецк: УкрИТЭК, 2008. – 330 с.
7. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України / В. А. Ліпкан. – К. : Текст, 2005. – 350 с.
8. Яремко Л.А. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки прикордонного регіону в умовах глобалізації. : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. екон. наук: спец 21.04.01 – економічна безпека держави / Л.А. Яремко, Київ 2010 [1] с.
9. Про основи національної безпеки України : Закон України // Відомості Верховної Ради України від 19.06.2003 р. № 964-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – (Законодавча база).
10. Засанський В.В. Детинізація економіки в перехідних суспільствах: управлінський аспект: [Моногр]. Засанський В.В. – Л: Політекс, 1998. – 309с _7html.

KURYLINA Oksana Vasylivna,

PhD (Economics), Associate professor, Assistant professor, Department of civil law and procedure, National Academy of Internal Affairs;

HRYTSKO Roman Romanovych,

PhD student, National Academy of Internal Affairs;

KRAVCHENKO Ihor Volodymyrovych,

PhD student, National Academy of Internal Affairs

APPROACHES TO SECURITY OF THE STATE OF ECONOMIC SECURITY

Abstract. The article examines the economic security of the state. Analyzed both modern and ancient views on the matter. Various aspects of the structure and nature of economic security. Proposed model of economic security for Ukraine. The necessity in the development of a unified concept of the economic security of Ukraine and the European Union.

Keywords: EU, globalization, economic security ensuring, national security, microeconomics, macroeconomics, European economic system.

Одержано редакцією: 21.01.2015
Прийнято до публікації: 27.01.2015

УДК 338.24:004.9:69.003:658

ЛАГУТІН Геннадій Володимирович,

доктор технічних наук, професор, кафедра менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва і архітектури

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОВАЙДІНГУ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЙ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

В статті теоретично узагальнено досягнення світового інноваційного процесу, що відбувався впродовж ХХ і початку ХХІ століть. Узагальнено світовий досвід виходу з криз за допомогою інновацій. Встановлено види цих інновацій і обґрунтовано причини, які зумовили їх розробку. Виділено ряд специфічних проблем, які найбільше гальмують інноваційний розвиток України і потребують першочергового вирішення.

Ключові слова: проблеми інноваційного розвитку, економічне зростання, пріоритети економічних реформ.

Постановка проблеми. Стабільний економічний розвиток, як і науково-інноваційний, не може виникнути спонтанно. Такий стан економіки можливий за умови успішного функціонування адекватного механізму зростання, що передбачає створення необхідних господарських, фінансових і організаційно-правових умов, які наразі в Україні або відсутні, або не використовуються ефективно у практиці. Тому вивчення досягнень світового інноваційного процесу в контексті теоретичних принципів дозволить скорегувати існуючі напрями розвитку економіки України на макро- і мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і практичних питань інноваційного розвитку економіки займає провідне місце в сучасній науці і державній діяльності. Зростання ролі інновацій в прискоренні зростання ВВП і добробуту населення окремих країн багато в чому визначило стан й напрями досліджень цієї проблеми вітчизняними і зарубіжними ученими, результати яких все частіше використовуються в глобальній економіці. Теоретичним і прикладним аспектам інноваційного розвитку реального сектора економіки України присвячені праці вітчизняних вчених: П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. П. Сичевського, О. І. Амоші, В. М. Гейця, О. І. Дація, Л. І. Федулової, Г. М. Калетніка та ін. Погляди зазначених вчених збігаються в тому, що лише шляхом інноваційного розвитку можливо регенерувати економіку України. Однак практичне втілення цих міркувань в Україні відбувається надто складно.

Мета статті. На основі теоретичного узагальнення досягнень світового інноваційного процесу, що відбувався впродовж XX і початку XXI століть, виявити проблеми розвитку інноваційного провайдингу підприємств реального сектору економіки України, обґрунтувати причини їх виникнення в контексті принципів технологічного розвитку економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на кризові явища у світовій фінансовій сфері і в економіці ряду великих країн, направленість на інноваційний розвиток залишається важливим фактором їх стратегічного розвитку. В Україні, попри проголошений курс на інноваційну модель економічного зростання, спостерігається низький рівень інноваційної активності. Він практично не зазнав змін навіть у часи економічного піднесення. Більш того, внаслідок дії ряду об'єктивних причин (переважно зовнішніх по відношенню до промислової діяльності) у підприємств значно знизився інтерес до інтелектуальної складової інноваційного процесу (досліджень і розробок, придбання нових технологій, прав на патенти). В перспективі це може супроводжуватися погіршенням якості і рівня новизни інновацій, подальшим сповільненням інноваційної активності.

Інноваційний процес української економіки характеризується суперечливими тенденціями: з одного боку, накопичено значний потенціал фундаментальної і галузевої науки, а з другого – залишається низький рівень впровадження результатів наукових досліджень та практичної реалізації інновацій.

Радикальне зростання ролі інновацій на етапі переходу української економіки до сталого розвитку зумовлює активізацію інноваційної діяльності підприємств як пріоритетного напрямку посилення конкурентоспроможності на основі підвищення ефективності виробництва, поліпшення якості продукції і послуг. Це передбачає удосконалення управління інноваційним розвитком підприємств всіх сфер і галузей економіки, в тому числі підприємств реального сектору економіки, роль якої все більше зростає у вирішенні соціально-економічних проблем країни і окремих її регіонів.

Таким чином, інновація стає засобом економічного розвитку, про що попереджали класики інноватики. На думку Б. Санто [1], інноваційний провайдинг – це такий суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і у випадку, якщо інновація орієнтована на економічну вигоду, забезпечує прибуток і додатковий дохід.

У “Теорії економічного розвитку” (1912) Й. Шумпетер розвинув теорію підприємництва у зв'язку із технологічними інноваціями [2]. Прибуток і дохід підприємця розглядався ним як результат динамічних змін в економіці внаслідок

інноваційної діяльності. Революційна роль підприємця зводиться до творчого порушення рівноваги, створення нерівноважного стану на ринках внаслідок впровадження інновацій, що і приносить дохід. За Й. Шумпетером, підприємець може існувати доти, доки він створює інновації, долає інерцію, здійснює зміни, які відкривають нові можливості (ресурсної бази, засобів виробництва, організаційно-управлінських технологій, джерел фінансування). Проте підприємець втрачає цей статус після перетворення бізнесу в рутинний процес без подальших організаційно-технологічних та інших удосконалень.

Точка зору Коробейникова, Трифилової та Коршунова на сутність інноваційного провайдингу полягає в такому [3]: поняття “інновація” (від англ. *innovation*) слід розуміти як новий або удосконалений продукт або технологію, створені в результаті використання нововведення (від англ. *invention* – нова ідея, яка в процесі розробки може бути реалізована у новий продукт, нову технологію, новий метод), які реалізуються на ринку і впроваджені у виробничу, управлінську або іншу діяльність.

П. Друкер відмітив, що нововведення зовсім не обов’язково повинні бути технічними або “речовими”. Водночас за силою впливу технічні інновації можна порівняти із такими соціальними інноваціями, як видання сучасних газет і страхування. А введена вперше в практику Сайрусом Маккорміком система придбання товарів у розстрочку призвела до справжнього економічного перевороту [4].

Переважає серед науковців підхід до інновації як до кінцевого результату інноваційної діяльності, призначеного до комерційного використання. Сам же результат інноваційної діяльності класифікується як процес, спрямований на удосконалення і створення нових або удосконалених ідей, прийомів або об’єктів – нових або удосконалених продуктів, технологій, які готові для розповсюдження на ринку.

Практично однотайним є ставлення інноваторів до інноваційного провайдингу як до “зміни”: специфічним змістом інновації є зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни [5].

Інновація – кінцевий результат впровадження нововведення з метою якісної зміни об’єкта управління і отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту.

Слід віддати перевагу інновації як “результату”, оскільки розробка, створення, впровадження і дифузія інновацій належать до етапів інноваційного процесу. Крім того, процесний підхід не враховує методологію системного викладення інновацій, яка базується на міжнародних стандартах – Керівництво Фраскати [6] і вітчизняному законодавстві [7-9].

Спираючись на сучасну методологію теорії інновацій, українські законодавці прийняли ряд законів і правових актів, які визначають правові, економічні та організаційні засади інноваційної діяльності в Україні. До них належать: Конституція України, закони України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”, “Про інноваційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків”, інші закони України, Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України.

Усвідомлення значущості орієнтації економіки на інноваційний шлях розвитку спонукало фахівців до формулювання Концепції державної цільової економічної програми “Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки”, метою якої визначено “створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008–2012 роки, здатної забезпечити підвищення конкурентоспроможності національної економіки та ефективне використання науково-технологічного потенціалу”.

В Україні, поряд із задекларованим курсом на інноваційну модель економічного зростання, зберігається занадто низький рівень інноваційної активності. Він практично залишився без змін навіть за часів економічного піднесення. Більш того, під впливом цілого спектра об’єктивних причин (часто зовнішніх по відношенню до промислової діяльності) у компаній суттєво знизився інтерес до інтелектуальної складової інноваційного процесу

(досліджень і розробок, придбання нових технологій, прав на патенти, ліцензії). В перспективі це може привести до погіршення якості і рівня. Частка інновацій в економічному зростанні розвинутих країн становить близько двох третин, в той час як в Україні – менше 5%.

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів-науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово розвинених країнах. Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної стратегії не сприяють переходу до інноваційної моделі зростання.

Обсяги бюджетних асигнувань на розвиток науки і наукоємність ВВП значно нижчі за відповідний показник у розвинутих країнах, однак найголовніше – цей показник нижче порогового значення, яке характеризує економічну і науково-технічну безпеку країни. Наукоємність промислового виробництва залишається на рівні 0,4% при визначеному законодавством розмірі 1,7% ВВП, що на порядок менше від світового рівня. При цьому порогове значення рівня фінансування наукових та науково-технічних робіт становить більше 2% до ВВП. Зростання ВВП внаслідок введення нових технологій в Україні оцінюється всього в розмірі 0,7–1,0%.

При розбудові інноваційних засад зростання економіки України необхідно враховувати ринкові чинники та підприємницьку активність приватного сектору.

Посилення конкуренції є головним стимулом до впровадження інновацій, при цьому продуктивні й процесні інновації обумовлюють зміни в організації та управлінні бізнесом, розвиток його інноваційного потенціалу. В період рецесії економічна система переходить до нового стану рівноваги, яка настає за порушеннями, викликані економічним зростанням. Період депресії можна визначити як час, протягом якого завершується пристосування до нової економічної ситуації, яка створюється у попередній період впровадження інновацій. Ці досягнення привели до радикального розвитку (big bang) в двох секторах економіки, які становлять інфраструктурну систему сучасного суспільства: фінансових ринків і інформаційних мереж. Циклічність характерна і для мікроекономічних явищ.

Ділові цикли, наведені Й. Шумпетером у теорії інноваційного розвитку, у даний час пов'язуються із зміною технологічних циклів (укладів). Технологічний уклад – це групи технологічних сукупностей, які пов'язані однотипними технологічними ланцюгами й утворюють відтворювальні цілісності. Вхідження України у загальносвітовий ритм техніко-економічного розвитку відбулося наприкінці XIX ст. на рівні третього технологічного укладу за значного впливу першого та другого. Створення нових укладів відбувалося шляхом так званої наздоганяючої неорганічної модернізації, що генерується не еволюційним шляхом (на базі попередніх укладів), а швидким створенням нових виробництв за допомогою економічної політики мобілізаційно-адміністративного типу. Як наслідок, нові технологічні уклади співіснували (й досі співіснують у вітчизняній економіці) з попередніми, нерідко використовуючи дефіцитні ресурси, і тим самим затягували становлення передових відтворювально-технологічних контурів, завершення нормального циклу технологічного розвитку. Російський науковець Глазьев С.Ю. [10], базуючись на положеннях теорії довгих хвиль Кондратьєва М.Д., виділяє шість технологічних укладів, які у теперішній час доповнені сьомим укладом. Систематизація технологічних укладів надана у табл.1.

В розвинутих країнах економіка знань, яка відповідає галузям 5-ого и 6-ого технологічних укладів, є ядром економіки і забезпечує до 30% росту ВВП, створення робочих місць, зростання експортного потенціалу, скорочення виробничих витрат, сприяє якісній трансформації всього суспільства. В той же час, в країнах, що розвиваються і країнах з перехідною економікою, домінують 3-й и 4-й технологічні уклади. Так, за даними Інституту економічного прогнозування Національної Академії наук України [11] біля 60% обсягу промислової продукції України припадає на 3-й технологічний уклад, 38% - на 4-й уклад. Вищі технологічні уклади – 5-й и 6-й – складають біля 4%, при цьому 6-й уклад, який визначає перспективи високотехнологічного розвитку в майбутньому, в Україні практично відсутній (менше 0,1%).

Характеристика техніко-технологічних укладів

Техніко-технологічний уклад	Період	Базисна інновація	Види економічної діяльності
1-й	1770-1830	Текстильні машини, водяний двигун	Текстильна промисловість, виплавка чавуну, металообробка, будівництво магістральних каналів
2-й	1830-1880	Паровий двигун, станки	Механічне виробництво на основі парового двигуна, будівництво залізниць, залізничний, пароплавний транспорт, машинобудування, верстатобудування, вугільна промисловість
3-й	1880-1930	Електро – двигун, сталь	Радіозв'язок, телеграф, електротехнічне і важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, лампові електроприлади, кораблебудування, неорганічна хімія
4-й	1930-1980	Двигун внутрішнього згорання, нафтохімія	Автомобілебудування, тракторобудування, літакобудування, синтетичні матеріали, кольорова металургія, органічна хімія
5-й	1980-2030	мікроелементи	Електронна промисловість, ЕОМ, програмне забезпечення, телекомунікації, оптоволоконна техніка, інформаційні послуги
6-й (1-й постіндустріальний)	2030-2090	Нано – енергетика	Робототехніка, нано – та біотехнології, штучний інтелект, глобальні інформаційні технології, інтегровані високошвидкісні транспортні системи, космічні технології, атомна промисловість, використання водню як енергоносія, генна інженерія та молекулярна біологія, біо-
			та фотоінформатика, технологія "холодного термоядерного синтезу", проектування живого, використання відновлюваних джерел енергії, нове природокористування, роботехніка, високі гуманітарні технології, прогностика, CALS-технології, фотоніка, оптоелектроніка
7-й (2-й постіндустріальний)	2090-2130	Когнітивні технології (біоенергетика людини)	Оволодіння фізичним вакуумом, задіяння у промислове виробництво людської свідомості нові моделі і форми життя на планеті, біокомп'ютерні системи і біомедицина, псі-технології, біоенергетика, технології, пов'язані з мораллю та відповідальністю, поява категорій «гіперінтелект», «гіперінформація» та «гіперзнання».

Натомість 95% всіх інвестицій, які визначають майбутнє на наступні 10-15 років, направляються в галузі 3-го і 4-го технологічного укладів (75% і 20% відповідно), і тільки 4,5% інвестицій направляються в галузі 5-го технологічного укладу.

Аналіз динаміки і структури імпорту товарів інноваційного характеру свідчить, що на сектор низьких технологій припадає біля 49% обсягу імпорту, на сектор середніх технологій – 27%, а на сектор високих технологій – лише 11%. Як наслідок - частка вітчизняної наукоємної продукції на світовому ринку високотехнологічної продукції складає менше 0,1% (в основному, це продукція оборонно-промислового комплексу і авіаційної промисловості), при тому, що частка США на цьому ринку складає біля 36%, Японії -30%, Німеччини – 17%, Китаю – 6%, Росії – 0,5%. Для того, щоб потрапити до складу технологічних лідерів, Україні необхідно направити зусилля на створення принципово нових напрямів, які характерні для економіки знань (тобто 5-го і 6-го укладів), фінансуючи їх за рахунок розвитку унікальних технологій 3-го і 4-го укладів.

В українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно відносяться до малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні українськими науковцями оцінюється всього у 0,7–1%.

На сьогодні розвинуті країни (США, Японія, КНР) стоять на початку шостого технологічного укладу, в основі якого лежать «високі технології». При збереженні сучасних темпів техніко – технологічного розвитку шостий технологічний уклад буде набувати поширення в 30-40 роках 21 століття, а фаза зрілості наступить в 2040 роки. Спеціалісти прогнозують в ці роки настання нової науково-технічної і технологічної революції. Такі прогнози спираються на досягнення інноваційного передових країн світу. Так в США, наприклад, частка продуктивних сил п'ятого технологічного укладу складає 60%, четвертого – 20%, і біля 5% припадає на шостий технологічний уклад.

Практична діяльність окремих фірм, компаній і навіть корпорацій свідчить, що ринкові важелі не забезпечують ефекту в ситуаціях, коли необхідно здійснювати реалізацію великих інноваційних проектів з тривалими термінами окупності та невизначеності майбутньої норми прибутку. Крім того, домінуючою проблемою інноваційного розвитку, як про це попереджав свого часу М. Кондратьєв, є проблема накопичення капіталу. Зараз можна констатувати, що Україні не вдалося сформувати систему накопичення капіталу, яка б дорівнювала обсягам інвестицій до 1990 р., а аналіз свідчить, що економіка країни і на сучасному етапі значною мірою існує за рахунок економічного потенціалу, створеного у минулі роки.

Натомість державна інноваційна політика у промислово розвинутих країнах спрямована на створення сприятливого клімату для здійснення інноваційної діяльності з метою спрямування економіки до більш високого технологічного укладу. При цьому держава не тільки опосередковано бере участь у реалізації інвестиційних програм, але й сприяє активному їх фінансовому забезпеченню за рахунок надання суттєвих пільг як підприємницьким структурам, так і вищим освітнім закладам, котрі самостійно виконують НДДКР. Для удосконалення методів державної інноваційної політики при здійсненні фінансування державних інвестицій необхідно використовувати механізм державних замовлень і розміщення їх на конкурсній основі; оптимізувати структуру державних інвестицій і наданих державних гарантій; перейти до концентрації державних інвестицій для вузького кола пріоритетних «проривних» інноваційних програм.

До форм опосередкованого впливу держави на інноваційну діяльність можна віднести: державне кредитування, державні позики, роздержавлення і приватизацію, податкове регулювання, амортизаційну політику, державний лізинг, ліцензування і квотування, антимонопольні заходи, стандартизацію та ін. Засоби непрямого впливу держава реалізує через свої інституції як учасник інвестиційного процесу. Крім того, доцільно відновлення практики рефінансування комерційних банків, які кредитуватимуть інноваційні програми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в Україні провідним технологічним укладом залишається індустріальний, що суттєво знижує конкурентоспроможність економіки в цілому. Головний шлях до подолання соціально-економічної кризи зводиться до реалізації стратегії активного управління інноваційними процесами, перш за все з боку держави. Ця стратегія полягає в своєчасному освоєнні нових технологічних укладів не тільки на основі копіювання досягнень конкурентів, а й шляхом розробки новітніх інновацій на базі випереджаючих технологій.

Список використаних джерел

1. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1990. – 291 с.

2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития : Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й.А. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.
3. Коробейников О.П., Трифилова А.А., Коршунов И.А. Роль инноваций в процессе формирования стратегии предприятия // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 3. – С. 30.
4. Друкер Питер Ф. Рынок: как выйти в лидеры: Практика и принципы / Питер Ф. Друкер. – М. : Book chamber international, 1992. – 351 с.
5. Ильенкова С.Д. Инновационный менеджмент : учеб. для вузов / С.Д. Ильенкова. – М. : Банки и биржи ; ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
6. Руководство Фраскати (Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) / Париж и Центр исследований и статистики науки (ЦИСН). – Москва, 1995. – 381 с.
7. Постанова Верховної ради України “Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України” від 13.07.99 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №37. – с. 336.
8. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.02 № 40-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – №31.
9. Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 16.01.03 № 433 // Офіційний вісник України. – 2003. – №7.
10. Глазьев С. Теория долгосрочного технико-экономического развития. – Г.: Владар, 1993. – 456 с.
11. Сайт Держкомстату України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

LAHUTIN Hennadii Volodymyrovych,

Doctor of Sciences (Technical), Professor, Department of Management in construction,
Kyiv National University of Construction and Architecture

PRACTICAL ASPECTS OF FORMATION OF INNOVATIVE ENTERPRISES PROVAYDING REAL SECTOR IN THE THEORIES OF TECHNOLOGICAL

Abstract. The article summarizes theoretically achieve global innovation process that took place during the twentieth and early twenty-first centuries. The world experience out of the crisis through innovation. Found these kinds of innovations and grounded reasons that led to their development. Identified a number of specific problems that most inhibit innovative development of Ukraine and require immediate solution.

Keywords: *problems of innovative development, economic growth, economic reform priorities.*

*Одержано редакцією: 11.01.2015
Прийнято до публікації: 17.01.2015*

УДК 330.131.7

НАГОРНА Інна Іванівна,

кандидат економічних наук, доцент,
факультет безпеки підприємств,
ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглядаються організаційно-економічні основи формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. Пропонується розглядати модель організаційно-економічного механізму як сукупність методів і засобів, здатних впливати на збалансованість інтересів різних суб'єктів, що взаємодіють і мають різні інтереси.

Ключові слова: *організаційно-економічний механізм, фінансова безпека, інтереси суб'єктів, збалансованість інтересів, економічні інтереси.*

Актуальність проблеми. Сучасна ринкова економіка України, що склалася на даному етапі, має недостатньо ефективний механізм взаємодії економічних об'єктів на різних рівнях. Фінансова стабільність підприємства передбачає надійність усіх елементів

фінансової системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, здатність до розвитку і прогресу, що забезпечує захист підприємства та його фінансову безпеку.

Наявність значної кількості загроз фінансовій безпеці потребує розробки основних напрямків їх усунення, головним з яких є розробка механізму, що забезпечив би стійку фінансову безпеку підприємства. Особливість системи фінансової безпеки полягає в тому, що захист підприємства забезпечується за усіма напрямками та сферами діяльності. Система фінансової безпеки повинна гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища та кон'юнктури ринку, що можливо реалізувати за допомогою організаційно-економічного механізму, який повинен сприяти мінімізації упущеної вигоди шляхом реалізації за його допомогою рішень, які сприяють якнайповнішій реалізації можливостей внутрішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками з'явилося багато публікацій, присвячених різним економічним механізмам. До них відносяться: механізм адаптації підприємств до ринкових умов [1], механізм функціонування ринку і чинники суспільного прогресу, механізм функціонування приватних, колективних й унітарних підприємств, новий механізм господарювання в системі вищої школи [2], механізм соціального захисту та ін.

Ю. Лисенко та П. Єгоров [3] дали таке визначення організаційно-економічному механізму: „це система формування цілей і стимулів, що дозволяють перетворити в процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, направлених на задоволення платоспроможного попиту споживачів”. Також вони визначили відмінні риси організаційно-економічного механізму і вимоги, що висуваються до них.

Особливої уваги потребує робота А. Бабицького, в якій розглядається вплив організаційно-економічного механізму на ринкову економіку як госпрозрахункова система, що базується на відносній прибутковості матеріальної та грошової оплати праці з метою досягнення досить високої соціально-структурної корисності виробництва загалом. Автором запропонована модель принципово нового ринкового механізму для великомасштабного виробництва, що ґрунтується на соціально-структурній корисності виробництва, на відносній прибутковості його підрозділів і збалансованості грошово-матеріальної оплати праці по регіонах і по країні в цілому. До складу системи управління виробництвом за даним проектом входять три самостійних, але взаємопов'язаних механізми: законодавчий, фінансовий та організаційно-технічний механізм дії на відтворення всіх трьох виробничих елементів (робочої сили, знарядь і предметів праці) або організаційно-економічний механізм впливу на ринкову економіку.

Разом з тим, загальновідомі підходи щодо визначення механізму не розглядають системно економічні умови, які дозволять збалансувати інтереси суб'єктів, що взаємодіють, і завдяки цьому підвищити рівень взаємної економічної безпеки.

Мета статті – визначити організаційно-економічні основи формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель організаційно-економічного механізму включає широкий комплекс закладених принципів його створення і враховує аспекти стихійного саморозвитку, аспекти направленої розвитку з урахуванням сформованих суспільством фінансових завдань.

На нашу думку, така модель економічного механізму переходу до ринкової економіки має право на існування, проте потребує уточнення стосовно конкретних об'єктів діяльності, на що автор цитованої роботи не звернув достатньої уваги.

Під організаційно-економічним механізмом забезпечення фінансової безпеки підприємства нами пропонується розуміти, сукупність методів і засобів, здатних впливати на збалансованість фінансових інтересів взаємодіючих різних суб'єктів, що

володіють різними фінансовими інтересами.

Якщо не розглядати фінансові інтереси суб'єктів, що взаємодіють, то це може призвести до того, що в практичних умовах роботи підприємства не чітко визначається можливість досягнення його мети по відношенню до споживача продукції і партнерів по бізнесу, а задачі часто не гармонізуються між собою.

Мета організаційно-економічного механізму – забезпечити стійку фінансову безпеку всіх взаємодіючих суб'єктів господарювання, удосконалити і підвищувати їх ефективність діяльності, прискорити темпи розвитку і підвищити ефективність НТП.

Основними задачами організаційно-економічного механізму є:

- встановлення, забезпечення, досягнення і підтримка наперед заданих величин параметрів фінансової безпеки щодо об'єкту діяльності;
- підвищення продуктивності суспільної праці і, перш за все, працівників розумової праці;
- отримання максимально можливого розміру прибутку;
- задоволення суспільного попиту у виробництві продуктів праці і послуг.

На рис. 1 представлено концептуальний підхід до формування структурно-логічної моделі механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. Він включає в себе систему інтересів суб'єктів різних рівнів: макрорівня (держави), мезорівня (регіон, галузь), мікрорівня (підприємство).

Модель механізму забезпечення фінансової безпеки формує стан взаємозв'язаності, взаємовпливу і взаємодії єдиних і локальних механізмів на кожному рівні управління в цілому.

Проект системного комплексного підходу до побудови і функціонування кожного з названих елементів організаційно-економічного механізму включає сукупність фінансових інтересів суб'єктів, формуючих усередині кожного рівня. Зрештою проводиться оцінка, аналіз і розробка заходів щодо подальшої збалансованості фінансових інтересів.

Дія механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства покликана організаційно оформити взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища.

Механізм забезпечення фінансової безпеки повинен ґрунтуватися на взаємодії підприємства з протилежними фінансовими інтересами суб'єктів зовнішнього середовища (рис. 2). Володіючи деякими обмеженими ресурсами, підприємства ставлять перед собою цілі, які намагаються реалізувати в процесі взаємодії одне з одним. У результаті цієї взаємодії ресурси переміщуються від суб'єкта до суб'єкта, і процеси повторюються на новій ресурсній базі.



Рис. 1. Концептуальний підхід до формування структурно-логічної моделі механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства

Побудова організаційно-економічного механізму, що дозволяє ефективно впливати на підприємство, повинна складатися з таких дій :

1. Визначення генеральних цілей розвитку (соціальних, монетарних, технічних, екологічних).
2. Визначення кола проблемних позицій, що стримують розвиток фінансової системи відповідно до сформульованих цілей і тенденцій їх зміни.
3. Визначення кола суб'єктів, фінансові інтереси яких безпосередньо пов'язані з виявленими проблемами.
4. Визначення величини наявної влади за умови взаємодії двох суб'єктів з метою виявлення можливих відхилень від рівноважного положення фінансової системи.
5. Визначення параметрів фінансової системи стимулювання, що забезпечує стабільне наповнення місцевого бюджету.

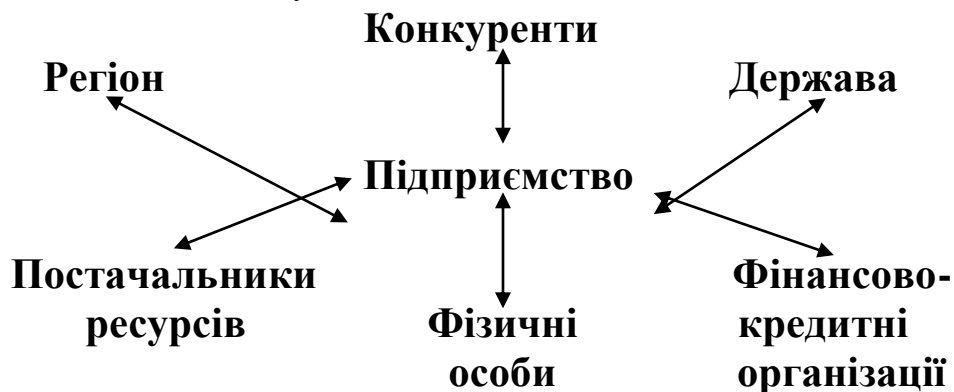


Рис. 2. Взаємодія підприємства з протилежними фінансовими інтересами суб'єктів зовнішнього середовища

Розглянемо процес побудови механізму забезпечення фінансової безпеки на основі вище запропонованого порядку дій.

1. Визначення генеральних цілей розвитку (соціальних, монетарних, технічних, екологічних). Для свідомого регулювання фінансових процесів відтворення необхідне знання пропорцій розвитку та системи фінансових показників, що відбивають зміну цих пропорцій.

Одна з макроекономічних моделей фінансового зростання (модель Харрода-Домара) пов'язує економічне зростання з такими поняттями як інвестиції та капіталовіддача у вигляді [4]:

$$\Delta Y = I \cdot \sigma, \quad (1)$$

де ΔY – зміна доходу системи;

I – величина інвестицій;

σ – капіталовіддача.

Інша модель (модель Солоу) пов'язує такі показники як продуктивність праці (q_{tr}), капіталоозброєність (f_t) та норма заміщення праці капіталом (α_t) [4]:

$$q_{tr} = f_t \cdot \alpha_t \quad (2)$$

Ці дві моделі у взаємозв'язку фіксують основні пропорції, що забезпечують стійке економічне зростання при одночасному досягненні повної зайнятості й цілковитому використанні встановлених виробничих потужностей. Зауважимо, що і те, і інше входить до кола основних інтересів регіональних адміністрацій. Якщо їх об'єднати, то одержимо такі індикатори регіонального розвитку:

- зміна доходів суб'єктів фінансової системи;
- величина інвестицій;
- капіталовіддача;
- продуктивність праці;
- капіталоозброєність;
- норма заміщення праці капіталом;
- зростання зайнятості населення.

2. Визначення кола проблемних позицій, що стримують розвиток фінансової системи відповідно до сформульованих цілей і тенденцій їх зміни. Головним нашим завданням є регулювання бюджетної політики на місцевому рівні, тому звернемо увагу на структуру доходів міського бюджету (табл. 1).

Таблиця 1

Структура доходів місцевого бюджету Херсонської області на 1 березня 2015 року

Найменування показника	Млн.грн.	У % до загальної суми
Доходи – всього (з урахуванням загального та спеціального фондів)	259,5	100,0
Податкові надходження – всього	77,0	29,7
з них:		
податок на прибуток підприємств;	0,7	0,3
податок з доходів фізичних осіб;	55,9	21,5
податок на власність;	2,9	1,1
збори за спеціальне використання природних ресурсів;	7,5	2,9
внутрішні податки на товари та послуги	3,3	1,3
Неподаткові надходження	13,3	5,1
Інші надходження	12,6	4,9
Від органів державного управління (за взаємними розрахунками з державним бюджетом, дотації, субвенції)	152,5	58,8

Дані таблиці свідчать про те, що доходи міського бюджету формуються головним чином за рахунок податків фізичних осіб. Якщо врахувати, що в проекті нової редакції закону про місцеве самоврядування передбачається збільшити частку податків, які

залишаються в розпорядженні місцевих адміністрацій, то стає очевидною необхідність зростання доходів фізичних осіб, оскільки абсолютна величина податків на додану вартість і прибуток, зрештою, також залежить від доходів фізичних осіб.

3. Визначення кола суб'єктів, фінансові інтереси яких безпосередньо пов'язані з виявленими проблемами. Проблема зростання доходів фізичних осіб тією чи іншою мірою зачіпає фінансові інтереси всіх основних учасників відтворювального процесу, але ці інтереси суперечливі. Найзацікавленішою групою суб'єктів у цій ситуації є населення, оскільки для населення зростання доходів означає зростання рівня життя.

Для місцевої адміністрації зростання доходів означає зростання прибуткової частини бюджету, а отже, зростання можливостей для реалізації регіональних програм. Суб'єкти кредитно-грошової системи також зацікавлені в зростанні доходів, оскільки для них воно пов'язано із зростанням маси кредитних ресурсів. Однак є група суб'єктів, для яких зростання доходів фізичних осіб означає зростання витрат, що суперечить їх інтересам, це підприємці. Отже, підприємців необхідно зацікавити, тобто створити таку систему стимулювання, при якій їм було б вигідно збільшувати заробітну плату при одночасному збільшенні зайнятості.

Підприємці ухвалюють рішення про збільшення зайнятості та зростання заробітної плати, здійснюючи розрахунки за формулою [4]:

$$ME = MR \cdot MPL, \quad (3)$$

де ME – граничні витрати на одного зайнятого;

MR – граничний дохід від реалізації власної продукції;

MPL – гранична продуктивність чинника (робочої сили).

За таких обставин, тобто при залученні додаткової робочої сили в умовах повної зайнятості, доводиться підвищувати заробітну плату всім працівникам підприємства, що істотно збільшує власні витрати. Одночасно діє і закон спадної продуктивності чинника, який пояснює відносне зниження продуктивності кожної подальшої одиниці чинника виробництва і при якому додаткова продукція, випущена додатковими працівниками, повинна продаватися дешевше, відповідно до закону попиту. За таких умов тільки гарантоване зростання прибутковості бізнесу може змусити підприємців збільшувати зайнятість і зарплату на своїх підприємствах. Отже, місцева адміністрація повинна створити умови для гарантованого зростання ефективності підприємницької діяльності.

4. Визначення величини наявної влади за умови взаємодії двох суб'єктів з метою виявлення можливих відхилень від рівноважного положення фінансової системи. Ринковою владою володіють тільки ті суб'єкти, яких можна віднести до монополістів. У даній ситуації до таких суб'єктів можна віднести регіональну адміністрацію. Для регулювання відтворювальних процесів в регіоні у місцевої влади є цілий набір інструментів адміністративного та економічного характеру. Необхідно відзначити, що адміністративні методи управління в ринковій економіці вільно конвертуються в економічні результати і тому сприймаються підприємцями як методи фінансової дії. З цієї причини зробимо акцент на методах фінансового регулювання процесів регіонального розвитку. Основна ж частина підприємців ринковою владою не володіє, оскільки працює на ринках, які відносяться до ринку досконалої конкуренції.

Наведені вище міркування свідчать, що реальною ринковою владою володіють тільки органи місцевого самоврядування і лише стосовно суб'єктів, діючих на ринку досконалої конкуренції.

За аналогією з коефіцієнтом монопольної влади ми пропонуємо і коефіцієнт регіональної влади, який матиме вигляд:

$$k = \frac{\Delta In \cdot St}{In \cdot \Delta St}, \quad (4)$$

де: St і ΔSt – величина, прийнята регіональною адміністрацією як стимул, і її зміна;

In і ΔIn – параметр, прийнятий як індикатор розвитку, і його зміна.

По відношенню до монополістів рівень влади місцевої адміністрації дуже низький, тому для регулювання їх поведінки необхідне втручання держави.

5. Визначення параметрів фінансової системи стимулювання, що забезпечує стабільне наповнення місцевого бюджету. У межах даної проблеми система стимулювання повинна забезпечити таку зміну бюджетоутворюючих показників, яка дала б стійке зростання прибуткової частини регіонального бюджету, тобто повинне стимулюватися зростання: обсягів виробництва, маси прибутку, сумарного фонду оплати праці тощо. На наш погляд, цим умовам відповідає система стимулювання, представлена в табл. 2, де під ΔP необхідно розуміти приріст середніх витрат виробництва, ΔTR – приріст валового доходу, ΔMC – приріст граничних витрат, ΔQ – приріст обсягу виробництва.

Таблиця 2

Структура системи стимулювання зростання регіональних доходів

Показник стимулювання	Умова застосування	Структура стимулу та його результативність	Зміна бюджету
Ціна	Для підприємств, у яких коефіцієнт еластичності $E_{mc/p} \Rightarrow 0$	$\Delta MC = \Delta P * E_{mc/p}$; $\Delta Q = \alpha + \beta * \Delta MC$; $\Delta TR = \Delta Q * (P_0 + \Delta P)$ $\Delta W = \Delta TR * k_W$; $\Delta PR = \Delta TR * r$	$\Delta B_{TR} = \Delta TR * t_R$ $\Delta B_W = \Delta W * t_W$ $\Delta B_{PR} = \Delta PR * t_{PR}$
Обсяг виробництва	Для підприємств, у яких $Q_F \leq Q_{op}$	$\Delta TR = \Delta Q * (P_0 + \Delta P)$ $\Delta W = \Delta TR * k_W$; $\Delta PR = \Delta TR * r$	$\Delta B_{TR} = \Delta TR * t_R$ $\Delta B_W = \Delta W * t_W$ $\Delta B_{PR} = \Delta PR * t_{PR}$
Зниження витрат з оформлення, оренди тощо	Для підприємств, у яких коефіцієнт еластичності $E_{mc/Q} \Rightarrow 0$	$\Delta TR = \Delta Q * (P_0 + \Delta P)$ $\Delta W = \Delta TR * k_W$; $\Delta PR = \Delta TR * r$	$\Delta B_{TR} = \Delta TR * t_R$ $\Delta B_W = \Delta W * t_W$ $\Delta B_{PR} = \Delta PR * t_{PR}$
Зниження розмірів місцевих податків і зборів	Для підприємств, у яких коефіцієнт еластичності $E_{mc/Q} \Rightarrow 0$	$\Delta T = \Delta Q$ $\Delta TR = \Delta Q * (P_0 + \Delta P)$ $\Delta W = \Delta TR * k_W$; $\Delta PR = \Delta TR * r$	$\Delta B_{TR} = \Delta TR * t_R$ $\Delta B_W = \Delta W * t_W$ $\Delta B_{PR} = \Delta PR * t_{PR}$

Крім того, ще слід додати, що описаний вище організаційно-економічний механізм забезпечення фінансової безпеки потребує визначення заходів із забезпечення фінансової безпеки підприємства. Ці заходи можуть формуватися як альтернативні варіанти для різних рівнів складових фінансової безпеки підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розглянутий у роботі концептуальний підхід до формування структурно-логічної моделі механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства є важливою умовою створення безпечного розвитку підприємства в Україні. Разом з тим залишаються неповністю визначеними питання розробки адекватного організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки, без якого неможливо досягти виходу з кризи, стабілізувати економічне становище українських підприємств. Вони можуть бути предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Ильин А.И. Управление предприятием / Под общ. ред. М.И. Плотницкого, А.С. Головачева – Мн. : Высш. шк., 1997. – 275 с.

2. Бескид Й.М. Питання створення нового механізму господарювання в системі вищої школи // Фінанси України, №1, 1997. – С.27-31.
3. Лысенко Ю., Егоров П. Организационно-экономический механизм управления предприятием // Экономика Украины, №1, 1997. – С.86-87.
4. Руденко Л.Г. Сталий розвиток: пошуки моделей сталого розвитку України // Український географічний журнал. – 1998. - №1.-С. 9-14.
5. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. //Актуальні проблеми економіки. – No1((91)). – 2009. – С. 98-103.
6. Данильчук І. В. Сутність фінансового стану підприємства та пошук управлінських рішень щодо забезпечення його ефективності / І. В. Данильчук // Економічний вісник університету: Збірник наукових праць. – 2011. – No 17/2.
7. Павленко О.І. Вдосконалення механізму оцінки фінансового стану підприємства / О.І. Павленко// Бізнес - навігатор. Науково-виробничий журнал. – 2010. – No 2 (19). – С.72–78.

NAHORNA Inna Ivanivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Department security companies
European University, Kyiv

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BASIS FORMATION MECHANISM OF PROVIDING FINANCIAL SECURITY ENTERPRISE

Abstract. *The article deals with the organizational and economic basis of the formation mechanism of providing financial security. The author proposes to consider the model of organizational-economic mechanism as a set of methods that can affect the balance of interests of different interacting entities with different interests.*

Keywords: *organizational and economic mechanism, financial security, business interests, balances of interests, economic interests.*

*Одержано редакцією: 12.01.2015
Прийнято до публікації: 18.01.2015*

УДК 338.4

ПУШКАР Олександр Іванович,
доктор економічних наук, професор,
Харківський національний економічний
університет імені С.Кузнеця;
НАЗАРОВА Світлана Олександрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний
університет імені С.Кузнеця

КЛАСИФІКАЦІЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ВИДАВНИЦТВ ЯК НОВОЇ ФОРМИ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

У даному дослідженні проведено аналіз інформаційної діяльності значної кількості мультимедійних видавництв, на основі якого виділено такі ознаки групування всієї сукупності мультимедійних видавництв як відносна незалежність ведення бізнесу, складність та ширина асортименту мультимедійних продуктів і сервісів, що виробляються мультимедійними видавництвами. Групування мультимедійних видавництв за значеннями вказаних ознак дозволило визначити особливості інформаційної діяльності та ведення бізнесу представниками кожної з груп. Наведені приклади практичної діяльності мультимедійних видавництв, що входять до виділених груп дозволили виділити сильні та слабкі сторони, а також перспективи розвитку таких форм ведення бізнесу.

Подана в статі класифікація упорядковує всю сукупність мультимедійних видавництв за характерними кожному з видів ознаками та є основою для розробки адаптованого до специфіки кожного з видів механізму управління та організаційного забезпечення.

Ключові слова: мультимедійні видавництва, інформаційні продукти, інформаційні послуги (сервіси), інформаційна діяльність, мультимедійні технології, стартапи, краудфандинг.

Постановка проблеми. Зміни, що пов'язані з трансформацією ринкової економіки у інформаційну [1; 4; 17] та особливості сучасного етапу технологічного розвитку [5; 6; 23] провокують адаптацію існуючих та появу нових видів і форм бізнесу, особливостями яких виступають: гнучкість операційної діяльності (швидка реакція на потреби та зміни ринку), децентралізація бізнес-процесів, нарощування обсягів інформаційної діяльності (виготовлення, незалежно від виду основної діяльності, інформаційних товарів та послуг, як для внутрішнього, так і для зовнішнього споживання).

Типовим прикладом таких нових форм бізнесу виступають мультимедійні (електронні) видавництва, вибір яких у якості об'єкту даного дослідження обґрунтовано стрімким розвитком мультимедійних технологій та щорічним збільшенням їхнього сегменту на ринку інформаційних товарів і послуг [1, 2; 4].

У загальному вигляді мультимедійні видавництва є підприємствами, що забезпечують виробництво мультимедійних продуктів (локальні, мережеві електронні видання та видання комбінованого способу поширення) і надання різного роду інформаційних послуг (сервісів). Серед продуктів і послуг мультимедійного видавництва, що користуються усе зростаючим попитом, можна назвати наступні: створення мультимедійних баз даних та інформаційних ресурсів, розробка інформаційно-моделюючих систем, створення інтернет-магазинів, розробка інтегрованих інтернет-порталів, розробка систем дистанційного навчання, створення періодичних оглядів виставок, преси, інтерв'ю, створення засобів візуалізації та анімації (у тому числі 3D графіки) тощо.

Сучасний рівень дослідження питань розвитку мультимедійних видавництв характеризується: по-перше, епізодичністю визначення сутності та особливостей діяльності мультимедійних підприємств [3] та згадуванням про них лише у якості прикладів, які ілюструють сучасні економічні тенденції [2, 5], а, по-друге, здебільшого технічною спрямованістю питань організації та підвищення їхньої діяльності (вибором платформ, сумісністю компонентів, адаптацією інтерфейсів мультимедійних продуктів, що ними виробляються тощо) [4].

Зростаючий попит на інформаційні продукти, що містять мультимедійні технології – з одного боку, та нерозвиненість науково обґрунтованого апарату визначення специфіки їхньої інформаційної діяльності висуває першочергову необхідність у виділенні типових представників всієї сукупності існуючих мультимедійних видань за спільними характерними ознаками їхньої інформаційної діяльності та ведення бізнесу. Це є метою дослідження, результати якого викладені у цій статті.

Зазначена класифікація мультимедійних видавництв стане основою для побудови, в ході подальших досліджень авторів статті, адаптованого до кожного з видів мультимедійних видавництв механізму ефективного управління ними, що забезпечить підвищення ефективності такої нової форми бізнесу в сучасних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз інформаційної діяльності та особливостей ведення бізнесу широкого кола сучасних мультимедійних видавництв [8-13; 15; 19; 21; 22; 23] дозволив виділити типові ознаки як відносна незалежність ведення бізнесу, складність мультимедійних продуктів, що виробляються мультимедійними виданнями та ширина асортименту.

Виклад основного матеріалу дослідження. На такій основі всю сукупність сучасних мультимедійних видавництв логічно розділити на (*назви надані автором статті умовно*):

- «залежні» мультимедійні видавництва, які створені на основі традиційних та функціонують в їх складі, або відокремлені самостійним суб'єктом господарювання (з дуже тісними економічними та господарськими зв'язками з «батьківським» підприємством);
- «незалежні», або повністю самостійні мультимедійні видавництва;
- «індивідуальні», або самовидавництва.

«Залежні» мультимедійні видавництва виникли і продовжують стрімко розвиватися в результаті прискореного поширення електронних видань (сегмент електронної книги на інформаційному ринку зростає щороку на 100%, тоді коли частка друкованих видань – стабільно скорочується [4]) та зростання частки мультимедійного контенту в їхньому змісті [3].

Так, багато сучасних мультимедійних видавництв поєднують розробку мультимедійних продуктів і видавничо-поліграфічну діяльність в частині виготовлення рекламної, офісної, сувенірної, пакувальної продукції, рос-матеріалів, оперативного, трафаретного, широкоформатного друку, консалтинг.

«Залежні» мультимедійні видавництва пропонують такі поліграфічні послуги: розробку фірмового стилю (сукупності прийомів: графічних, колірних, пластичних, акустичних, відео, які забезпечують єдність всім виробам фірми і рекламним заходам), дизайн логотипу, рекламних буклетів, візиток, календарів.

Прикладом «залежного» мультимедійного видавництва є компанія "Кордіс & Медіа" – розробник і видавець електронних енциклопедичних та науково-пізнавальних, навчальних та ігрових мультимедійних продуктів для широкого кола користувачів, установ освіти. Компанія заснована в 1995 році як спеціалізований підрозділ групи компаній "Кордіс" в результаті злиття декількох груп розробників мультимедійних продуктів.

Серед основних видів діяльності компанії "Кордіс & Медіа" такі: виробництво довідково-енциклопедичних та навчальних електронних видань; мультимедійних продуктів та відеофільми з культури і мистецтва; навчальні додатки для керівників і фахівців малого та середнього бізнесу (фінансовий менеджмент, кадровий менеджмент, маркетинг, мистецтво ділового спілкування); видання для професійної освіти і підвищення кваліфікації з медицини; розвиваючі ігрові інформаційні продукти для дітей.

Наведений приклад мультимедійного видавництва наочно демонструє широку диференціацію інформаційних продуктів та послуг, що ним виготовляються і надаються. Це одна з ознак того, що сучасний інформаційний ринок знаходиться на стадії початку свого формування, для якої характерна нерозвинута інфраструктура і кон'юнктура ринку.

З огляду на статистику розвитку електронних видань (нині сегмент ринку електронного книговидання досяг 14,5 млрд дол., а вже у 2016 р. його частина сягатиме 17 млрд дол. [4]), експерти стверджують, що зовсім скоро всі традиційні видавництва частково або повністю перейдуть на виготовлення електронних видань. Непрямим доказом цього є стрімкий розвиток універсальних форматів електронних книг (для використання на будь-яких пристроях) та адаптивних макету і дизайну видань [3].

В умовах початкового становлення ринку інформаційних товарів та послуг така форма організації мультимедійних видавництв як «залежні» є найбільш поширеною. Тісний та всебічний зв'язок з «батьківським» підприємством дозволяє за рахунок широкого асортименту мультимедійних продуктів та послуг задовольнити ще несформовану кон'юнктуру попиту та скоротити пов'язані з цим ризики. Однак, рівень підготовки та певна спрямованість фахівців (колишніх працівників ІТ-підрозділів та проектних груп) на сфері інформаційної діяльності «батьківського» підприємства обмежує рівень інформаційних технологій, що ними використовуються, колом найбільш поширених, не складних інформаційних продуктів.

Найбільш вигідну позицію в сучасних умовах становлення інформаційної економіки, на думку експертів [4; 6; 12], ще довго будуть займати звичайно, агрегатори-

дистриб'ютори (наприклад, Amazon.com): на відміну від виробника мультимедійного контенту, нерозвиненість ринку для них компенсується широтою асортименту, якістю якого знаходиться на високому рівні.

З розвитком інформаційного ринку ситуація зміниться і важливе місце будуть відігравати «незалежні» мультимедійні видавництва.

На відміну від попередньої групи, «незалежні» мультимедійні видання обмежені в матеріальних та фінансових ресурсах, самостійно і ретельно обирають напрями власного бізнесу на інформаційному ринку. Через це вони надають дещо вузький діапазон інформаційних послуг, які, однак, містять більш складні мультимедійні технології (з використання 3D-графіки, програмних продуктів тощо). Крім того, «незалежні» мультимедійні видавництва надають широке коло (порівняно з іншими видами) інформаційних послуг (сервісів).

Серед «незалежних» мультимедійних видавництв слід виділити окрему групу, до сервісів яких належать: хостинг и підтримка сайтів, ліцензування мультимедійних проєктів, створення інтерактивних відеороликів, послуги з консультації та допомоги у розміщенні мультимедійних рекламних відеороликів, поширення накопичуваної інформації в мережі Інтернет, продажі та моніторинг в мережі Інтернет.

Прикладом «незалежного» мультимедійного видання є мультимедійне видавництво «АртІнфо» (засноване в 1991 р) [8], до видів інформаційної діяльності якого належать: поширення накопичуваної інформації за допомогою комп'ютерних носіїв і через глобальну мережу Інтернет; продаж художніх творів та їх цифрових зображень в мережі Інтернет; обробка безлічі запитів додаткової інформації про художників, пропозиції про проведення виставок, моніторинг світової преси, художніх конкурсів, фестивалів, ярмарок в мережі Інтернет; підтримка актуального інтернет-навігатора, призначеного для полегшення пошуку інформації по сучасному мистецтву; розробка керівництва з конкурсів, фестивалів, ярмарок, найбільшим виставкам, що відбуваються у всьому світі; моніторинг більш ніж сотні періодичних видань про мистецтво і представлених в Інтернет та ін.

Інша група «незалежних» мультимедійних видавництв спеціалізується на розробці та супроводі (наданні відповідних інформаційних послуг) повного спектру засобів тривимірної інтерактивної візуалізації.

Повномасштабним прикладом такого роду підприємств може виступити мультимедійне видавництво FORCE Technology Rusland – товариство з обмеженою відповідальністю, засновником якого є датський холдинг «FORCE Technology», та має свої філії у Швеції, Норвегії та США) [11]. ТОВ «FORCE Technology» здійснює розробку інтерактивних тривимірних графічних додатків реального часу з довільним сюжетом. Віртуальні середовища можуть демонструватися, як на звичайних моніторах, плазмових панелях, так і на сучасних проєкційних системах віртуальної реальності з системами трекінгу, зворотного зв'язку та ін. Технології «FORCE Technology Rusland» дозволяють створювати «переносні» мультимедійні презентаційні і публікувати віртуальні середовища в Інтернеті. Такий "наскрізний" підхід дозволяє клієнтам використовувати одне віртуальне середовище для всіх видів комунікацій з клієнтами, використовуючи передові засоби візуалізації.

Масштаб інформаційної діяльності зазначених «незалежних» мультимедійних видавництв передбачає наявність великого штату співробітників. Так, наприклад, штат компанії FORCE Technology Rusland складається з більш ніж тисячі співробітників, що працюють в офісах компанії в Данії та за її межами. Персонал компанії складається з експертів, інженерів, наукових співробітників, практикуючих фахівців та спеціалістів у сфері інформації та комунікацій у численних сферах діяльності компанії. Однак, сьогодні великі мультимедійні видавництва скоріше виняток, а ніж правило. Їх нараховуються одиниці.

Сучасний етап розвитку інформаційного ринку характеризується великою чисельністю закордонних та вітчизняних мультимедійних видавництв – стартапів – тимчасових структур, які створюють новий продукт або послугу в умовах невизначеності [4, 5] (на основі чого стрімко розвиваються [6]) та здійснюють пошук власної бізнес-моделі [3].

Успішним прикладом мультимедійного видавництва – стартапу може виступати компанія «Visual Science», заснована у 2007 році випускниками університету [15], основними напрямками діяльності якої є: дизайн, створення високоточних 3D-моделей, ілюстрацій, наукова анімація, створення освітніх посібників, експертиза. «Visual Science» спеціалізується на вирішенні завдань компаній медичного, біотехнологічного, фармацевтичного та нанотехнологічного профілів, наукових інститутів, виробничих компаній, високотехнологічних компаній всіх напрямків, освітніх установ, видавництв та рекламних агентств.

У 2010 році розроблена нею 3D-модель вірусу імунодефіциту людини була визнана кращою науковою ілюстрацією у світі за версією авторитетного наукового найбільш журналу Science. На сьогоднішній день колектив центрального офісу і команда наукових консультантів з провідних дослідницьких груп США, Росії, Німеччини налічує більш ніж 70 чоловік (50 кандидатів наук, 7 докторів і 4 професора) [15].

Проте, життєвий шлях більшості мультимедійних стартапів як і всіх в цілому не довгий: за статистикою 70% стартапів припиняють свою діяльність ще в перший рік існування, а з решти тридцяти відсотків ще сорок не «доживають» до дворіччя [3].

У відповідь на посилення конкуренції та нестабільність попиту найбільш сучасні «незалежні» мультимедійні видавництва організовуються або/та переходять на новий вид ведення бізнесу – краудфандінг, який на думку експертів [4; 6] є деяким різновидом стартапу зі збільшеною гарантією успішного розвитку. Краудфандінгом визначають (народне фінансування, від англ. crowd funding, crowd - «натовп», funding - «фінансування») [18] колективне співробітництво людей (донорів), які добровільно об'єднують свої гроші або інші ресурси разом, як правило через Інтернет, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій (реципієнтів). У випадку мультимедійних видавництв збір коштів здійснюється з метою розробки та на реалізацію нових мультимедійних технологій.

Прикладом успішного краудфандінгу є проект Pebble [21]. В межах даного проекту компанії Pebble Technology створено такий інформаційний товар як «розумний годинник» – гаджет, який забезпечує дистанційне оперативне управління деякими функціями смартфона. Додаткові засоби автоматизації та управління роботою смартфона доступні за допомогою стороннього наділення «розумного годинника» Pebble додатками AutoPebble і Tasker [20]. Поєднання мультимедійних додатків Autopebble та Tasker дозволяє створювати довільні команди і задачі по обробці команд, що дозволяє додати додатковий функціонал з управління смартфоном: режим роботи звуку, зв'язку, запуску додатків на смартфоні по команді або події.

Перші екземпляри були доставлені замовникам на початку 2013 р, на липень за повідомленням компанії було доставлено 85000 пристроїв [19]. Здебільшого засоби на реалізацію краудфандінгового проекту збирає спеціальний сайт. Так, гроші на проект Pebble розробники збирали через сайт проекту Kickstarter [19].

Ще одним ресурсом для створення сучасних інформаційних продуктів, що містять мультимедійні технології є Boomstarter – краудфандінгова платформа для залучення фінансування в творчі, технічні та іншого роду проекти, що мають кінцеву мету [22]. Boomstarter залучає фінансування для різноманітних проектів, таких як створення фільмів, технологій, музики, відеоігор, електронних видань і т. д. Станом на квітень 2014 року, щодня на Boomstarter реєструється від 5 до 10 нових проектів в одній з дванадцяти категорій [19]. Найпопулярніші інформаційні продукти, які виготовляються таким чином і містять мультимедійні технології віднесено до категорій: музика, фільми і відео, книги, комп'ютерні ігри та дизайн. Таким чином успіх даної форми ведення бізнесу полягає в тому, що на початок власної інформаційної діяльності на ринку «незалежне» мультимедійне видавництво у вигляді краудфандінгового проекту, має коло гарантованих споживачів-донорів інформаційних товарів та послуг, які планується

виробляти та надавати відповідно. Відсутність посередників між авторами та аудиторією споживачами-донорами, це є дуже ефективним з точки зору просування майбутнього товару. Крім того, споживачі-донори, які прийняли участь в успішному проекті будуть підтримувати і рекламувати його. Краудфандинг ідеально підходить для розробки технологічно нових мультимедійних продуктів невеликих обсягів.

Такі сучасні тенденції, як скорочення ланцюгів бізнес-моделі (зменшення кількості посередників) та доступність сучасних інформаційно-комунікаційних технологій широкому загалу користувачів (наприклад, через застосування хмарних технологій), а також ступінь технічної розвиненості сучасних інформаційних продуктів та послуг різноманітного асортименту зробили можливою таку форму організації інформаційної діяльності з видання мультимедійних продуктів як самовидання, тобто одноосібне ведення бізнесу щодо виготовлення та реалізації відповідних товарів і послуг.

Самовидавництво передбачає те, що всі бізнес-процеси замикаються на одній людині, яка будучи правовласником отримує весь дохід сама і самостійно формує свій власний бренд в мережі Інтернет. На перспективність такої форми ведення бізнесу вказують дані компанії Bowker, за якими кількість виданих ISBN в США зростає більш ніж в десять разів, тоді коли випуск друкованих видань не збільшився [23]. За прогнозами експертів [6] найближчим часом очікується різке зростання обсягів самовидань, а до 2020 року самовидавництва займуть 50% всього ринку. Поряд з такими перевагами самовидання як близькістю автора до аудиторії читачів, що дозволяє йому більш повно відповідати на потреби попиту, існує цілий ряд проблем такої форми ведення бізнесу, серед яких: відсутність у автора компетентностей, необхідних для виконання усіх ланок редакційно-видавничого процесу, застарілі стереотипи споживачів (відомий бренд видавництва суттєво впливає на їхній вибір),

Реалізація виготовлених мультимедійних продуктів або надання інформаційних послуг мультимедійного видавництва будь-якого з зазначених видів відбувається одним із способів: шляхом одноразового прямого продажу (в мережі Інтернет або в магазинах), або оформленням підписки на отримання інформаційних продуктів чи послуг. На думку спеціалістів [4; 6] визначитися з оптимальним способом реалізації виготовленої продукції або сервісів мультимедійним видавництвом допоможе категоризація їхнього змісту. Так, В. Харитонов, виконавчий директор Асоціації інтернет-видавців, вважає, що «чим більш «важкий» контент або такий, споживання якого більш звично в порядку володіння, тим більше він може підходити для продажу; контент безперервного, слабо диференційованого і «легкого» споживання - до підписки» [4]. Разом з цим слід зазначити, що сьогодні характер споживання мультимедійного контенту змінюється, про що свідчать зростаючі обсяги підписки одразу на електронні книги та відеопродукцію за програмою Amazon Prime [12], яка в додаток забезпечує швидку доставку будь-яких товарів, що придбаються на Amazon. Отже, у зазначеному випадку одночасно мають місце підписка та прямиий продаж.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні конкретних рекомендацій щодо способу реалізації мультимедійними виданнями власної продукції залежно від їхньої бізнес моделі не визначено. В цілому представлена класифікація видів мультимедійних видавництв дозволяє диференціювати всю сукупність мультимедійних видавництв за найбільш суттєвими ознаками, чим розкриває специфіку інформаційної діяльності представників кожної з груп та виступає принциповим базисом побудови механізму управління мультимедійними видавництвами різних типів, що є напрямом подальших досліджень автора.

Список використаних джерел

1. Пушкарь А. И. Управление информационной деятельностью предприятия в экономике знаний [Текст] : монография / А.И. Пушкарь, С.А. Назарова, К.С. Сибилев. – Х.: ХНЭУ, 2012. – 560 с.
2. Лафранс Ж.-П. Мультимедиа: продукты и рынок [Электронный ресурс] // Всемирный доклад ЮНЕСКО о коммуникации и информации. – Режим доступа: <http://viperson.ru/articles/multimedia-produkty-i-rynok>.

3. Мультимедийные ресурсы и издательские стратегии [Электронный ресурс] // Университетская книга. №9, 2012. с. 82-85. – Режим доступа: <http://www.unkniga.ru/innovation/print/698-2012-11-13-05-24-10.html>.
4. Новые технологии против кризиса [Электронный ресурс] // Бизнес-форум «Новые технологии в издательском, книготорговом и библиотечном деле» – Режим доступа: <http://www.unkniga.ru/bookrinok/knigniy-rinok/4301-novye-tehnologii-protiv-krizisa.html>.
5. Манюшис А. Виртуальное предприятие как эффективная форма организации внешнеэкономической деятельности компании [Электронный ресурс] / А. Манюшис, В. Смольянинов, В. Тарасов. – Режим доступа: <http://www.ptpu.ru/issues>.
6. Мировой издательский бизнес уходит [Электронный ресурс] // Университетская книга №8, 2015. – Режим доступа: <http://www.unkniga.ru/bookrinok/zarubez/4884-mirovoy-izdatelskiy-biznes-uhodit-v-tsifrovoy-ocean.html>.
7. Мультимедиа-презентации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.avim.ru/multim_present/.
8. Мультимедийное издательство ARTINFO [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.artinfo.ru/ru/about/default.asp>
9. Мультимедийное издательство Nika Game [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nikagame.com>.
10. Мультимедийные презентации. USB Flash drive для компании «SAP» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ksan.ru/works/sap/>.
11. О Компании FORCE Technology Rusland [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forcetechnology.ru>.
12. «Киберсреда» Amazon [Электронный ресурс] //Бизнес. Электронная коммерция 21 июля 2015. – Режим доступа: <http://www.therunet.com/articles/4553-kibersreda-amazon>.
13. Компания «Кордис & Медиа» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cordismedia.ru/about>.
14. Sun K. In and Around Language: What's Up with "Startup"? [Electronic resource] // THE HARVARD CRIMSON. – Mode of access: WWW.URL: <http://www.thecrimson.com/article/2011/11/17/startup-language-idea/>.
15. Кирилл Бигай. Так что же такое стартап? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ain.ua/2014/09/30/542461>.
16. Visual Science [Electronic resource]. – Mode of access: WWW.URL: <http://www.visual-science.com/ru/company/>.
17. Безрукова Т. Л., Степанова Ю. Н., Шанин И. И., Дуракова Ю. В. Современное состояние и развитие стартапов [Электронный ресурс] // Успехи современного естествознания. 2015. - №1. - С. 95-97.
18. Джефф Хау. Краудсорсинг. Коллективный разум как инструмент развития бизнеса [Текст] / Джефф Хау — М.: «Альпина Паблишер», 2012. — 288 с.
19. Кашапов, Радиф. Сеть в помощь! Что такое краудфандинг и каковы его перспективы в России [Электронный ресурс] // Частный корреспондент. – Режим доступа: http://www.chaskor.ru/article/set_v_pomoshch_22881.
20. Николай Двас. Подайте на процветание! [Электронный ресурс] // Коммерсантъ-Деньги, № 26 (681). – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/908882>.
21. Мищенко Т. Обзор умных часов Pebble. [Электронный ресурс] // ИТСUA. – Режим доступа: <http://itc.ua/articles/obzor-umnyih-chasov-pebble-steel/>.
22. Boomstarter [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://boomstarter.ru>.
23. Авшалумова Р. Как краудфандинг работает в России [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2014/04/11/skinutsya-na-startap>.
24. Касьяненко А. Ridero – альтернативная издательская модель [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.unkniga.ru/innovation/tehnology/2806-ridero-alternativnaya-izdatelskaya-model.html>.

PUSHKAR Oleksandr Ivanovych,

Doctor of Sciences (Economy), Professor, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets;

NAZAROVA Svitlana Oleksandrivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets

CASSIFICATION OF MULTIMEDIA PUBLISHING HOUSE AS NEW FORMS OF DOING BUSINESS IN CONDITIONS OF INFORMATION ECONOMY

Abstract. In this research, the analysis of information activities of a significant amount of multimedia publishing houses was carried out. Based on this analysis, signs of group of all set of multimedia publishing houses were identified, such as the relative independence of the business, the complexity and breadth of the range of multimedia products and services produced by multimedia publishers. Grouping of multimedia publishing houses on the values of these attributes allows identifying the characteristics of information activity and doing business by representatives of each of the groups. The given practical examples of the multimedia publishing houses entering into the selected groups allowed allocating

strengths and weaknesses of such forms of business. The classification presented in article orders all set of multimedia publishing houses on characteristic signs and is the basis for the development of adapted to the specifics of each type of mechanism of management and organizational support.

Keywords: *media, publishing information products, information services, information activities, multimedia technology, startups, crowdfunding.*

*Одержано редакцією: 10.01.2015
Прийнято до публікації: 18.01.2015*

УДК 69.003:658

РИЖАКОВ Дмитро Андрійович,
кандидат економічних наук, доцент, кафедра
менеджменту та адміністрування організацій,
ПЮ, Київський національний університет
будівництва та архітектури

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Метою статті є порівняльний аналіз міжнародно визнаних форм і механізмів венчурного інвестування та визначення можливостей їх використання для становлення національних інноваційних моделей розвитку підприємств. Подальший розвиток досліджень у сфері моделювання державної підтримки венчурного підприємництва в Україні приведе до чіткої структуризації показників ефективності її функціонування, особливо з урахуванням змін економічної кон'юнктури і зростаючого значення інституційних і неформальних венчурних інвесторів у фінансуванні компонентів інфраструктурної підтримки системної економічної трансформації.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, моделі венчурного фінансування, венчурні фонди, венчурні інвестиційні проекти*

Постановка проблеми. Участь венчурного капіталу є принциповим чинником в інноваційному процесі. З різних причин для великих компаній реалізація ризикового проекту надто складна. Такі проекти мають більший шанс на успіх, якщо вони реалізуються малими технологічними фірмами. Венчурний капіталіст здатний за допомогою відповідних фінансових інструментів брати участь у підтримці високоризикових інноваційних проектів. Це підтверджується тим, що технологічні революції, які привели до трансформації індустріального виробництва, були проведені компаніями, котрі підтримуються венчурним капіталом. Наприклад, фірми, які лідирували в розробці кожного нового покоління комп'ютерних технологій (ПК, програмне забезпечення), фінансувалися за рахунок венчурного капіталу.

Мета статті. Аналіз функцій і особливостей венчурного капіталу та їхнє порівняння з економічним змістом капіталу взагалі, розкритим класиками економічної теорії, дозволяє охарактеризувати економічну сутність венчурного капіталу як різновид фінансового капіталу, що виконує роль особливого інвестиційного ресурсу в суспільному відтворенні, має переважну спрямованість на активізацію науково-технічної та інноваційної діяльності, поєднує високі ризики і невизначеність кінцевого сукупного ринкового ефекту з надвисокою прибутковістю коштів, вкладених в засоби нових фірм чи фірм, що розвиваються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття "венчурний капітал" вперше з'явилося у США в 60-х роках ХХ століття. Проте лише на початку ХХІ століття венчурний капітал став предметом пильної уваги економістів. Саме поняття венчурного інвестування

можна трактувати по-різному. Одні розуміють під цим лише високоризиковані вкладення коштів на початкових етапах розвитку бізнесу або навіть бізнес-ідеї. Інші віддають перевагу більш широкому трактуванню, що включає будь-яке фінансування швидкого зростання компанії. Таким чином, в даному випадку венчурний капітал фінансує не тільки формування стартового капіталу, а й наступні етапи становлення інноваційного підприємства.

Назва "венчурний" походить від англійського "venture", яке, з одного боку, означає "ризик", а з іншого – "підприємство". Сам термін "ризиковий" має на увазі, що у взаєминах інвестора і підприємця, який претендує на отримання фінансування, присутній елемент ризику. Тобто венчурним можна вважати фінансування, яке спрямовується безпосередньо у підприємство і при цьому несе в собі невизначеність. Ризик властивий венчурному фінансуванню і без нього венчурне фінансування не існує.

Поняття "венчур", "венчурний капітал", "венчурне фінансування" нерозривно пов'язані з винахідницькою діяльністю, а також зі створенням і функціонуванням підприємства, що займається впровадженням результатів даної винахідницької діяльності в комерційне виробництво. Тому для більш точного визначення поняття "венчурний капітал" необхідно розглянути його значення за стадіями розвитку підприємства.

Основна відмінність від традиційного інвестування полягає в тому, що фінансові активи надаються підприємству без будь-якої гарантії забезпечення рухомим чи нерухомим майном або заощадженнями. Єдиною гарантійною заставою служить відповідна частина акцій, менша, ніж контрольний пакет існуючого або тільки створюваного підприємства, тобто венчурний капітал надається підприємству під перспективну ідею.

Венчурний капітал – особлива форма вкладення капіталу в об'єкти інвестування з високим рівнем ризику в розрахунок на швидке отримання високої норми доходу.

У країнах з технологічно орієнтованою економікою піднесення виробництва й індустріальний розвиток переважно залежать від успішних інновацій, які означають, що результати досліджень і розробок ефективно комерціалізуються (переходять у стадію комерційного випуску продукції). При цьому доступ технологічних компаній до фінансових ресурсів стає ключовим чинником в інноваційному процесі.

Залежно від різних ситуацій, рис і структури компанії менеджерський персонал може вибирати найбільш доцільний тип фінансування інноваційних проектів за рахунок зовнішніх коштів, враховуючи обмеження та вимоги до різних джерел фінансування, їх переваги та недоліки (табл. 1). Як свідчить проведений аналіз переваг і недоліків, обмежень і вимог до джерел фінансування, які властиві українській економіці, залучення венчурного капіталу відповідає потребам фінансового забезпечення інноваційних проектів і важливим принципам системи фінансування інновацій, що передбачає множинність джерел для фінансування проектів із досить високим ступенем невизначеності та ризику.

Венчурний капітал протягом останніх 25 років вважається феноменом розвитку промисловості США. Завдяки саме цьому бізнес-інструментові було впроваджено переважну більшість розробок у новітніх галузях промисловості й медицини. Існує багато визначень того, що таке венчурне фінансування, але всі вони так чи інакше зводяться до його функціонального завдання: сприяти розвитку конкретного бізнесу шляхом надання певної суми коштів в обмін на частку в статутному капіталі або на певний пакет акцій.

Венчурний капітал, за визначенням Європейської асоціації венчурного капіталу (EVCA – European Venture Capital Association), є пайовим капіталом, що надається професійними фірмами, які інвестують і спільно керують стартовими, що розвиваються, або приватними компаніями, котрі трансформуються і демонструють потенціал для помітного зростання.

Доцільно також відмітити такий істотний чинник, як зростання вартості компанії, що відбувається в середньо - або довгостроковій перспективі та веде до зростання вартості частки венчурного інвестора. Цей приріст капіталу вищий, ніж прибуток від альтернативних вкладень, що компенсують їх ризик і неліквідність. Молоді компанії в партнерстві з коштами венчурного капіталіста та його професійним досвідом мають

Порівняльна характеристика джерел фінансування інновацій

Джерело фінансування	Обмеження та вимоги	Переваги	Недоліки
Державне фінансування	Соціальна значущість. Фінансування може використовуватися тільки для пріоритетних видів діяльності	Здійснюється навіть у випадках, коли неможливо отримати фінансування з комерційних джерел; вимагає до виплати менший обсяг коштів і на довший термін	Обмеження на використання. Труднощі в отриманні, переважно невеликі обсяги
Кредити	Ліквідна застава. Наявна позитивна кредитна історія компанії. Вимоги до плану розвитку проекту, що фінансується	Гнучкість у запозиченні й обслуговуванні позики. Відсутність оперативного контролю над використанням коштів	Ризик неплатоспроможності. Високі процентні ставки. Вимоги до ліквідної застави
Венчурний капітал	Компанія повинна показувати: потенційне зростання, унікальність ідеї, високу кваліфікацію управлінського персоналу	Венчурний капіталіст як власник акцій реалізовує досвід в управлінні та фінансовій сфері, що дозволяє компанії додатково прогресувати	У компетенції інвестора здійснювати кадрові перестановки. Процес отримання фінансування тривалий і складний. Проблематичним є вилучення венчурного капіталу

більші можливості для розвитку. Венчурним інвестиціям притаманні такі риси: венчурний капіталіст ділить ризик з підприємцем; тривалий інвестиційний період – від 3 до 7 років; на доповнення до інвестицій здійснюються заходи з підтримки управлінського персоналу компанії, що базуються на досвіді та зв'язках інвестора; повернення коштів здійснюється у вигляді реалізації частки інвестора у власності компанії, ціна якої зросла в кінці інвестиційного періоду.

З огляду на зазначене під венчурним капіталом будемо розуміти капіталовкладення вивільнених суспільних і комерційних коштів у високоризикові, ризикові інноваційні проекти з довгостроковим терміном окупності. Загалом його можна охарактеризувати як економічний інструмент, який використовується для фінансування створення компанії, її розвитку, захоплення чи викупу інвестором при реструктуризації власності. Інвестор надає фірмі необхідні кошти шляхом вкладення їх у статутний капітал та (або) виділення пов'язаного кредиту. За це він отримує обумовлену частку (не обов'язково у формі контрольного пакета) в статутному фонді компанії, яку він залишає за собою доти, доки не продасть її і не отримає належний йому прибуток.

Для ризикового капіталу, на відміну від кредиту, гарантії фірми не мають вирішального значення. Важливіше для нього наявність привабливого та реального підприємницького задуму, а також колективу менеджерів, здатного втілити його в життя. Довгострокові вкладення здійснюються не тільки у грошовій формі, а й шляхом надання конкретної допомоги дрібним і середнім фірмам, що сприяє перетворенню їх у великі компанії.

Через підвищений ризик венчурний капітал надається під більш високий відсоток, ніж кредит, як правило, з розрахунку 25–35% річних (точна ставка встановлюється при деталізації інвестицій). Венчурні вкладення можна розділити на чотири групи: стартові, фінансування початкової стадії, у період розвитку компанії та при реалізації певної операції.

Саме такі принципи було закладено на початковому етапі становлення венчурного капіталу батьками-засновниками цього бізнесу – Томом Перкінсом, Юджином Клейнером, Франком Кофілдом, Бруком Байерсом та ін. У 50–60-ті роки минулого століття вони розробили нову концепцію організації фінансування: створення партнерських об'єднань у вигляді венчурних фондів, збір грошей у партнерів з обмеженою відповідальністю і

запровадження гарантій захисту їхніх інтересів, застосування статусу генерального партнера. Така організаційна побудова інвестиційного процесу стала новаторською для США середини ХХ ст. і відразу створила досить вагому конкурентну перевагу.

Ці принципи залишаються в основному незмінними й досі. Організаційна структура типового венчурного інституту виглядає таким чином: він може бути створений або у вигляді самостійної компанії, або ж діяти як командитне товариство.

Перш ніж перейти до аналізу розвитку венчурних послуг в Україні, визначимо особливості венчурного капіталу в США та країнах Західної Європи. Там венчурний капітал – невеликий сектор порівняно з іншими фінансовими ринками. Однак оскільки цей капітал інвестується в зростаючі компанії, економічна роль його значна. Економічна цінність венчурного капіталу в основному полягає в такому:

- більшість технологічних революцій була ініційована фірмами, що фінансуються венчурним капіталом; завдяки підтримці венчурних капіталістів економічно піднялися найбільш успішні останнім часом компанії, такі як Епл Комп'ютер, Компак, Сан Майкросистемс, Федерал Експрес, Майкрософт, Лотус, Інтел і Нетскейп;
- венчурний капітал підтримує галузі, що найбільш динамічно розвиваються та забезпечують країні міжнародну конкурентоздатність;
- у США 4% фірм, що найшвидше зростають і більшість з яких підтримується венчурним капіталом, створюють 70% усіх нових робочих місць;
- у Європі витрати на проведення наукових досліджень і розробок у нових зростаючих фірмах, які підтримуються венчурним капіталом, становлять у середньому 8,6% від обсягу продаж, у той час як в інших компаніях – лише 1,3%;
- у Європі за останні роки кількість працівників у фірмах, підтриманих венчурним капіталом, зростала на 15% щорічно, а в середньому по економіці – менш як на 1% [2].

Для компенсації високого ризику і тривалого інвестиційного періоду, протягом якого кошти є неліквідними, венчурний капітал має забезпечувати інвестору високий прибуток. Цей прибуток повинен перекивати зростання інфляції, прибуток від безризикових інвестицій і перевищувати прибутки фондового ринку. В США інтегральні прибутки були більш помірними, ніж очікувалося. Інакше кажучи, такі прибутки можуть бути привабливими і для інституційних інвесторів. Як уже зазначалося, з підвищенням стадії розвитку компанії знижується ризик і прибутковість інвестицій. Необхідно врахувати також, що віддача змінюється залежно від галузі промисловості. Європейський досвід показує, що фонди, які інвестують у ранні стадії технологічних проектів компаній, мають найменший зведений показник прибутковості.

Нині на українському ринку венчурних фондів діють три найбільші венчурні компанії: Фонд прямих інвестицій “Україна”, яким керує компанія Claflin Capital Management (м. Бостон, США), що від початку своєї діяльності в Україні (1992 р.) інвестував понад 22,5 млн. дол. в 31 українське підприємство; Ukrainian Growth Funds (UGF), створений у 1996 р., який інвестував у 75 українських компаній 55 млн. дол.; Western NIS Enterprise Fund – інвестиційний фонд з початковим капіталом 50 млн. дол., наданих урядом США.

Крім перерахованих вище компаній у тій чи іншій формі своїх представників в Україні на сьогоднішній день мають Commercial Capital Enterprise, Foyil Assets Management, Ladenburg Thalmann Ukraine Ltd., NCH Advisors. На українському ринку присутні також Baring Vostok Capital (структура, що входить до групи ING) та New Century Holdings. Офіс іншого фонду Societe General Emerging Europe уже закрито. Схеми венчурного фінансування, що використовуються цими незалежними фондами венчурного капіталу, зводяться переважно до фінансування розширення виробництва за допомогою купівлі частини акцій підприємств, що випускаються в межах вторинної емісії. Що ж стосується суто українських венчурних фондів, то, на жаль, сьогодні в нашій країні немає жодного фонду, що працював би за західними стандартами, тобто залучав кошти третіх

інвесторів. Переважна більшість венчурних фондів, які працюють в Україні, створені або безпосередньо міжнародними організаціями, такими як ЄБРР, або в рамках міжурядових угод. Приватні венчурні фонди в чистому вигляді поки що мало представлені на українському ринку.

Для українських венчурних компаній пріоритетними є проекти в агробізнесі, харчопереробній галузі, виробництві меблів і промисловості будівельних матеріалів. Виробникам алкоголю та зброї звертатися до фонду немає сенсу, так само як і компаніям, що створюються. При цьому партнер фонду має бути повністю приватизований або бути приватним підприємством з кількістю працівників до 2 тис. осіб. В Україні венчурні компанії в середньому щорічно вкладають від 1 млн. до 7,5 млн. дол., при цьому вони не планують тримати пакет акцій компанії обсягом менше 25% і більше 40%. Якщо їхня частка становитиме менше 25%, то права венчурних капіталістів будуть недостатньо захищені, якщо більше 51% – менеджери компанії не будуть зацікавлені в роботі. Отже, венчурні капіталісти намагаються тримати такий баланс, щоб їхні партнери були зацікавлені в розвитку компанії.

Як свідчить аналіз обсягів попиту та пропозиції зовнішніх капіталовкладень, істотної розбіжності в галузевому розрізі не спостерігається. Проте помітною є значна перевага попиту над пропозицією зовнішніх інвестицій за кількістю учасників. Це закономірно, оскільки ринок венчурного капіталу в Україні перебуває нині в стадії формування та має істотний потенціал до розширення.

Україна має певні передумови для розвитку венчурного бізнесу, що впливають з ментальних та історичних особливостей української нації: дух підприємництва та “розумного авантюризму”; високий рівень освіти населення; злиття особливостей азіатської та європейської культур – поєднання індивідуалізму з колективізмом; наявність численних НДІ; зростання кількості приватних малих і середніх підприємств; збільшення попиту на фахівців інженерної спеціальності [3]; високий кваліфікаційний рівень трудових ресурсів, особливо на існуючих і колишніх підприємствах ВПК.

У Україні у листопаді 2014 р. створено Українську асоціацію венчурного капіталу і прямих інвестицій (УАВК), до якої увійшли практично усі представники інвестиційного ринку, працюючі в Україні, у тому числі, компанії і фонди TA Venture, Horizon Capital, DTEK, SCM, KM Core, EBRD, AVentures, EY, Vostok Ventures, InVenture, East Capital, A7 Group, Capital Times, Quintessentially Capital, AYA Capital, STARTUP.UA, Wolf Theiss. Фактично, УАВК організована по образу Європейської організації венчурного капіталу - EVCA, заснованою в 1983 році і майданчиком, що став, для співпраці інвесторів Європейського Союзу. Об'єднавши навколо себе переважну більшість гравців на українському інвестиційному ринку, організація ставить перед собою мету не лише притягнути в Україну нових зарубіжних інвесторів, але і створити для них комфортний і сприятливий клімат.

Водночас на шляху розвитку ринку венчурного капіталу у сфері інноваційного бізнесу стоять серйозні проблеми: на високі ризики, властиві інноваційним проектам на ранніх стадіях реалізації, накладається загальна економічна та політична нестабільність і невизначеність у країні; складність пошуку кандидатів для інвестицій внаслідок слабкого розвитку відповідної інфраструктури; низький рівень підприємницької культури та навичок, необхідних при підготовці інвестиційних проектів; законодавчо не закріплено діяльність венчурних фондів (в Україні немає закону про венчурні фонди); значний обсяг кримінального капіталу в українській економіці, що посилює насторожене ставлення підприємців до інвесторів. Крім цього, головним ризиком венчурного бізнесу в Україні оператори ринку називають “складні умови для виведення інвестицій”.

У світі прийнято два варіанти виходу венчурних компаній з бізнесу. Перший – шляхом продажу своїх акцій на фондовому ринку. Однак через вкрай низький рівень розвитку такого виходу з бізнесу менеджери венчурних фондів нині навіть не

розглядають його серйозно. Залишається варіант другий – продаж акцій стратегічному інвестору, який виглядає більш реальним. Ряд венчурних фондів, здійснюючи інвестиційні вкладення, намагаються навіть заздалегідь визначити потенційного покупця тієї чи іншої компанії в майбутньому. Разом із тим представники венчурних фондів відзначають, що цей напрям виходу з бізнесу також складно реалізувати в Україні, оскільки не спостерігається достатнього попиту з боку стратегічних інвесторів, які готові інвестувати в місцеві підприємства. За твердженням операторів ринку, коли ситуація за рік не зміниться на краще, вдалих виходів із бізнесу нинішніх венчурних фондів може не відбутися, що вкрай негативно позначиться на залученні в Україну нових “ризикових” інвестицій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ефективним механізмом розвитку ринку венчурного капіталу в Україні може стати створення відповідної інфраструктурної мережі на базі консалтингових фірм, які надаватимуть послуги малим підприємствам у науково-технічній сфері. Вони могли б, по-перше, стати для венчурних компаній джерелом інформації про перспективні проекти, що потребують інвестицій; по-друге, сприяти доведенню технологічних розробок до стадії продуктів, готових до комерціалізації, та встановленню контактів між підприємцями й інвесторами; по-третє, здійснювати ретельний відбір учасників венчурних проектів як з боку потенційних інвесторів, так і з боку підприємців, котрі потребують фінансових ресурсів.

Проведене дослідження дозволило уточнити сутність поняття "венчурний капітал" наступним чином: венчурний капітал – це акціонерний капітал, що представляє собою комбінацію фінансових, людських та інтелектуальних ресурсів, орієнтований на отримання надприбутків у результаті швидкого зростання інвестованої інноваційно-орієнтованої компанії, що характеризується високим ступенем ризику.

Список використаних джерел

1. Йескомб Э. Р. Принципы проектного финансирования / Пер. с англ. И. В. Васильевской. – М.: Вершина, 2008. – 488 с.
2. Дэвид С. Киддуэлл и др. Финансовые институты, рынки и деньги. Базовый курс / Пер. с англ. – СПб. – М.: ПИТЕР, 2000. – 749 с.
3. Кадзума Татенси. Вечный дух предпринимательства. Практическая философия бизнесмена / Пер. с японск. – К.: УкрЗакордонВизаСервис, 1992. – 220 с.
4. Партин Г., Тивончук О. Роль небанківських фінансових посередників у фінансуванні інноваційного розвитку // Вісник НБУ. – 2013. – № 5. – С. 46–51.

RYZHAKOV Dmytro Andriiovych,

PhD (Economics), Associate Professor,

Department of Management and Administration organizations

Kyiv National University of Construction and architecture

CONCEPTUAL BASES OF FORMATION MODELS INNOVATION-ORIENTED ENTERPRISE DEVELOPMENT ON THE BASIS OF VENTURE CAPITAL INVESTMENT

Abstract. *The aim of the article is the comparative analysis of internationally recognized forms and mechanisms of venture capital investment, and identify opportunities for their use for the formation of national innovative models for the development of enterprises. Further development of research in the field of modeling of state support of venture business in Ukraine will lead to a clear structuring of indicators of efficiency of its functioning, particularly given the changes in economic situation and the growing importance of institutional and informal venture capital investors in financing infrastructure components support systemic economic transformation.*

Keywords: *innovation activity, the model venture capital financing, venture funds, venture capital investment projects.*

Одержано редакцією: 22.01.2015
Прийнято до публікації: 28.01.2015

УДК 336.77.01

ФІМЯР Світлана Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
кафедра фінансів, обліку і аудиту,
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет»

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ

Сучасна кредитна система України в умовах глобалізації розглядається як одна з найважливіших сфер національного господарства країни. Вона належить до ринкового типу, а тому, як і багато інших країн, перебуває під впливом циклічних коливань. З огляду на політичну та фінансову кризу у країні питання ефективності функціонування кредитної системи є досить неоднозначним за своїми наслідками зміни пріоритетів у кредитній діяльності банків. В статті досліджуються особливості функціонування кредитної системи України, здійснюються порівнянні кредитних систем зарубіжних країн.

Ключові слова: кредитна система, інфраструктура кредитної системи, рівні кредитної системи.

Постановка проблеми. В процесі відтворення української економіки однією з важливих умов стабільності та надійності економічної системи є кредитна система, що здатна забезпечити значний обсяг інвестицій, яких потребує держава.

Розглядаючи сутність і значення кредитної системи треба відзначити, що вона має свої особливості, які відбивають специфіку організації суспільного виробництва в конкретних умовах. Кредитна система до своєї структури включає банківську систему і систему небанківських кредитних установ. Ступінь її розвитку обумовлюється певними чинниками, серед яких можна виділити наявність та відпрацьованість законодавчих актів, конкретні умови господарського життя в країні, тощо. Побудова міцної української держави передбачає створення й забезпечення чіткого функціонування грошово-кредитної й банківської системи. Актуальність цих питань зумовлюється їх складністю й великою важливістю.

Аналіз досліджень та публікацій. Завдяки своїй актуальності, кредитна система широко досліджувалася українськими економістами протягом останнього десятиліття, зокрема у роботах М. Олексієнка, А. Гальчинського, В. Дзюблока, І. Шамова, О. Лаврушина.

Мета статті. Метою даного дослідження є визначення особливостей функціонування кредитної системи України на основі міжнародних порівнянь кредитних систем провідних зарубіжних країн.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглядаючи сутність і значення кредитної системи слід відзначити, що у кожній країні вона має свої особливості, що відбивають специфіку організації суспільного виробництва в конкретних економічних та політичних умовах. Структура кредитної системи включає банківську систему і систему небанківських кредитних установ. Ступінь її розвитку обумовлюється певними чинниками, серед яких можна виділити наявність та відпрацьованість законодавчих актів, конкретні умови господарського життя в країні, тощо.

Ефективна діяльність кредитної системи в будь-якій країні з ринковою економікою передбачає необхідність ієрархічної побудови її інститутів на двох рівнях: перший – центральний банк країни; другий – комерційні банки і спеціалізовані кредитно-фінансові інститути. Така структура уможливує оптимальну організацію відносин між різними ланками кредитної системи, забезпечуючи належну координацію та регулювання їхньої діяльності з метою якнайповнішого задоволення потреб різних учасників господарського обороту у кредитно-фінансових послугах [6, с. 46]. Організація кредитної системи на двох рівнях дає змогу ефективно розподілити адміністративно-регульовальні та операційні функції між центральним банком і іншими кредитними інститутами, що забезпечує належний рівень обслуговування суб'єктів ринкових відносин. Окреме місце у складі

кредитної системи належить інфраструктурі, тобто комплексу засобів, що забезпечують нормальне функціонування інститутів кредитної системи (табл.1).

Таблиця 1

Основні елементи інфраструктури кредитної системи

Елементи	Характеристика
1. Нормативно-правове забезпечення	включає систему законів і підзаконних актів, які юридичне визначають і регламентують сфери діяльності кредитних інститутів.
2. Системи захисту інтересів вкладників банків	передбачають діяльність спеціалізованих органів страхування депозитів клієнтів під контролем центрального банку, незалежних урядових органів або самих комерційних банків.
3. Національні асоціації банків та інших кредитних установ	об'єднаних за функціональними ознаками з метою захисту інтересів своїх членів і встановлення для них основних правил ведення бізнесу, тобто для саморегулювання своєї діяльності.
4. Інформаційне забезпечення	передбачає наявність спеціалізованих організацій, які встановлюють рейтинги банків, наявність централізованих систем інформації про клієнтів, публікацію спеціальних видань зі статистичними та аналітичними матеріалами про стан грошово-кредитної сфери економіки.
5. Розрахункова мережа	забезпечує врегулювання платіжних зобов'язань між інститутами кредитної системи через електронні засоби зв'язку, клірингові палати, обчислювальні центри, що можуть контролюватися центральним банком або бути самостійними організаціями.
6. Інкасаторське та охоронне обслуговування кредитних інститутів	може здійснюватись як самими банками, так і спеціалізованими організаціями.
7. Система підготовки кадрів для кредитних інститутів	включає мережу навчальних закладів, які готують спеціалістів для роботи в кредитних установах.

Джерело: складено за [1], [5]

Таким чином, не здійснюючи безпосередньо операцій інститутів, інфраструктура кредитної системи створює оптимальні умови для виконання банками й небанківськими кредитно-фінансовими інститутами своїх функцій. Банки як основа кредитної системи є головними посередниками у всьому комплексі взаємовідносин різних суб'єктів ринкової економіки. Особливості діяльності банку за ринкових умов можна показати на основі його функцій (рис. 1).

Основні функції банків	посередництво в кредиті
	акумулявання вільних коштів і перетворення їх на капітал
	посередництво в платежах
	створення кредитних засобів обігу

Рис. 1. Основні функції банків

Становлення кредитних систем зарубіжних країн обумовило застосування різних моделей їх організації та функціонування. На сучасному етапі у переважній більшості країн з ринковою економікою створені й активно розвиваються дворівневі банківські системи, де на першому рівні функціонує центральний банк країни, на другому – комерційні банки. При цьому небанківські фінансові установи підпорядковуються окремому регулятору.

У деяких країнах функціонують трирівневі банківські системи, до яких входять також й кредитні інститути небанківського типу (страхові компанії, інвестиційні фонди, фінансові компанії тощо). Найбільш типовими трирівневими кредитними системами є системи Швейцарії та Японії. Слід зазначити, що до кредитно-банківської системи Німеччини, Франції, США, крім банків, входять також різні кредитні установи – Федеральне відомство нагляду за кредитною справою (Німеччина). Комітети з банківської регламентації і кредитних установ, а також Банківська комісія (Франція), Рада Керуючих Федеральної Резервної системи. Федеральний комітет відкритого ринку,

Управління Контролера грошового обігу і Федеральна корпорація страхування депозитів (США) [3]. Особливістю є й те, що в США переважають приватні кредитно-фінансові інститути (акціонерні), а в країнах Західної Європи та Японії поряд з приватними значне місце посідають напівдержавні, державні і кооперативні кредитно-фінансові установи.

У світовій банківській практиці банківські системи розрізняють також за характером здійснюваних послуг, сутністю банківських операцій, пов'язаних з широким впровадженням електронно-обчислювальної техніки й оргтехніки в банківську сферу. Так, європейські банки здійснюють іпотечні операції, широко використовуючи заставні. У США небанківські кредитні інститути юридично прирівняні до банківських установ. У Великій Британії небанківські установи мають певні обмеження у порівнянні із банківськими установами. Специфіка побудови кредитних систем виявляється і в тому, що в окремих країнах Європи (Німеччина, Франція, Італія, Австрія) не існує чіткого розмежування між комерційними та інвестиційними банками, що визначається становищем останніх на ринку цінних паперів. У Німеччині, наприклад, банки поєднують короткострокові, депозитно-позичкові і довгострокові інвестиційні операції. У США кредитні та інвестиційні банківські операції чітко розмежовані. Інвестиційні банки виконують операції з державними і корпоративними цінними паперами, а комерційним банкам заборонено виконувати операції на фондовому ринку з корпоративними цінними паперами. У Великій Британії функції комерційних та інвестиційних банків також чітко розмежені. Інвестиційні банки Англії мають право як звертатися до центрального банку за централізованими кредитами, так і працювати із залученими коштами комерційних банків.

Світова практика виробила два принципи побудови комерційних банків: - принцип сегментування, коли банківська діяльність обмежена певним видом операцій чи сектором грошового ринку; – принцип універсальності, коли будь-які обмеження на діяльність банків на грошовому ринку знімаються [3]. Принцип сегментування чітко простежується в банківському законодавстві США та Японії, де банкам, по суті, заборонено здійснювати операції з цінними паперами корпорацій, з нерухомістю, страхові операції тощо. В більшості країн Західної Європи такі обмеження знято і банки другого рівня можуть надавати будь-які фінансові послуги на грошовому ринку.

У світовій практиці існують різні підходи до організації банківського нагляду. Так, можна виділити три групи країн, які відрізняються за місцем та роллю центрального банку в управлінні і способом побудови наглядових структур у державі (табл. 2).

Таблиця 2

Світові підходи до організації банківського нагляду

Група	Організація банківського нагляду	Країни
Перша група	це країни, у яких контрольні функції здійснює центральний банк	Австралія, Ісландія, Італія, Іспанія, Португалія
Друга група	це країни, у яких контрольні функції виконуються не центральним банком, а іншими органами	Австрія, Данія, Канада, Норвегія, Швеція, Фінляндія
Третя група	це країни, у яких контрольні функції здійснюються центральним банком спільно з іншими органами	Швейцарія – Центральний банк, Федеральна Банківська комісія та Швейцарська банківська асоціація; Франція – Банк де Франс спільно з Банківською комісією; Німеччина – Німецький Федеральний банк спільно з Федеральним відомством нагляду за кредитною справою; США – Федеральна Резервна система спільно з Міністерством фінансів, Казначейством – через Контролера грошового обігу, із незалежним агентством – Федеральною корпорацією страхування депозитів.

Джерело: складено за [3], [4]

У практиці зарубіжних країн центральні банки відрізняються не лише за правовим статусом та їх роллю в кредитній системі держави, але є дуже різноманітними за правовими формами, власністю на їх капітал, ступенем незалежності від виконавчої влади тощо.

У переважній більшості країн центральні банки є державними (Велика Британія, Франція, Німеччина, Канада, Росія тощо); у деяких країн – акціонерними (США, Італія); деякі центральні банки мають змішану форму власності (Австрія, Бельгія, Японія), коли частина капіталу належить державі, а частина перебуває в руках юридичних і фізичних осіб. Так, 50% статутного капіталу Австрійського національного банку належить державі, а решта – комерційним банкам, страховим компаніям та іншим організаціям [4].

Велике значення для забезпечення стабільності економічного розвитку держави має ступінь незалежності центрального банку від виконавчої влади, який також відрізняється у різних країнах. Найбільш незалежними від державних органів вважаються центральні банки Австрії, Німеччини та Швейцарії. В законодавстві цих країн відсутні норми щодо втручання уряду в грошово-кредитну політику, що регулюється центральним банком. Певною самостійністю відрізняються банки, які за чинними у країні законодавством підзвітні різним органам влади (Канада, США, Нідерланди, Японія). В законодавстві Японії передбачено суворе право державних органів скасувати рішення центрального банку. Найбільш залежним від виконавчих органів вважається центральний банк Італії, де в законодавстві закріплено право уряду на втручання в діяльність цього банку.

Сучасна кредитна система України розглядається на сучасному етапі розвитку як одна з найважливіших сфер національного господарства країни. Вона належить до ринкового типу, а тому, як і в багатьох інших країнах перебуває в процесі становлення і має перспективи щодо подальшого економічного зростання. З огляду на прискорену динаміку розвитку банківської системи питання ефективності функціонування кредитної системи є досить неоднозначним за своїми наслідками зміни пріоритетів у кредитній діяльності банків.

У сучасних реаліях України існує системна криза у функціонуванні національної кредитної системи, що торкається як діяльності її провідної ланки – банківської системи, так і небанківських фінансових установ.

Очевидно, що найбільш значними проблемами кредитної системи України є нестабільність фінансової та політичної систем, недосконале та непостійне законодавство, неефективні методи грошово-кредитного регулювання, підвищення кредитних відсотків на міжнародних фінансових ринках, зменшення зацікавленості іноземних інвесторів у зв'язку із зниженням кредитного рейтингу України, низький рівень інфраструктурного забезпечення.

Вказані проблеми посилюються несприятливими зовнішньоекономічними чинниками, зокрема світовою економічною кризою та посиленням через це всього комплексу економічних, соціальних та політичних проблем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, кредитна система за своїми характеристиками є досить важливим фінансово-правовим інститутом, оскільки здійснюючи контроль в державі за всіма фінансовими потоками, може як стабілізувати, так й дестабілізувати економіку. Кредитні системи провідних зарубіжних країн за своєю структурою є досить схожими, вони мають ряд подібних ознак. Головною і найбільш характерною ознакою будь-якої кредитної системи є те, що її очолює Центральний банк, який регулює та контролює майже всі фінансові процеси у країні. В Україні це НБУ, який є центральним банком країни, емісійним центром, поряд з цим він виконує ряд регулюючих, наглядових та контрольних функцій. Однак він не виконує розрахункових та кредитних операцій з підприємствами та фізичними особами.

Список використаних джерел

1. Дзюблук О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / О.В. Дзюблук, Р.В. Михайлюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 316 с.

2. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи / Г. Карчева // Вісник НБУ. – 2011. – № 11. – С. 12-18.
3. Лисенков Ю.М., Коротка Т.А. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн. – К: Зовнішня торгівля, 2012. – 118 с.
4. Мельник П. В. Банківські системи зарубіжних країн : навч. посібник / П. В.Мельник, Л.Л. Тарангул, О.Д. Гордей. – К.: Алерта, 2011. – 586 с.
5. Олексієнко М. Кредит і кредитні правовідносини: економічна природа і практика законодавчого регулювання / М. Олексієнко, В. Ольшанський, Е. Першиков. – К. : Либідь, 2014. – 220 с.
6. Шамова І. В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн : навчально-методичний посібник / І. В. Шаманова. – К. : КНЕУ, 2012. – 157 с.

FIMIAR Svitlana Volodymyrivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Accounting,
European University, Cherkasy

FEATURES OF FUNCTIONING OF THE CREDIT SYSTEM OF UKRAINE: INTERNATIONAL COMPARISONS

***Abstract.** Modern credit system of Ukraine is considered at the present stage of development as one of the most important spheres of the national economy. It belongs to the type of market, but because, like many other countries in the process of formation and has prospects for further economic growth. Given the accelerated dynamics of the banking system questions the functioning of the credit system is very ambiguous on the consequences of changing priorities in the credit activity of banks. The article explores the peculiarities of the credit system of Ukraine, made comparison of credit systems of foreign countries.*

***Keywords:** credit system, the infrastructure of the credit system, the levels of the credit system.*

*Одержано редакцією: 13.01.2015
Прийнято до публікації: 19.01.2015*

УДК 65.011.7

ШИКОВА Олена Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління фінансово-
економічною безпекою, Навчально-науковий
Інститут менеджменту безпеки ВНЗ Університет
економіки та права «КРОК», м. Київ

ОЦІНКА РИЗИКІВ ПРИ МОДЕЛЮВАННІ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних фінансових та політичних умовах забезпечення економічної безпеки є життєво необхідним для будь-якого підприємства. У статті розглядаються теоретичні аспекти моделювання систем економічної безпеки на основі оцінки ризиків. Узагальнюється досвід застосування різних підходів до вирішення цієї проблеми.

***Ключові слова:** система економічної безпеки, ризик, оцінка ризиків, моделювання систем економічної безпеки.*

Постановка проблеми. Зважаючи на соціальні, політичні, фінансові та економічні реалії країни забезпечення економічної безпеки підприємства набуває сьогодні особливої важливості. Одним із наукових методів вирішення цієї задачі є моделювання. При побудові дієвої моделі необхідно враховувати стан і розвиток в часі основних складових системи, наявність внутрішніх та зовнішніх загроз та ризиків. На сьогоднішній день в науковій літературі питання оцінки ризиків з метою подальшого використання при побудові моделі саме в галузі економічної безпеки висвітлено недостатньо. Тому це питання потребує подальшого розширення та поглиблення теоретичної бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами системи економічної безпеки підприємства та вивченням ризиків займалися багато вітчизняних та зарубіжних науковців: О. І. Барановський, В. І. Волошин, В. М. Геєць, А. М. Гуменюк, І. П. Мігус, С. М. Лаптев, С. М. Шкарлет та ін. Попри численні дослідження сьогодні не дано однозначного трактування поняттю «ризик». Запропоновані моделі системи економічної безпеки є недостатньо ефективними. Оцінка ризиків, необхідна для прийняття управлінських рішень, часто потребує більш ґрунтовного аналізу.

Мета статті полягає у висвітленні можливості застосування різних методів оцінки ризиків для побудови дієвої прогностичної моделі системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку українських вчених економічна безпека підприємництва є складною економічною категорією, на яку має вплив велика кількість соціально-економічних, історичних, політичних, культурних, технологічних та інших чинників, а, отже, і вимагає застосування в процесі оцінки її рівня широкого діапазону інколи різнохарактерних показників. При цьому розроблено низку моделей економічної безпеки як національних, регіональних, так і економічних систем на мікрорівні ієрархії управління [1].

Побудова різного типу моделей системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності потребує адекватної і максимально точної оцінки складових системи і факторів, що на них впливають. Зокрема, оцінки ризиків. Проте саме поняття «ризик» у сучасних наукових працях може трактуватися по-різному.

Так, С. М. Іляшенко трактує «ризик» як можливість або загрозу відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних [2]. А. Б. Борисов дає наступне визначення ризику: «Випадковість або небезпека, які носять можливий, а не відворотний характер, і можуть бути причинами збитків» [3].

Серед визначень цього поняття, які часто зустрічаються в англомовних джерелах, ризик визначається як ймовірність, кількісне вираження реалізації шансу нещасного випадку або несприятливого явища. Як правило, в моделюванні ймовірнісна оцінка виникнення події має поєднуватися з оцінкою негативних наслідків або впливу цієї події на ті чи інші складові системи економічної безпеки. Це зумовлено тим, що побудована модель системи економічної безпеки підприємства має використовуватися для прийняття рішень з метою запобігання ризикам або зменшення розмірів їх наслідків. Процес оцінки та управління ризиками при цьому може ґрунтуватися на різних підходах, наприклад [4]:

- Оцінка ризику з точки зору того, що може піти не так, визначення ймовірності незапланованих подій та їх можливих негативних наслідків;
- Прорахунок доцільності прийняття рішень щодо управління ризиками, визначення варіантів співвідношення витрат для запобігання ризикам та ліквідації негативних наслідків;
- Оцінка впливу прийнятих рішень та політики управління ризиками на майбутні варіанти розвитку подій.

Реалізація кожного з цих підходів потребує перспективного аналізу і необхідності прийняття до уваги при моделюванні всіх можливих джерел та наслідків ризиків. Проте проведення такої оцінки є дуже трудомістким і складним завданням. Тому при моделюванні системи економічної безпеки підприємства може бути застосований підхід, коли обирається перелік тільки основних чинників, які впливають на частоту виникнення негативних подій. Або з переліку всіх можливих показників, які відображають рівень загрози економічній безпеці підприємництва, обирають лише ті (а також їх числові значення), які відображають критичні («больові точки») аспекти його функціонування та життєздатності [1].

Кожна негативна подія може розглядатися як випадкова, яка має як причини, так і наслідки. При моделюванні системи економічної безпеки підприємства для оцінки негативної події або нещасного випадку доцільно говорити про сумарний розмір її наслідків. Проте, залежно від задач моделювання, може бути виконано співставлення, наприклад, ймовірності подій та тяжкості їх наслідків. Події, частота повторення яких є

більшою, зазвичай носять рутинний характер. Збитки від них є меншими і більш точно прогнозованими. Наприклад, відмова або поломка обладнання. Наслідки від подій, що є менш ймовірними, буває складніше оцінити або вони можуть виявитися значними, наприклад, стихійні лиха або техногенні катастрофи.

Існують різні інструменти для аналізу ризиків. Деякі з них добре зарекомендували себе для аналізу стану певних технічних або потенційно-небезпечних об'єктів. Вони можуть бути застосовані і при побудові моделі системи економічної безпеки. Така система є складною і динамічною. Для її моделювання, як правило, визначаються головні елементи, та такі, якими можливо знехтувати при вирішенні конкретної задачі. Тому і інструменти для оцінки ризиків мають бути різними. Вони визначаються вибором причин або наслідків несприятливих подій та методами, які використовуються для встановлення їх взаємозв'язків.

Доволі поширеним є метод представлення результатів аналізу причин виникнення ризиків як несприятливих подій та їх наслідків у вигляді так званого «дерева». Воно дозволяє представити логічні взаємозв'язки між причинами, що призвели до критичного інциденту, та/або його наслідками. При виконанні аналізу дерево може бути побудовано двома способами. Перший відображає процес виникнення негативної події залежно від її причин. Другий показує розвиток негативних наслідків певної події, їх логічні взаємозв'язки.

При побудові математичної моделі використовуються дані дослідження попередніх аналогічних подій, наприклад, аварій. Виявляються найбільш вагомі фактори впливу (ключові або топ-події). Оцінюються їх наслідки, у тому числі з точки зору сприяння повторенню таких негативних подій. Модель, побудована на основі таких даних, може в подальшому використовуватися для прогнозування ймовірності виникнення нових ризиків [4].

Моделі, які базуються на таких результатах аналізу, дають достатньо точні прогнозні оцінки. Вони можуть бути використані для управління ризиками різних складових системи економічної безпеки. Зокрема, дозволяють приймати рішення, які зменшують ймовірність виникнення ключових подій або взагалі виключити певні причини їх виникнення, наприклад, у фінансовій сфері.

Проте будь-яка модель не є універсальною і не може бути застосована в усіх випадках. Це стосується і моделі на основі дерева аналізу. Зокрема, вплив деяких зовнішніх факторів може збільшити ймовірність виникнення тієї чи іншої причини нових ризиків як негативних подій або нещасних випадків.

Варто зазначити, що, наприклад, так зване «Дерево відмов» сьогодні широко використовується для оцінки аварійності на виробництві. Воно дозволяє побудувати як формалізовану, так і математичну модель розвитку подій у випадку аварій або техногенних катастроф, дати кількісну оцінку ризику [5]. Проте для моделювання системи економічної безпеки підприємства воно використовується небагатьма науковцями.

Інша методика оцінки ризиків була розроблена у Великобританії і широко використовується Міжнародною морською організацією для ідентифікації небезпек, оцінки ризиків та управління ними, аналізу витрат для забезпечення морської та портової безпеки тощо [4]. Ця методика передбачає п'ять основних кроків:

1. Ідентифікація небезпеки або ризиків.
2. Оцінка ризиків.
3. Контроль за розвитком подій.
4. Оцінка вартості запобігання ризикам та отримання вигоди.
5. Прийняття рішення.

Методика передбачає, що з часом розвиток подій може змінювати фактори впливу. Тому кожен крок може повторюватися.

На основі цієї методики розроблені моделі, які можуть бути адаптовані для моделювання системи економічної безпеки будь-якого підприємства з метою запобігання певним ризикам. Наприклад, за основу може бути взята модель NVIC, що забезпечує безпеку навігації суден. Така модель, представлена в термінах п'яти кроків, може виглядати так:

1. Аналіз стану системи економічної безпеки підприємства. Вибір сценарію. Такий сценарій повинен враховувати основні ризики та мету виконання певних дій за умови певної конкретної ситуації. В сценарії має бути враховано зв'язок системи із зовнішнім середовищем: вплив середовища на систему безпеки та його реакція на зміни в системі. Мають бути відображені ресурси та засоби впливу, обмеження щодо їх кількості та можливості використання. Обраний сценарій повинен узгоджуватися з формальними моделями оцінки складових системи економічної безпеки.
2. Оцінка безпеки на основі ризиків. Визначення рівня наслідків
3. Оцінка вразливості системи з урахуванням ймовірності ризиків, наявності та доступності засобів запобігання їм. Окрім ймовірності ризиків можуть враховуватися їх наслідки. При цьому ризики можуть бути класифіковані за різними параметрами, які приймаються до уваги в даній моделі.
4. Оцінка результатів реалізації заходів щодо протидії ризикам. Визначення найбільш затратних елементів сценарію та оцінка зміни при цьому можливих негативних наслідків.
5. Аналіз отриманих результатів. Прийняття рішення щодо запобігання ризикам або протидії їм.

Також при моделюванні необхідно враховувати, що результати аналізу і причин, і наслідків можуть носити суб'єктивний характер. Це зумовлено тим, що будь-який аналітичний інструмент вимагає, щоб елементи системи, їх взаємозв'язки, параметри і межі вимірювання були чітко визначені. Але система економічної безпеки підприємства включає багато елементів. І для деяких з них просто не завжди можливо дати числову характеристику стану. А поєднання кількох елементів іноді потребує додаткового аналізу. В ряді випадків, наприклад, доводиться спиратися на експертні оцінки. Експертні методи під час оцінки рівня економічної безпеки підприємництва доцільно використовувати з метою врахування показників, за якими можна більшою мірою робити якісні висновки, а також для отримання інтегральної оцінки різнорозмірних показників [1].

Одним з найбільш складних завдань в моделюванні системи економічної безпеки підприємства є необхідність враховувати ризики, зумовлені людським фактором. Для окремого підприємства при побудові моделі найчастіше враховують ризики, пов'язані з ненавмисними діями персоналу. Наприклад, з недостатнім рівнем кваліфікації або простою помилкою. Складніше оцінювати і враховувати ризики, пов'язані з діями щодо цілеспрямованого нанесення шкоди. Наприклад, від дій персоналу на користь конкурентів до терористичних актів.

Деякі моделі системи економічної безпеки, в яких використовують оцінку ризиків, виходять з припущення про наявність достатньої кількості засобів і ресурсів для протидії несприятливим подіям та їх наслідкам. Так, наприклад, так звана американська модель, яка базується на поєднанні зовнішньої та внутрішньої економічної безпеки. Її реалізація стає можливою внаслідок належного (інколи надлишкового) фінансового забезпечення, що дозволяє фінансувати засоби та заходи захисту зон господарювання, які характеризуються підвищеним рівнем ризику, метою яких стає формування самодостатності та перспективної конкурентоспроможності [1]. Але в умовах сьогодення, в яких доводиться вести діяльність вітчизняним підприємства, проблеми фінансування не дозволяють використовувати таку модель.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні науковці різних країн досліджують можливості моделювання систем економічної безпеки підприємств. Це пояснюється тим, що саме побудова моделі, із застосуванням наукових підходів, дозволяє знайти відповіді на практичні питання, визначити оптимальні шляхи вирішення конкретних прикладних задач. При моделюванні системи економічної безпеки необхідно ґрунтовно аналізувати ризики та оцінювати їх наслідки із застосуванням сучасного математичного апарату та адаптацією для цього найбільш дієвих методів, що добре зарекомендували себе в інших галузях. Така модель стане основою ефективних управлінських рішень щодо протидії ризикам та зменшенню їх негативних наслідків.

Список використаних джерел

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
2. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: навч. посіб. – 2-ге вид., доп., перероб. / С.М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.
3. Большой экономический словарь / [авт.-уклад. А.Б. Борисов]. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.
4. Khalid Bichou. SECURITY AND RISK-BASED MODELS IN SHIPPING AND PORTS: REVIEW AND CRITICAL ANALYSIS. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.internationaltransportforum.org/jtrc/discussionpapers/DP200820.pdf>
5. Соловей В.В. Анализ и оценка риска аварий – основа принятия решений при управлении промышленной безопасностью / В.В. Соловей, О.В. Давидюк, Ю.В. Буц // Проблемы надзвичайних ситуацій. – 2006. – №4. – С. 219-231.

SHIKOVA Olena Mykolaivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Assistant professor, Department of Financial and Economic Security Management, Education and Research Security Management Institute, University of Economics and Law "Krok", Kyiv

RISK ASSESSMENT OF MODELING SYSTEMS ECONOMIC SECURITY

***Abstract.** Economic security plays a vital role for any company in modern financial and political conditions. Theoretical aspects of modeling of systems of economic security on the basis of risk assessment are considered in the article. Experience of utilization of different approaches to solution of this problem is generalized.*

***Keywords:** system of economic security, risk, risk assessment, modeling of systems of economic security*

*Одержано редакцією: 11.01.2015
Прийнято до публікації: 14.01.2015*

УДК 336.71

ЩЕРБАТИХ Денис Володимирович,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, ЧФ ПВНЗ «Європейський університет», м. Черкаси;

БЛИК Вікторія Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті досліджуються підходи науковців до визначення змісту банківської діяльності як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Визначаються чотири концептуальні підходи до розуміння змісту банківської діяльності. Уточнюється визначення банківської діяльності у відповідності із сучасними вимогами модернізації економічної системи.

***Ключові слова:** банківська діяльність, функціональний, портфельний, виробничий, посередницький підходи.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах багато банків опинилися в кризовому фінансовому стані, що пов'язано з впливом тривалого напруження на сході країни. Основним завданням банківської діяльності стало забезпечення виживання та збереження

фінансової стійкості. Банки вимушені вишукувати внутрішні резерви для збереження ліквідності, платоспроможності та прибутковості.

Стійкість роботи банків вважається одним із пріоритетів економічної політики держави, саме від цього вирішальною мірою залежить макроекономічна стабільність і економічне зростання в країні. Діяльність банківських установ, пов'язаних численними узами з усіма ланками господарства й між собою, має високо ризиковий характер, а тому будь-які негативні зміни їхнього фінансового стану можуть мати набагато гірші наслідки для економіки, ніж аналогічні зміни ситуації на інших підприємствах, які не належать до фінансового сектору. У зв'язку з цим необхідною умовою економічного розвитку країни є нормальна діяльність банків у відповідності із потребами, як реального сектора економіки, так й споживчого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу різних сторін діяльності комерційних банків як самостійних інститутів економіки держави присвячено праці багатьох вітчизняних економістів, зокрема: М. Д. Алексеєнка, В. Д. Базилевича, О. Д. Василика, А. С. Гальчинського, В. І. Грушка, Т. Т. Ковальчука, М. І. Крупки, І. О. Лютого, В. І. Міщенко, А. А. Пересади, О. І. Пилипченка, Л. О. Примости, В. М. Федосова, С. І. Юрія, В. А. Ющенко та інших. Незважаючи на вагомий внесок науковців у розвиток теорії банківської справи, виникає необхідність узгодження різноманітних, та іноді суперечливих поглядів на зміст банку, та подальшого розвитку теоретичних засад визначення банківської діяльності з урахуванням сучасних тенденцій у банківській сфері.

Мета статті. Визначити концептуальні засади реалізації банківської діяльності в Україні в умовах модернізації економічної системи, виявлення й узагальнення новітніх тенденцій розвитку банківської системи України на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах банки забезпечують управління системою платежів і розрахунків, здійснюють інвестування та кредитне забезпечення реального сектора, спрямовують заощадження до виробничої сфери, регулюють рух грошових потоків згідно із встановленою грошово-кредитною політикою держави, впливають на швидкість грошового обороту, рівень інфляції. Таким чином, банки суттєво впливають на економічний розвиток країни.

Банківська діяльність є ключовим поняттям при розгляді сутності банку. Узагальнення поглядів щодо сутності банку надало можливість виокремити чотири концептуальні підходи до розуміння змісту банківської діяльності.

Перший підхід є функціональний, тобто банківська діяльність визначається переліком функцій банку в економічній системі, та послугами, що відповідають цим функціям та прибічниками цього підходу є П. Роуз, П. Самуельсон, А. Мороз, Р. Коцовська, О. Васюренко.

Другий підхід виступає портфельний, тобто банківська діяльність визначається з позиції управління фінансовими потоками та прибічниками цього підходу є С. Де Куссерг, Сілі, Дж. Балтенспенгер, Г. Азаренкова.

Третій підхід є виробничий, тобто оснований на теорії банківської фірми, банківська діяльність розглядається як процес перетворення банківських ресурсів у доходи та активи та прибічниками такого підходу є М. Клейн, М. Монті, П. В. Конюховський.

Четвертий підхід є посередницький (інституційний), тобто банківська діяльність досліджується на макроекономічному рівні з позиції зменшення трансакційних витрат, реалізації суспільного призначення банку; на макрорівні – з позиції максимізації прибутку за рахунок економії на масштабі та прибічниками такого підходу є А. Коуз, Д. Даймонд.

Функціональний підхід вважається найбільш раннім у теоретичних обґрунтуваннях банківської діяльності. Так, П. Роуза визначав сутність банківської діяльності через перелік послуг, які банк пропонує. Подібне визначення наводить і Е. Дж. Долан – «банки надають широкий діапазон фінансових послуг, при цьому автор наводить перелік загальних банківських операцій».

На наш погляд, найбільш повним у межах «функціонального» підходу слід вважати визначення О. В. Васюренка, яке підкреслює макроекономічне призначення

банку – «це універсальне фінансове підприємство, що здійснює професійне управління ресурсами суспільства в їх грошовому виразі і виконує відповідні специфічні функції в економіці на законній підставі та під юрисдикцією державних органів, що забезпечують регулювання та контроль [4].

До «функціонального» підходу слід також віднести і юридичне трактування сутності банку, запроваджене з метою виокремлення банків для можливості регулювання з боку державних органів влади. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» банком є юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків [1]. У свою чергу у статті 47 зазначеного Закону до банківських послуг відносяться:

- залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Таким чином, «функціональний» підхід до розкриття сутності банківської діяльності акцентує увагу на операціях, та, відповідно, послугах, які надаються банками в процесі реалізації своїх функцій. Відтак використання «функціонального» підходу є доцільним при дослідженні банківської діяльності на макрорівні.

Для другої половини ХХ століття характерним є розвиток досліджень, присвячених застосуванню портфельної теорії та неокласичної теорії фірми до банківської діяльності.

Як зазначає С. Де Куссерг за портфельної теорії банк розглядається з позиції інвестора, діяльність якого спрямована на таку комбінацію активів, яка забезпечить максимальний прибуток за умов допустимого ризику та вимог ліквідності. Проблема досягнення оптимального співвідношення «прибуток-ризик-ліквідність» банком обумовлена посередницькою природою банку на фінансовому ринку та, відповідно, структурою його балансу (звідси балансовий підхід) – активи банку, що носять переважно фінансовий характер, дорівнюють залученому та власному капіталу. При цьому слід відмітити наявність подвійного обсягу боргових зобов'язань (як самостійно випущених банком, так і прийнятих) та незначну частку власного капіталу, порівняно з іншими видами економічної діяльності, що, у свою чергу, викликає складність підтримання кількісного та якісного співвідношення активної та пасивної сторони балансу банку.

Перші спроби вирішити зазначену проблему носили обмежений (частковий) характер та зосереджувалися на питаннях управління банківськими активами з точки зору доходності та ризикованості. З лібералізацією грошово-кредитного ринку та зростанням конкуренції на ринку в масштабах світової економіки постала не лише проблема управління залученим капіталом, а й одночасне скоординоване управління активами та пасивами банку, що відображено в працях Сілі та Балтенспенгер. Так, Сілі шляхом математичних розрахунків досліджує поведінку банку щодо встановлення депозитних ставок та формування оптимального портфеля активів з точки зору ліквідної позиції; Балтенспенгер – з точки зору розміру банку та, відповідно, його ринкових можливостей [3].

На основі вище сказаного слід відмітити, що за «портфельного» підходу банківська діяльність являє собою динамічний процес управління фінансовими потоками, що дозволяє виявити та дослідити закономірності прийняття управлінських рішень стосовно залучення та розміщення ресурсів банком. У свою чергу застосування даного підходу є доцільним з позиції управління банком як складною динамічною системою.

Згідно «виробничого» підходу (теорії банківської фірми) банківську діяльність слід розглядати в якості виробничого процесу, пов'язаного з трансформацією банківських ресурсів у доходні активи. Іншими словами банк є специфічним підприємством (фірмою) з виробництва банківських продуктів, яке націлене на максимізацію прибутку на основі ефективної діяльності. Поняття «банківської фірми» досліджувалося у 70 роках ХХ ст. у

роботах М. Клейн та М. Монті, які базувалися на використанні класичної теорії фірми при дослідженні поведінки банку-монополіста на ринку.

На думку В. Коваленко [3], саме «виробничий» підхід дає можливість поєднання класичної теорії фірми з теорією банківської справи та дослідити технологію здійснення посередницьких операцій з фінансовими ресурсами.

Таким чином, основними можливостями «виробничого» підходу при дослідженні банківської діяльності є наступні:

- по-перше, дозволяє розглянути банківську діяльність з позиції процесного підходу, за якого банк є «чорним ящиком» і перетворює ресурси у продукти;
- по-друге, враховує багатопродуктовий характер банківської діяльності;
- по-третє, використання виробничої функції дозволяє виявити взаємозв'язок між витратами факторів виробництва та отриманими результатами в процесі здійснення банківської діяльності – тобто дослідити банківську діяльність з позиції ефективності її здійснення.

Серед недоліків «виробничого» підходу слід відмітити, по-перше, наявність зовнішніх обмежень. Підхід банківської фірми ґрунтується на неокласичній економічній теорії, яка передбачає рівноважний стан в економіці, вільний доступ до ринку ресурсів, прозорість ринку та, відповідно, повну проінформованість економічних суб'єктів щодо ситуації на ринку, що у сучасних умовах не відповідає дійсності.

Відповідно виникає проблема врахування факторів зовнішнього середовища, які впливають на здійснення банківської діяльності, та дозволяють адекватно зовнішнім умовам оцінити ефективність банківської діяльності.

По-друге, це наявність внутрішніх обмежень. Зокрема представлення банку в якості «чорного ящика» не дозволяє з'ясувати яким чином приймаються управлінські рішення щодо обрання факторів виробництва (вхідних параметрів) та визначення напрямів їх розміщення (вихідних параметрів). Так, за умови застосування «виробничого» підходу серед основних припущень щодо діяльності банку є абстрагування від банківських ризиків, управління інформаційними потоками у процесі моніторингу позичальників, – тобто суттєвих сторін здійснення саме банківської діяльності.

Врахування специфічних особливостей діяльності банків як фінансових посередників дозволяє «посередницький/ інституційний» підхід. Він виник на базі неоінституціоналізму як напрямку економічної теорії, спрямованого на дослідження ролі інститутів в економічному житті країни.

У межах «посередницького» підходу доцільно виділити три основних концепції з точки зору застосування теорії фінансового посередництва до банківської діяльності – транзакційний, інформаційний та концепція управління ризиками. Розглянемо їх зміст.

Вперше питання необхідності мінімізації транзакційних витрат порушується А. Коузом, який зазначав, що підприємець згідно з намірами отримати фактори виробництва за ціною, меншою за ринкову, повинен виконувати свої функції з найменшими витратами [6, с. 90].

Транзакційний підхід інтерпретує банк з позиції фінансового посередника, діяльність якого спрямована на зменшення транзакційних витрат споживачів за допомогою виробництва специфічних фінансових продуктів. Відтак говоримо про макроекономічний ефект від діяльності фінансових посередників – мінімізація транзакційних витрат споживачів, та мікроекономічний ефект — отримання прибутку банком за рахунок економії на масштабі при виробництві фінансових продуктів.

Інформаційний підхід спрямований на вирішення проблеми асиметричності інформації в ринкових умовах та розкриває зміст банківської діяльності з позиції банка як:

- власника інформації (теорія «коаліції власників інформації» Дж. Х. Бойда та Е. К. Прескота), який поєднує збирання і продаж інформації щодо потенційних кредиторів та інвесторів із самостійним придбанням/розміщенням активів. У такому випадку якість активів банку слугує індикатором ефективності виконання інформаційної функції банку на ринку;

- інституту делегованого моніторингу («теорія делегованого моніторингу» Д. Д. Даймонда), якому вкладники делегують повноваження щодо моніторингу умов розміщення їх інвестицій за допомогою аналізу кредитоспроможності позичальників;
- інституту забезпечення ліквідності (модель Даймонда-Дибвиги), які за допомогою специфічних банківських продуктів забезпечують попит на ліквідні активи з боку вкладників (депозити на вимогу) та позичальників (овердрафтний рахунок) протягом інвестиційного періоду [4].

Концепція управління ризиками виникає як реакція на фінансові інновації та інтеграцію банківської діяльності з іншими видами діяльності – страховою, інвестиційною, консультаційною тощо. Автори даної концепції наголошують на використанні банком сучасних фінансових продуктів (наприклад, похідних цінних паперів) з метою управління ризиками та необхідності врахування ризиків при оцінці вартості банківського капіталу, та, відповідно, вартості банку.

На основі проведеного аналізу концепцій «посередницького» підходу можна зробити висновок щодо розширення функцій банків на ринку фінансового посередництва. У сучасних умовах банківську діяльність слід розглядати з позиції інституту зменшення транзакційних витрат економічних суб'єктів, вирішення проблеми асиметричності інформації на ринку та управління ризиками.

Детальне дослідження виокремлених вище теоретичних підходів [7], дозволили нам визначити необхідність розрізнення двох рівнів до розуміння змісту банківської діяльності – макроекономічного та мікроекономічного.

На макроекономічному рівні результат (ефект) банківської діяльності має соціальний характер та пов'язаний, в першу чергу, зі суспільним призначенням банків та знаходить своє відображення у їх функціях. Згідно мікроекономічного рівня основним ефектом банківської діяльності є прибуток, як вираження кінцевого результату функціонування банку як суб'єкта господарювання, та основне джерело розвитку банківського бізнесу в умовах ринку. Таким чином, виділення рівнів прояву результатів банківської діяльності, дозволяє вести мову про соціальний аспект макроекономічного підходу та економічний аспект мікроекономічного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, обрання одного з чотирьох запропонованих підходів в якості базового при визначенні змісту банківської діяльності є некоректним, зважаючи на такі факти:

- по-перше, різну цільову спрямованість кожного підходу: функціональний підхід розглядає банківську діяльність з метою визначення результативності функціонування банків та вжиття відповідних заходів державного регулювання, портфельний підхід зосереджується на проблемах фінансового менеджменту в банку;
- по-друге, рівні дослідження банківської діяльності – макроекономічний (функціональний і посередницький підхід) та мікроекономічний (портфельний та підхід банківської фірми).
- Такий стан речей вимагає, на наш погляд, застосування системно-елементного підходу до визначення змісту банківської діяльності, що базується на поєднанні окремих положень розглянутих підходів, а саме:
- банк є динамічною відкритою системою, робота якої обумовлена функціями банків в економіці та характеризується відповідним результатом на макро- і на мікроекономічному рівні;
- посередницький характер банківської діяльності, пов'язаний з процесом акумулювання фінансових ресурсів та їх ефективного розміщення, дозволяє виділяти вхідні і вихідні фінансові потоки в процесі здійснення банківської діяльності та фактори, що будуть здійснювати вплив;
- цільова спрямованість банківської діяльності зосереджена на мінімізації витрат, та, відповідно отриманні прибутку, як необхідної умови максимізації доходів акціонерів з метою управління ефективністю банківського бізнесу.

Таким чином, у сучасних умовах визначення сутності банку значно ускладнюється, що пов'язано з постійним розширенням операцій банківської установи, багатофункціональним характером діяльності банку у контексті розвитку сучасного етапу глобалізації світових фінансово-кредитних відносин.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про банки та банківську діяльність" // Урядовий кур'єр. – 2001. – 17 січня.
2. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.
3. Банківська система України: монографія / [В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2010. – 187 с.
4. Васюренко О. В. Банківські операції: Навч. посібн. / О. В. Васюренко. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2006. – 255 с.
5. Енциклопедія банківської справи України / редкол. В.С. Стельмах. – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
6. Мороз А. М. Банківські операції: Підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна. – К.: КНЕУ, 2008. – 538 с.
7. Шпильовий В.А., Фімяр С.В. Концептуальні підходи до визначення сутності банківської діяльності в умовах модернізації економічної системи / В.А. Шпильовий, С.В. Фімяр // Агросвіт: науково-практичний журнал № 13 липень 2015 р. – К.: ДКС центр, 2015. – С. 14-18.

SHCHERBATYH Denys Volodymyrovych,

PhD (Economics), Assistant professor, Department of Finance and Accounting, European University, Cherkasy

BILYK Victoria Viktorivna,

PhD (Economics), Associate Professor, Assistant professor, Department of management and economic security, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

CONCEPTUAL APPROACHES TO DEFINING THE CONTENT OF BANKING IN MODERN CONDITIONS

***Abstract.** The article investigates scientific approaches to determining banking activity on the macroeconomic and microeconomic levels. Identify four conceptual approaches to understanding the meaning of banking. Clarifies the definition of banking activities in accordance with modern requirements of modernization of the economic system.*

***Keywords:** banking, functional, portfolio, production, mediation approaches.*

Одержано редакцією: 21.01.2015

Прийнято до публікації: 28.01.2015

УДК 336.67

ШПИЛЬОВА Віра Олексіївна,

доктор економічних наук, професор,
кафедра економіки та менеджменту,
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет»

АНДРУШКЕВИЧ Наталія Віталіївна,

кандидат економічних наук,
кафедра фінансів, обліку і аудиту,
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ПРИ ЕФЕКТИВНОМУ ФІНАНСОВОМУ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

В статті розглянуто як ефективне управління оборотними коштами впливає на забезпеченість підприємства грошовими ресурсами; розрахунок цільового показника ліміту дебіторської заборгованості та критерії за якими оцінюють покупців для визначення допустимого рівня такої заборгованості. Обґрунтовано способи визначення доходу, який

отримує підприємство від кожного покупця, та як впливає відстрочення платежу на рівень такого доходу. Визначено перевагу факторингу, як сучасної форми інтегрування банківських операцій та засобу управління дебіторською заборгованістю. Авторами статті досліджено поняття «цесія», а також відмінності між договором цесії і договором факторингу. Досліджено правову форму та питання оподаткування факторингових операцій, на основі чого знайдено законодавчі прогалини та наведено прикладі судової практики.

Ключові слова: оборотні кошти, дебіторська заборгованість, ліміт дебіторської заборгованості, факторинг, цесія.

Постановка проблеми. Зростання дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах, недисциплінованість покупців, які порушують принципи розрахунково-платіжної дисципліни призводить до такої проблеми, як нестача фінансових ресурсів для здійснення виробничо-господарської діяльності. Відволікання коштів у дебіторську заборгованість спричинює виникнення касових розривів і нестачі оборотних коштів.

Саме для вирішення таких проблем і призначений факторинг, який на даний час є одним з найбільш перспективних методів управління дебіторською заборгованістю. Нажаль, українські підприємства на даний час нечасто використовують саме цей метод управління дебіторською заборгованістю, як частиною оборотних коштів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління дебіторською заборгованістю відображено у працях таких вчених-економістів: О. Карпенко, М.Василюка, В.П. Завгороднього, І.В. Колесова та ін. Особливу увагу вчені у своїх працях приділили запобіганню виникнення простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості за допомогою методів управління дебіторської заборгованості.

Мета статті – розкриття сутності факторингу, як необхідного засобу ефективного фінансового обліку дебіторською заборгованістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні одна з головних проблем - недостатність оборотних коштів, так звана криза неплатежів. Простіше кажучи, у контрагентів не вистачає грошей для виконання своїх зобов'язань. На практиці саме бухгалтер є тією людиною, яка сигналізує про проблеми, пов'язані з коштами. Крім того, бухгалтер складає, а отже, добре розуміє фінансові звіти підприємства, контролює взаємовідносини з контрагентами. На рисунку 1 відображено, чому виникає недостатність грошових ресурсів на підприємстві.

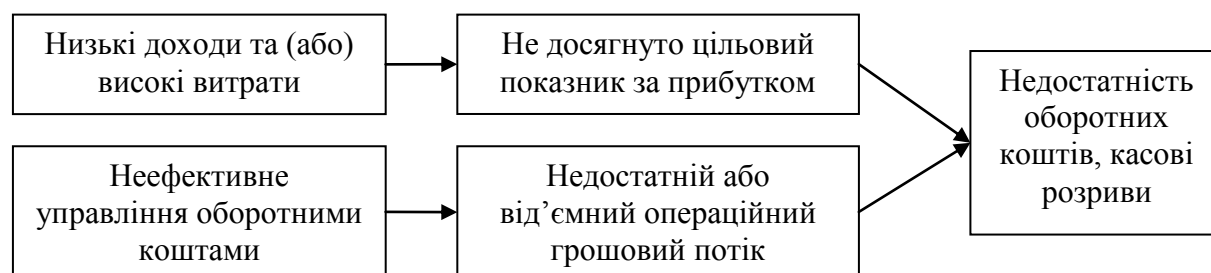


Рис. 1. Причини і наслідки недостатності оборотних коштів

Аналіз причин і наслідків виявляє внутрішні проблеми підприємства:

- неможливість забезпечити плановий обсяг продажів;
- затрати більші, ніж можна собі дозволити;
- неефективне управління своїми оборотними коштами.

Як видно на схемі, про те, що грошей не вистачає, сигналізують два показники: прибуток і грошовий потік.

Як видно на схемі, про те, що грошей не вистачає, сигналізують два показники: прибуток і грошовий потік. Отримання прибутку є необхідною, але недостатньою умовою притоку грошей на підприємство. У період кризи для підприємства важливіше

генерувати гроші, причому будь-яким шляхом і бажано швидко. Тому з двох названих показників більш важливим є операційний грошовий потік.

На допомогу приходять технологія тотального управління грошима (Total Cash Management, далі – TCM). Сформулюємо її принципи:

1. Гроші (наявні власні та доступні залучені) повинні працювати в усіх сферах діяльності підприємства, до яких належать:

- маркетинг;
- інвестиції;
- щомісячне (щоденне) управління коштами – складання і коригування бюджету руху коштів;
- управління витратами і контроль над прийнятним рівнем затрат;
- управління товарно-матеріальними запасами;
- управління дебіторською заборгованістю;
- управління кредиторською заборгованістю.

2. Вплинути на заощадження і множення грошових ресурсів підприємства може кожний його працівник.

Тобто спочатку треба ефективно генерувати гроші, потім ефективно їх використовувати, потім знову генерувати. У подальших публікаціях ми розглянемо, як працювати з грошовими потоками, щоб реалізувати цей принцип на практиці.

А зараз розберемося, як треба працювати з дебіторською заборгованістю, щоб забезпечити приток на підприємство коштів у потрібному обсязі та в потрібний час.

Прострочена дебіторська заборгованість з фінансової точки зору - це джерело грошових ресурсів для клієнта (так само як для нас - кредиторська заборгованість). Якщо ми не погашаємо вчасно кредиторську заборгованість, то ми фактично користуємося грошима кредитора, а дебітор робить те саме з нашими грошима.

Усім відоме правило: треба збирати дебіторську заборгованість швидше, ніж віддавати кредиторську. Але "фішка" в тому, що цим правилом користуються обидві сторони господарських відносин!

Ось два головних запитання, на які треба відповісти, щоб ефективно управляти дебіторською заборгованістю:

1. Як не допустити зростання дебіторської заборгованості понад установлений цільовий показник?

2. Як ефективно збирати дебіторську заборгованість?

У вас може виникнути запитання: а хіба буває цільовий показник дебіторської заборгованості? Так, звичайно, адже дебіторська заборгованість - це такий самий вид оборотного активу, як і інші, наприклад запаси. Якщо підприємство встановлює оптимальний розмір запасів з огляду на свою потребу (пов'язану з операційним циклом підприємства та іншими показниками), то чому не може бути аналогічного цільового показника і для дебіторської заборгованості?

З'ясуємо, чи може компанія надавати покупцям відстрочення платежу, яке призводить до появи дебіторської заборгованості. Якщо може, тоді треба визначити, на який строк і в якій сумі, тобто треба встановити ліміт дебіторської заборгованості [1].

Для цього розраховують оборотність дебіторської заборгованості за кожним покупцем. На практиці найчастіше використовують експертний спосіб. На розмір кожного конкретного ліміту можуть впливати історія взаємовідносин з контрагентом, надійність контрагента, обсяги продажів та інші чинники. Тоді додатково вводять поправочний коефіцієнт.

Ліміт дебіторської (скорочено – Дт) заборгованості розраховуємо за формулою 1:

$$\text{Ліміт Дт-заборгованості} = \text{Планований обсяг продажів} : \text{Коефіцієнт оборотності.} \quad (1)$$

Взагалі, коефіцієнт оборотності Дт-заборгованості визначається таким чином (2):

$$\text{Коефіцієнт оборотності Дт-заборгованості} = \frac{\text{Виручка}}{\text{Середній залишок Дт-заборгованості за період.}} \quad (2)$$

Виручку рахують за "касовим методом", тобто як суму, що фактично надійшла за відвантажену продукцію. Але в чисельнику дробу інколи ставлять і вартість відвантаженої продукції, і маржинальний дохід за контрагентом.

Період оборотності дебіторської заборгованості визначається за формулою (3):

$$\text{Період оборотності (у днях)} = \text{Кількість днів у періоді} : \text{Коефіцієнт оборотності Дт-заборгованості.} \quad (3)$$

З цього співвідношення також можна визначити коефіцієнт оборотності Дт-заборгованості.

Але такий підхід (скоротити відстрочення всім) - занадто прямолінійний. Усі клієнти різні, бажано підійти до кожного індивідуально. Тому на практиці підприємства розробляють скорингові системи для оцінки ризиків роботи з контрагентами, у яких ураховуються багато чинників.

Слово *scoring* перекладається з англійської як «підрахунок очок» і буквально означає бальну оцінку при прийнятті рішення. Зробити скоринг покупців означає ранжувати їх за певними кількісними та якісними ознаками. Однією з найбільш популярних кількісних ознак є прибутковість покупця.

Для того щоб скласти рейтинг покупців, треба знати за кожним покупцем: відсоток націнки; відсоток індивідуальної знижки; прямі витрати за покупцем; поправочний коефіцієнт на ризики роботи з клієнтом.

Для розрахунку поправочного коефіцієнта враховуються, наприклад, такі чинники:

- середній ризик неплатежу (наприклад, відсоток безнадійної дебіторської заборгованості, узятий з даних фінансового обліку за останні декілька років),
- поточна ринкова вартість залучених грошових ресурсів (ставка за кредитами).

Крім того, за кожним контрагентом можна скласти анкету з даними, що дозволяють оцінити його фінансову стійкість в умовах кризи. На підставі даних фінансового обліку, переговорів з контрагентом, інформації з відкритих зовнішніх джерел, Інтернету, отриманої від третіх осіб, за допомогою служби безпеки підприємства треба проаналізувати:

- яка динаміка продажів (збільшилися чи зменшилися обсяги товарообороту за контрагентом);
- як часто контрагент почав виходити на прострочення платежів;
- чи має він можливість узяти кредит;
- чи є у нього проблеми з платежами іншим постачальникам (можливо, він не платить вчасно тільки вам).

Тепер залишилося перетворити розроблену систем оцінки покупців на внутрішній документ підприємства, який можна використовувати на практиці.

У наступній консультації на цю тему ми розберемося, як ранжувати покупців за однією з головних ознак - прибутковістю та скласти платіжний календар. А потім перейдемо до складання бюджету руху коштів як одного зі способів оперативного планування грошових потоків.

Розподіляючи загальний ліміт дебіторської заборгованості за покупцями, бажано підійти до рішення питання диференційовано. Для цього можна застосувати скорингову систему оцінки покупців і залежно від отриманих критеріїв установити ліміт кожному покупцеві індивідуально.

Як правило, від різних покупців компанія отримує різний дохід. Ще говорять так: дохідність покупців компанії різна. Це пояснюється комерційними умовами роботи з конкретним покупцем, які відображено в договорі з ним (наприклад: індивідуальна знижка, обсяг продажу, бонуси від продажів, накладні витрати, строк оплати тощо).

Зазвичай дохід за покупцем за період (скажімо, за місяць) розраховують таким чином (4):

- Дохід = Маржа - Накладні витрати - (Ліміт Дт-заборгованості x Ставка позикового капіталу за місяць) - (Виручка x Поправковий коефіцієнт), (4)
- де:
- маржа - це різниця між виручкою і собівартістю (маржинальний дохід);
 - ставка позикового капіталу за місяць дорівнює 1/12 річної ставки позикового капіталу;
 - добуток (Ліміт Дт-заборгованості x Ставка позикового капіталу за період) показує, скільки нам коштує відстрочення платежу, надане покупцеві, тобто дебіторська заборгованість. Чому ми закладаємо до розрахунку ризик використання позикових грошей? Тому що раз нам не віддали борг, то, можливо, нам не вистачить власних оборотних коштів і тоді доведеться взяти кредит;
 - поправковий коефіцієнт відображає ризик роботи з покупцем;
 - добуток (Виручка x Поправковий коефіцієнт) показує, скільки виручки може взагалі не надійти від цього покупця виходячи з даних про середній розмір неповернення Дт-заборгованості за декілька попередніх періодів (наприклад, за 3 роки).

Таким чином, щоб розрахувати дохід за покупцем, ми зменшуємо маржинальний дохід на вартість грошей за період відстрочення і розрахункову суму ризику неповернення дебіторської заборгованості.

Аналіз комерційних умов дозволить установити індивідуальний ліміт дебіторки кожному конкретному покупцеві.

Зрозуміло, що недостатньо просто встановити ліміти Дт-заборгованості, треба ще й контролювати їх дотримання. Є сенс закріпити затверджений розрахунок лімітів у внутрішньому документі підприємства і призначити відповідальних за дотримання запланованих цільових показників. Крім того, можна ввести в облікову бухгалтерську програму функцію заборони (автоматичне блокування) виписування видаткових документів покупцеві понад установлені ліміти.

До проблем, які відіграють важливу роль в ефективному фінансовому обліку дебіторською заборгованістю, належить рефінансування — система фінансових операцій, які забезпечують прискорену трансформацію дебіторської заборгованості в грошові активи. Основними формами рефінансування дебіторської заборгованості є факторинг, форфейтинг, облік векселів [2]. Останні дві форми майже не використовуються в Україні через складність їх реалізації. Факторинг, який нині пропонує ряд банків і факторингових компаній, зарекомендував себе позитивно.

Сам термін «факторинг» з'явився у вітчизняному законодавстві з прийняттям Цивільного кодексу України в 2004 році. До цього існували загальні норми ЦК УРСР, які передбачали можливість відступлення права вимоги та переводу боргу, що було одним з поширених способів вирішення проблем, пов'язаних з погашенням заборгованості. Для позначення такого роду зобов'язань використовують класичний термін «цесія». Цивільний кодекс України зберіг та розвинув основні положення щодо відступлення права вимоги та переводу боргу (глава 47 ЦК України), проте було запроваджено окремий спеціальний вид таких зобов'язань, як «факторинг», чому присвячена окрема глава 73 ЦК України [4].

У зв'язку з цим логічно виникає питання в чому відмінність між договором відступлення права вимоги (договором цесії) і договором факторингу, адже в окремих законодавчих актах, в тому числі і в Податковому кодексі України, ці договори, а відповідно й правовідносини, що мають місце при їх укладенні, часто ототожнюються. Існує думка, що норми, якими регулюється зміст таких договорів співвідносяться як загальні та спеціальні, а тому при правовому регулюванні договору "факторингу" пріоритет надається спеціальним нормам, якими встановлено спеціальний суб'єктний склад, окремі особливості відносин клієнта з фактором та інше. Проте, на нашу думку, основною суттєвою відмінністю між договором відступлення права вимоги і договором факторингу є той факт, що вони мають принципово різні предмети, а тому відповідно вимагають окремого правового регулювання.

До речі, відсутня чіткість у розумінні цього питання і в актах судових органів. Так, наприклад, якщо Вищий господарський суд України в своїй постанові від 13.10.2005 р. № 14/113 вказує, що договір відступлення прав вимоги є по суті договором факторингу, то Судова палата у господарських справах Верховного Суду України в постанові від 10.07.2007 р. № 26/347-06-6531 на підставі визначення договору факторингу у ЦК України дійшла висновку, що такий договір спрямований на фінансування однією стороною іншої сторони шляхом передання в її розпорядження певної суми грошових коштів, тобто має місце надання фактором послуги. Вказана послуга за договором факторингу надається фактором клієнту за плату, розмір якої визначається договором. При цьому сама грошова вимога, передана клієнтом фактору, не може розглядатися як плата за надану останнім фінансову послугу.

Зазначене слугує підставою для припущення про те, що у випадку, коли метою та основною складовою предмету договору є послуга з фінансування, оплатою якої є певна плата та відступлення права вимоги грошового боргу, то такий договір є договором факторингу, за яким фактором може бути лише спеціальний суб'єкт – банк або фінансова установа, що має право здійснювати факторингові операції (ч. 3 ст. 1079 ЦК України). Якщо ж предметом є безпосередньо відступлення права вимоги грошового боргу за курсу плати або без плати, або передається за винагороду право вимоги не грошового боргу, то договір не вважається факторинговим, а є договором відступлення права вимоги. При цьому відсутні вимоги щодо спеціального суб'єкта і тому новим кредитором за таким договором може бути будь-яка особа, що має відповідний обсяг правосуб'єктності. З огляду на вказане варто звернути увагу на ч. 3 ст. 656 ЦК України, згідно з якою право вимоги може бути предметом договору купівлі-продажу, якщо вимога не має особистого характеру.

Зазначене свідчить, що договір факторингу має характер комплексного договору, в якому цесія є лише вторинним елементом предмету, а метою та основною складовою предмету є фінансування клієнта фактором за плату.

У зв'язку з цим доцільно розглянути окремі положення Податкового кодексу України з огляду на формування об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств. В тексті ПК України відсутнє визначення поняття «факторинг», але є визначення «відступлення права вимоги», яке не обмежується лише грошовими зобов'язаннями, а тому в цілому є похідним від положень глави 47 ЦК України. Водночас, в ряді статей ПК України ці поняття вживаються як тотожні (абз. е) пп. 135.4.2 п. 135.4 ст. 135 ПК України, абз. е) пп. 138.1.1 п. 138.1 ст. 138 ПК України), а загалом пріоритетним є використання в ПК України терміну «відступлення права вимоги» (п. 153.5. ст. 153 ПК України) [5].

Безумовним є той факт, що в цілях оподаткування для правової кваліфікації відносин саме ПК України має перевагу перед іншими нормативними актами. Проте у випадках, коли ПК України не розкриває сутність відповідних дефініцій та правовідносин, необхідним та юридично прийнятним є з'ясування їх змісту з допомогою нормативних актів, якими ці правовідносини врегульовано. Тим більше, що в ч. 3 ст. 5 ПК України чітко визначено, що «... терміни, що застосовуються в цьому Кодексі і не визначаються ним, використовуються у значенні встановленому іншими законами».

У досліджуваному випадку нами вище наведено аргументацію, що заперечує ототожнювання договорів факторингу та договору відступлення права вимоги. Адже принциповою відмінністю між ними є те, що договір відступлення права вимоги є договором купівлі-продажу у відповідності до ч. 3 ст. 656 ЦК України, а договір факторингу є договором з надання фактором послуги з фінансування клієнта. Метою договору факторингу є не отримання еквівалентної вартості за відповідний товар – грошову вимогу, а отримання фінансування за плату та відступлення права грошової вимоги, а тому відступлення є наслідком та лише складовою частиною господарської операції, що полягає в забезпеченні фінансування. При цьому розмір фінансування може бути значно меншим за вартість вимог,

що передаються фактором клієнту. В якості плати за послуги фактора можуть бути як безпосередньо грошові кошти, так і їх еквівалентний вираз у вигляді маржі, дисконту, процентів тощо. Відповідно у фактора має місце продаж послуг факторингу, а у клієнта відбувається придбання цих послуг та відповідно компенсація їх вартості.

Водночас у розділі III ПК України врегульовано виключно операції з купівлі-продажу права вимоги, а операції з факторингу де-факто ототожнено з ними. Ця юридична некоректність в законодавстві стала причиною ряду судових справ, предметом яких стали договори факторингу та податкові зобов'язання, що були нараховані органами ДПА України відповідно до чинної податкової нормативної бази за результатами перевірки їх виконання. Так, постановою ВАС України від 19 листопада 2013 року № К/800/17433/13 досліджено договори відступлення права вимоги між пов'язаними особами «Кредобанком» і ТОВ «ФК «Приватні інвестиції» та надано тлумачення окремих положень ПК України. Вважаємо доцільним навести окремі тези постанови з огляду на тему нашого дослідження:

«...термінологічне відокремлення поняття відступлення права вимоги не свідчить про відмінність його правової природи для цілей оподаткування податком на прибуток від операцій з продажу товарів. Причому продавцем відповідних товарів є особа, що відступає право вимоги за компенсацію...»

«...Для цілей регулювання цивільного та господарського оборотів певні операції можуть кваліфікуватися і як послуги факторингу, і як відступлення права вимоги (цесія). Проте зазначені обставини не змінюють режиму оподаткування відповідних операцій, оскільки в будь-якому разі для цілей оподаткування операція з відступлення права вимоги, тобто продажу права вимоги, розглядається як різновид продажу товарів...» [6].

Як видно з наведеного, постановою ВАС України від 19.11.2013 №К/800/17433/13 проігноровано існуючі відмінності між договорами цесії та факторингу та фактично їх ототожнено. Вважаємо, що в даному тлумаченні має місце протиріччя з нормами ПК України, адже ПК України окремо визначено терміни «продаж (реалізація) товарів» (пп. 14.1.202 п. 14.1 ст. 14 ПК України) та «продаж результатів робіт (послуг)» (пп. 14.1.203 п. 14.1 ст. 14 ПК України), що передбачає різний правовий зміст та суб'єктний склад відповідних господарських операцій. Механічне зведення всіх можливих видів договорів, однією зі складових яких є відступлення права вимоги, до купівлі-продажу товарів не лише ігнорує зміст цивільного та господарського оборотів (на думку членів судової колегії «в розглядуваному випадку спірні відносини врегульовано нормами податкового законодавства»), але й окремі норми ПК України. Фінансування за плату, що є метою та основною складовою предмету договору факторингу не відповідає визначенням термінів «товар» (пп. 14.1.244 п. 14.1 ст. 14 ПК України), «матеріальні активи» (пп. 14.1.111 п. 14.1 ст. 14 ПК України) та «нематеріальні активи» (пп. 14.1.120 п. 14.1 ст. 14 ПК України), а тому вимагає додаткового, спеціального правового регулювання в цілях податкового законодавства, що на сьогоднішній день відсутнє.

Окрему увагу судовою колегією приділено питанню «про наявність конкуренції для регулювання спірних відносин між нормами пункту 153.5 статті 153 та приписами абзацу другого підпункту 153.2.6 пункту 153.2 статті 153 Податкового кодексу України...» і визначено, що «норми пункту 153.5 та абзацу другого підпункту 153.2.6 пункту 153.2 статті 153 Податкового кодексу України мають різні предмети регулювання, а отже, не конкурують між собою».

Можна погодитись з наведеним висновком, але він потребує уточнення щодо операцій саме факторингу. Адже якщо ми беремо до уваги класичну факторингову операцію, то положення абз. другого пп. 153.2.6 п. 153.2 ст. 153 ПК України повинні застосовуватись виключно до фактора як особи, яка здійснює надання факторингових послуг пов'язаній особі. Нормами п. 153.5 курс ст. 153 ПК України здійснюється правове регулювання оподаткування податком на прибуток підприємств безпосередньо операцій з відступлення права вимоги без

урахування особливостей саме факторингових операцій. Якщо ж ототожнювати операції факторингу та операції з відступлення права вимоги, що де-факто має місце в окремих статтях ПК України, тоді саме існування договору факторингу як окремого виду цивільних договорів втрачає сенс, а в цілях оподаткування доцільно взагалі звести всі існуючі види договорів до купівлі-продажу товару, а відтак ЦК України та ГК України [3] залишити лише предметом для історико-правових досліджень. Це, звичайно, нонсенс.

Висновки. Вважаємо за необхідне в якості підсумку зазначити, що на сьогодні має місце певна прогалина в правовому регулюванні питань оподаткування податком на прибуток підприємств факторингових операцій, яка потребує свого вирішення відповідно до існуючих засад цивільного та господарського законодавства. Просте ототожнення в цілях оподаткування договорів факторингу з договорами відступлення права вимоги протирічить правовому змісту цих договорів відповідно до норм ЦК та ГК України. Особливо відзначимо, що існуючі відмінності в дефініціях є не суто теоретичними, а прямо стосуються основних складових правовідносин, що є базовими для податкового законодавства, а саме: фінансування як мета та основна складова предмету договору, зміст та оплатність послуги, суб'єкти правовідносин, правовий статус особи, що надає послугу та особи, що придбаває послугу тощо. Відповідно і здійснені спроби судового тлумачення означених питань не вирішують існуючу проблему, а лише формують спрощену практику вирішення спорів, що не вирішує питання по суті відповідно до чинного законодавства, а є спробою підміни нормативного регулювання. На нашу думку, належним вирішенням існуючої проблеми повинно стати внесення змін до ПК України в частині визначення правових засад оподаткування податком на прибуток підприємств факторингових операцій.

Список використаних джерел

1. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / М.Д. Білик // Фінанси підприємств. - 2009. - № 12. - С.24-36.
2. Колесова І. В. Використання факторингу в управлінні фінансами підприємств // Фінанси України. 2004. № 3. - С. 135–143.
3. Господарський кодекс України від 16.01. 2003 р. № 436-IV.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
5. ПКУ – Податковий кодекс України від 02.12 2010 р. № 2755 – VI.
6. Попов Ю. Факторинг: законодавство України та світовий досвід. Доступно: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=215>

SHPYLOVA Vira Oleksiivna,

Doctor of Sciences (Economy), Professor, Department of Economics and Management,
European University, Cherkasy;

ANDRUSHKEVYCH Nataliia Vitaliivna,

PhD (Economics), Department of Finance and Accounting,
European University, Cherkasy

THE OPTIMAL ACTIVITY OF THE ENTERPRISE WITH EFFECTIVE FINANCIAL ACCOUNTING RECEIVABLES

***Abstract.** The article describes how an effective working capital management affects the security of the enterprise cash resources; calculation target limit of receivables and criteria by which to assess customers to determine the permissible level of such debt. Proved the means of calculating the income that the company receives from each customer, and how does deferred payment on the level of such income. Defined advantage of factoring as modern forms of integration of banking operations and management of accounts receivable. The authors investigated the concept of "cession", and the differences between the assignment agreement and the factoring agreement. Researched legal form and taxation of factoring operations, on the basis of which found the legislative gaps and the example of judicial practice.*

Keywords: working capital, accounts receivable, limit of receivables, factoring, assignment agreements.

Одержано редакцією: 21.01.2015
Прийнято до публікації: 28.01.2015

УДК 657.659.1

ШПИЛЬОВИЙ Віктор Андрійович,
кандидат економічних наук, професор,
кафедра фінансів, обліку і аудиту,
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет»;
ФУРСА Валентина Павлівна,
старший викладач, кафедра фінансів, обліку і
аудиту, ЧФ ПВНЗ «Європейський університет»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ОБЛІКУ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ

У статті обґрунтовано як існуюча система оподаткування впливає на зменшення інвестиційної привабливості економіки України, збільшення рівня її мінізації, зниження конкурентоспроможності українських товарів та послуг на світовому ринку, скорочення бюджетних надходжень тощо. Для вирішення цих проблем Верховна Рада України повинна прийняти пакет законів про податкову реформу в Україні. Теоретична обґрунтованість необхідності нової податкової реформи показана на актуальних питаннях нарахування, сплати, адміністрування та обліку акцизного податку і зокрема запровадженого з 01 січня 2015 року акцизного податку з роздрібною продажу підакцизних товарів. В повній мірі визначені його платники: суб'єкти роздрібною торгівлі, які реалізують безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання незалежно від форми розрахунків такі підакцизні товари як пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, тютюн та промислові заміники тютюну, товари, зазначені у пп. 215.3.4 Податкового кодексу України, зокрема, нафтопродукти.

Ключові слова: податкова система, акцизний податок, підакцизні товари, податкова реформа, податкові ставки.

Постановка проблеми. Міністерство фінансів України в 2015 році готується до нової податкової реформи в результаті гострої необхідності пошуку нових, ефективніших джерел доходів. Основними проблемами української податкової системи є кількість податків, система їх адміністрування та розміри податкових ставок. З 2015 року зменшилась кількість податків: з 22 до 9. Деякі податки не скасовано повністю, а лише трансформовано, інші ж, навпаки, отримали свій розвиток в появі додаткових або нових податків у складі вже існуючих. Яскравим прикладом такого групування є введення акцизного податку з реалізації підакцизних товарів суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі. Положення Податкового кодексу України і так передбачають сплату акцизного податку при виробництві та ввезенні підакцизної продукції на територію України (аналог збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства). У зв'язку з цим багато експертів зазначають, що введення ще одного акцизу – на реалізацію через роздрібні мережі алкоголю, тютюнових виробів і палива – це не що інше, як подвійне оподаткування. Крім того, ставка роздрібною акцизу застосовується до вартості товару з ПДВ, який такий же загальнодержавний податок і, до речі, за своєю економічною суттю теж акциз. Схожою у цих двох податків є і база оподаткування – договірна вартість товарів, відмінність лише в одному – база оподаткування операцій з постачання товарів з ПДВ включає загальнодержавні податки і збори (в т.ч. акцизний податок) (п. 188.1 ст.188 Податкового кодексу України), а базою оподаткування акцизного податку з роздрібних продажів підакцизних товарів є вартість (з податком на додану вартість) підакцизних товарів (п.п.214.1.4 п.214.1 ст.214 Податкового кодексу України) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення поставлених завдань здійснювалося з урахуванням сучасної наукової думки вітчизняних і зарубіжних вчених, чинного законодавства та практики проведення економічних експертиз з питань обліку. Організації і методиці обліку операцій з обліку акцизного податку присвячені праці

В. В. Бабича, С. Ф. Голова, Я. Д. Крупки, Ю. Я. Литвина, І. І. Павлюка, В. М. Пархоменка, М. М. Ткаченка та інших. Ці праці містять багато цінних пропозицій та рекомендацій щодо ведення обліку згідно чинного законодавства, зазначаючи, разом з тим, що податкова система та національний облік на даному етапі потребує проведення подальших наукових досліджень та розробок в напрямку їх удосконалення.

Метою статті є дослідження теоретичних основ механізму розрахунку акцизного податку із роздрібною торгівлі та відображення його сум в бухгалтерському обліку продавця та покупця (кінцевого споживача) підакцизних товарів; відображення в обліку суми акцизного податку з обсягу вироблених на території України та увезених на територію України підакцизних товарів, відображення в обліку нарахування та сплату митних платежів за такі товари, коли та в якому порядку застосовується пільгова нульова ставка акцизного податку, визначення бази оподаткування та розрахунок акцизного податку. Запропоновані практичні рекомендації як виробнику розрахувати та відобразити в обліку акцизний податок у разі понаднормової втрати сировини під час виготовлення підакцизних товарів, у яких випадках понаднормові втрати підакцизних товарів звільняються від обкладення акцизним податком.

Виклад основного матеріалу дослідження. З 1 січня 2015 року введено в дію акцизний податок із роздрібною торгівлі окремими видами підакцизних товарів, зроблено один із кроків, спрямованих на наповнення бюджету в умовах економічної кризи. Ідеться про продаж пива та алкогольних напоїв у роздріб (у т. ч. на розлив – закладами громадського харчування), тютюну та промислових замінників тютюну та нафтопродуктів безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання незалежно від форми розрахунків (абзац другий пп. 14.1.212 Податкового кодексу України). Зобов'язання зі сплати акцизного податку виникають (п. 216.9 ПК) [2]:

- на дату здійснення розрахункової операції, визначену згідно із Законом від 06.07.95 р. N 265/95-ВР [4], тобто на дату оформлення фіскального чека - для підприємств, які зобов'язані застосовувати реєстратори розрахункових операцій;
- на дату надходження коштів за реалізований товар – для підприємств на єдиному податку, які мають право не застосовувати реєстратори розрахункових операцій.

Під час передачі зазначених товарів у торговельний зал на них установлюють торговельну націнку та зазначають продажну ціну. Зазначимо, що роздрібна ціна має бути зазначена на ціннику та запрограмована в реєстратори розрахункових операцій;

У загальному випадку роздрібна ціна формується таким чином:

1. Для платників ПДВ:

$$\text{ФРЦ} = \text{СВ} + \text{ТН} + 20 \% \text{ ПДВ.} \quad (1)$$

де СВ - собівартість товару, яка дорівнює його первісній вартості, визначеній відповідно до п. 9-13 П(С)БО 9;

ТН - торговельна націнка;

20 % ПДВ - сума ПДВ у складі роздрібною ціни. При цьому 20 % нараховується на суму (СВ + ТН).

Таку формулу рекомендуємо для суто «внутрішнього» використання, а показник (ТН + 20 %) відображається однією сумою проведенням Дт 282 «Товари в торгівлі» - Кт 285 «Торгова націнка» при передачі товарів до торговельного залу. Під час реалізації товару сума ПДВ, розрахунково включена до роздрібною ціни, зменшуватиме дохід (Дт 702 - Кт 641/ПДВ).

Для визначення суми акцизного податку застосуємо цю саму формулу, включивши до неї новий показник:

$$\text{ФРЦ} = \text{СВ} + \text{ТН} + 20 \% \text{ ПДВ} + 5 \% \text{ ПЗ}_a. \quad (2)$$

де 5 % ПЗ_а - сума акцизного податку у складі роздрібною ціни, причому 5 % ми беремо від суми показників (СВ + ТН + 20 % ПДВ).

2. Для неплатників ПДВ формула (2) матиме вигляд

$$\text{ФРЦ} = \text{СВ} + \text{ТН} + 5 \% \text{ПЗ}_a. \quad (3)$$

Таким чином, під час передачі товару в торговельний зал для реалізації покупцям слід правильно сформулювати торговельну націнку яка повинна містити як прибуток підприємства, так і суму ПДВ (для платників) та суму акцизного податку.

Для обліку акцизного податку використовуємо субрахунок 641/ акцизний податок «Розрахунки за податками». За кредитом відображаємо податкові зобов'язання, за дебетом - їх погашення грошовими коштами.

Як ми зазначали вище, податкові зобов'язання з акцизного податку виникають у момент отримання (оприбуткування) коштів від покупця. Отже, під час реалізації підакцизного товару робимо проведення на суму податкових зобов'язань з акцизного податку Дт 702 - Кт 641/АП. Сплату податкових зобов'язань відображаємо проведенням Дт 641/АП - Кт 311 (372). Таким чином, акцизний податок із роздрібних продажів відображаємо аналогічно до податкових зобов'язань з ПДВ, або ж аналогічно до обліку будь-якого іншого непрямого податку.

До складу бухгалтерських доходу чи витрат акцизний податок не включається, оскільки не відповідає визначенням доходу і витрат, наведеним відповідно в п. 5 П(С)БО 15 «Дохід» [10] та п. 6 П(С)БО 16 «Витрати» [11]. Крім того, у пп. 6.1 П(С)БО 15 «Дохід» чітко зазначено, що не визнаються доходом суми акцизів, що надійшли від інших осіб та підлягають перерахуванню до бюджету. У податковому обліку, який цього року впритул наблизився до бухгалтерського, суми акцизного податку так само не відображаються у складі доходу чи витрат.

Актуальним постає питання чи повинно підприємство, яке здійснює реалізацію підакцизних товарів у роздріб, відображати суму акцизного податку у фіскальному чеку. Відповідно до п. 3 ст. 3 Закону України від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [8] із змінами та доповненнями суб'єкти господарювання, які здійснюють розрахункові операції в готівковій або в безготівковій формі (із застосуванням платіжних карток, платіжних чеків, жетонів тощо) при продажу товарів (наданні послуг) у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, а також операції з приймання готівки для подальшого її переказу, зобов'язані застосовувати реєстратори розрахункових операцій, що включені до Державного реєстру реєстраторів розрахункових операцій, з додержанням встановленого порядку їх застосування.

Водночас, вимоги до змісту розрахункових-документів та їх обов'язкових реквізитів передбачені Положенням про форму та зміст розрахункових документів, затвердженим наказом ДПА України від 01.12.2000 № 614.

ДФС України надано роз'яснення щодо правильності відображення у розрахункових документах реєстраторів розрахункових операцій акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів.

Коректний розрахунковий документ повинен включати такі рядки:

ТОВАР 126,00 А

СУМА 126

ПДВ А = 20% 20

Акцизний податок 5% 6

А = 6%.

У зв'язку з тим, що у частини РРО, внесених до Державного реєстру РРО до 1 січня 2015 року, не передбачено механізм розрахунку акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів, у таких РРО дозволяється використовувати для обліку акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів алгоритм, який забезпечує нарахування суми 5 відсоткового збору, розробленого виробником (постачальником) даних моделей РРО.

Водночас, пунктом 8 розділу II «Прикінцеві положення» Закону № 265 передбачено, що до 1 січня 2016 року дозволяється використання електронних контрольно-касових апаратів, введених в експлуатацію до 1 січня 2015 року, що створюють контрольну стрічку в друкованому вигляді та подають до контролюючих органів по дротових або бездротових каналах зв'язку тільки інформацію про обсяг розрахункових операцій, виконаних у готівковій та/або в безготівковій формі, яка міститься в їх фіскальній пам'яті, і при цьому не подають електронних копій розрахункових документів.

Тобто користувачам зареєстрованих та введених в експлуатацію до 01.01.15 р. електронних контрольно-касових апаратів, що подають до органів фіскальної служби тільки інформацію про обсяг розрахункових операцій (Х-звіти), встановлено перехідний період до 01.01.16 для доопрацювання або заміни існуючої касової техніки на таку, яка забезпечує подання по електронних каналах зв'язку електронних копій розрахункових документів і фіскальних звітних чеків.

Розділом 3 Положення про форму і зміст розрахункових документів, затвердженого наказом Державної податкової адміністрації України від 01.12.2000 р. № 614 [13], встановлено вимоги до розрахункових документів, зокрема визначено обов'язкові реквізити.

Відповідно до пункту 2.3 Положення розрахункові документи, що друкуються РРО на паперовому носії, можуть містити додаткові дані про проміжний підрахунок загальної суми за чеком, суму здачі та інші дані, зокрема інформацію, визначену технічними вимогами до спеціалізованих РРО.

Чеки всіх звітів повинні містити такі загальні реквізити: назву і адресу господарської одиниці; індивідуальний номер платника, перед яким друкуються великі літери "ПН".

У разі коли суб'єкт підприємницької діяльності не зареєстрований як платник податку на додану вартість, замість індивідуального номера платника повинен бути надрукований ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (для юридичних осіб) або ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб (для фізичних осіб), а замість літер "ПН" - літери "ІД"; фіскальний номер реєстратора, перед яким друкуються великі літери "ФН"; заводський номер реєстратора; логотип виробника.

На сьогодні законодавством не передбачено штрафні санкції за не відображення акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів в розрахункових документах, зокрема тих, які друкуються РРО. Таким чином, відображення суми акцизного збору у Z-звіті є технічно можливим.

Розглянемо як визначити базу оподаткування та розрахувати акцизний податок з увезених на територію України підакцизних товарів, як відобразити в обліку нарахування та сплату митних платежів за такі товари.

Платниками акцизного податку, зокрема, є суб'єкти господарювання, які ввозять на митну територію України підакцизні товари (продукцію) (пп. 212.1.2, 213.1.3 Податкового кодексу). Нагадаємо, що суб'єкти господарювання (ст. 55 Господарського кодексу) [1] - це юридичні особи та фізичні особи - підприємці.

Акцизний податок обчислюється за адвалорною або специфічною ставкою. Базою оподаткування у разі застосування:

- адвалорних ставок (п. 28.2 Податкового кодексу України) – є вартість товарів (продукції), що ввозяться, за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами без ПДВ та з урахуванням акцизного податку (пп. 214.1.2 Податкового кодексу України);
- специфічних ставок (п. 28.1 Податкового кодексу України) – величина, виражена у певних одиницях виміру (вага, об'єм, кількість одиниць товару, об'єм двигуна для транспортних засобів тощо) (п. 214.4 Податкового кодексу України).

Митна вартість товарів - це вартість, яка використовується для митних цілей, у першу чергу для нарахування належних до сплати митних платежів (це мито, включаючи додатковий імпорتنний збір, акцизний податок, імпорتنний ПДВ – п. 27 ст. 4 Митного кодексу України). Митна вартість базується на ціні, що сплачена (підлягає сплаті) за ці товари постачальнику (ст. 49 Митного кодексу України) [3]. Порядок та методи визначення митної вартості товарів установлені розд. III Митного кодексу України.

Для визначення бази обкладення акцизного податку іноземна валюта перераховується в національну валюту в порядку, установленому ст. 39 Податкового кодексу України: застосовується офіційний курс НБУ, що діє на 0 годин дати подання митної декларації, а у випадках, коли її подання законодавством не передбачене, – дати визначення податкових зобов'язань. Аналогічна норма є і в ст. 3 Митного кодексу України.

Суми акцизного податку, які слід сплатити під час митного оформлення ввезених товарів, можна розрахувати за такими формулами.

1. Нархування акцизного податку за адвалорними ставками (у відсотках до вартості товару) - зараз застосовується лише в разі імпорту тютюну, його замінників та тютюнових виробів:

$$АП = В \times САП_{адв} : 100, (4)$$

де АП – сума акцизного податку;

В – вартість товарів (продукції) за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами без ПДВ та з урахуванням акцизного податку (пп. 214.1.2 Податкового кодексу України);

САП_{адв} – ставка акцизного податку, %.

2. Нархування акцизного податку за специфічними ставками (п. 214.4 Податкового кодексу України):

$$АП = К \times САП_{сп} : 100, (5)$$

де К – кількість товару (продукції) у фізичних одиницях виміру;

САП_{сп} - ставка акцизного податку у грошовому виразі за одиницю товару.

Як і всі інші митні платежі, акцизний податок сплачується не пізніше дня митного оформлення товару.

На дату перерахування попередньої оплати іноземному постачальнику податкові зобов'язання з акцизного податку не виникають.

Суми акцизного податку збільшують первісну вартість (собівартість) товарів (п. 9 П(С)БО 9 «Запаси») [9], як і всі інші непрямі податки, які не відшкодовуються підприємству та сплачені під час митного оформлення товару.

В процесі виготовлення підакцизних товарів у виробника можуть виникати понаднормові втрати сировини. У цьому випадку постає питання як виробнику розрахувати та відобразити в обліку акцизний податок, у яких випадках понаднормові втрати підакцизних товарів звільняються від обкладення акцизним податком. Існують встановлені (законодавчо чи підприємством) норми псування, знищення, втрат підакцизних товарів (продукції). Понаднормові втрати таких товарів (продукції) є базою обкладення акцизним податком (пп. 213.1.6, п. 214.7 Податкового кодексу України).

Втрати сировини призводять до того, що скорочується обсяг виробництва продукції (товарів). Тобто фактично – до втрати товарів (продукції). Тому в разі понаднормових втрат сировини виникає об'єкт обкладення акцизним податком, базою обкладення акцизним податком буде не вартість втраченої понаднормово сировини, а вартість продукції (товарів), які можна було б виготовити з такої сировини.

Такий висновок впливає з п. 214.7 Податкового кодексу України, який спонукає урахувати норми п. 214.6 Податкового кодексу України. Це, звичайно, збільшує базу оподаткування. Отже, втрата сировини дорівнює втратам продукції (товарів).

Датою виникнення податкового зобов'язання є дата складання акта про знищення чи втрату товарів (п. 216.2 Податкового кодексу України). При цьому наголошується, що втраченим товаром слід уважати також товар, місцезнаходження якого власник (платник акцизного податку) не може встановити.

Суми втрат підакцизних товарів не треба обкладати акцизним податком у двох випадках (п. 216.3 Податкового кодексу України):

- якщо такі втрати відбулись у межах природних втрат у процесі зберігання, транспортування, виробництва (обробки чи переробки);
- якщо понаднормові втрати спричинені форс-мажорними обставинами.

Розглянемо докладніше втрати у межах природних втрат: будь-які втрати – як у межах норм, так і понаднормові – можна виявити шляхом інвентаризації. Усі втрати повинні бути задокументовані. Якщо за результатами інвентаризації виявлено нестачу (псування) підакцизних товарів у межах затверджених норм - тоді за розпорядженням керівника підприємства її можна списати на витрати підприємства. Якщо ж для конкретного виду продукції, сировини такі норми природних втрат не встановлені, будь-яка нестача розглядається як понаднормова.

Нестачу (псування) підакцизних товарів понад встановлені норми природних втрат слід віднести на винних осіб для відшкодування у встановленому порядку. Списати нестачу можна буде після її відшкодування винною особою або після закриття судової справи відповідно до законодавства.

Якщо понаднормові втрати відбулися внаслідок дії форс-мажорних обставин (аварія, пожежа, повінь тощо), платник податку зобов'язаний документально зафіксувати такі втрати та надати контролюючим органам необхідні докази існування форс-мажорних обставин. Законодавець висунув ще одну обов'язкову умову для цього випадку – неможливість подальшого використання таких товарів на митній території України.

Отже, для звільнення від оподаткування понаднормових втрат платник зобов'язаний здійснити такі дії:

1. Документально зафіксувати фактичні втрати підакцизних товарів.

Фактичні втрати можливо визначити лише за результатами інвентаризації. Проведення інвентаризації є обов'язковим у разі виявлення псування цінностей (у день встановлення такого факту), а також у разі техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха (наступного дня після закінчення таких явищ). Інвентаризація в цих випадках проводиться в обсягах, визначених керівником підприємства. Підприємства (їх структурні підрозділи, відокремлене майно), які знаходяться на тимчасово окупованій території та/або на території проведення АТО, повинні керуватися п. 8 Положення № 879 [11]. Зокрема, ці підприємства мають провести обов'язкову інвентаризацію тоді, коли з'явиться доступ до активів, первинних документів та реєстрів бухгалтерського обліку.

2. Надати контролюючим органам докази існування форс-мажорних обставин.

Перелік обставин, які вважаються форс-мажорними, наведено в п. 2 ст. 14 Закону від 02.12.97 р. № 671/97-ВР «Про торгово-промислові палати в Україні» [5]. Засвідченням факту настання форс-мажорних обставин та видачею сертифікатів займається Торгово-промислова палата України (ст. 14, Закону № 671). Саме такий сертифікат, виданий Торгово-промисловою палатою, і буде доказом існування форс-мажору.

3. Довести контролюючим органам неможливість подальшого використання підакцизних товарів.

Неможливість подальшого використання на митній території України підакцизних товарів впливає як з характеру форс-мажорних обставин, так і з самого стану підакцизних товарів після надзвичайної ситуації. Ці обставини зазначаються в акті інвентаризації та/або в протоколі інвентаризаційної комісії.

Сплатити податок із суми понаднормових втрат слід у терміни, передбачені для сплати щомісячних податкових зобов'язань: не пізніше 30-го числа місяця, що настає за місяцем, у якому виявлено нестачу.

Втрати в межах норм природних втрат відображаються в обліку на підставі даних інвентаризації. При цьому робляться такі самі проведення, якими фіксується використання товарно-матеріальних цінностей у звичній господарській діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З точки зору наповнення бюджету в 2015 році ініціатива введення акцизного податку з реалізації підакцизних товарів суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі може мати непередбачувані наслідки. Вартість підакцизної продукції зростає, що, в свою чергу, може спричинити збільшення тіньового ринку. До того ж надання права місцевій владі встановлювати розмір податку для окремих категорій підакцизних товарів створює умови для корупції.

Негативний характер акцизних тенденцій підтверджують і звіти Міністерства фінансів України. Так, за 2 квартал поточного року фактичні надходження з роздрібного акцизу по відношенню до планових зменшилися майже вдвічі. При цьому в Мінфіні вважають, що сама динаміка надходжень має позитивний характер, до кінця 2015 року надолужити згаяне вдасться, а скасування самого податку призведе лише до порушення балансу місцевих бюджетів. Аналога українському роздрібному акцизу податкова європейська практика ще не знала ні одна країна в Європі не використовує подібних податків. Сама ж суть українського податку суперечить законодавству Євросоюзу (наприклад, директиві ЄС 2011/64), частину якого Україна повинна буде імплементувати в рамках угоди про асоціацію.

Наведені вище аспекти у своїй сукупності свідчать про необхідність беззастережного скасування «другого» акцизу як податку, що суперечить як національним, так і міжнародним нормам. Даний крок є абсолютно виправданим на тлі зобов'язань України, взятих перед Євросоюзом, в частині значного підвищення акцизного податку на тютюнові та алкогольні вироби в майбутньому. При цьому скасування «спірного» акцизу можна буде компенсувати передачею місцевим бюджетам частини коштів, отриманих від додаткових надходжень в скарбницю країни. У Мінфіні ж на сьогодні в якості альтернативи 5-відсотковому збору розглядається введення податку в розмірі 1% на всю продукцію, яку реалізують продавці роздрібу. Але по суті нічого не змінюється, і протиріччя європейським нормам не зникають.

Таким чином, суттєвим кроком подальшої лібералізації податкової системи, збільшення інвестиційної привабливості економіки України та підвищення рейтингу має стати наукове обґрунтування введення податків та формування податкової бази, виключення подвійного оподаткування, скорочення часу, витраченого на складання, подання звітності та сплату податків.

Список використаних джерел

1. ГКУ – Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV
2. ПКУ – Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755 - VI
3. МКУ – Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-17
4. Закон № 265 - Закон України « Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 р. № 265/95-ВР
5. Закон № 671 – Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 р. №671/97-ВР
6. Закон № 996 – Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996 – XIV
7. Закон № 71 – Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи)» від 28.12.2014 № 71-VIII
8. Закон №265/95-ВР – Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 №265/95-ВР.
9. П(С)БО 9 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» МФУ від 20.10.1999 р. № 246
10. П(С)БО 15 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» МФУ від 14.12.1999 р. № 290

11. П(С)БО 16 – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» МФУ від 31.12.1999 р. № 318
12. Наказ № 879 – Наказ «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» МФУ від 02.09.2014
13. Наказ № 614 – Про затвердження нормативно-правових актів до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» ДПА України від 01.12.2000.

SHPYLOVYI Viktor Andriiovych,

PhD (Economics), Professor, Department of Finance and Accounting,
European university, Cherkasy;

FURSA Valentyna Pavlivna,

Senior Lecturer, Department of Finance and Accounting,
European University, Cherkasy

CURRENT ISSUES OF REFORMING THE ACCOUNTING OF EXCISE TAX

***Abstract.** The article proves how the current tax system affects the reduction of investment attractiveness of Ukraine's economy, increase the level of shadowing, reducing the competitiveness of Ukrainian goods and services on the world market, lower fiscal revenues and the like. To solve these problems, the Verkhovna Rada of Ukraine should adopt a package of laws on tax reform in Ukraine. The theoretical substantiation of the need for a new tax reform is shown on topical issues of accrual, payment, administration and accounting of excise tax and, in particular, introduced from 01 January 2015, the excise tax on retail sales of excisable goods. Fully defined his payers: subjects of retailers who sell directly to citizens and other final consumers for their personal, non-commercial use, regardless of the form of calculations, such excisable goods such as beer, alcoholic beverages, tobacco, tobacco and manufactured tobacco substitutes, the goods specified in s. 215.3.4 the Tax code of Ukraine, in particular, petroleum products.*

***Keywords:** tax system, excise tax, excise goods, tax reform, tax rates.*

*Одержано редакцією: 21.01.2015
Прийнято до публікації: 28.01.2015*

ЗМІСТ

Артюх Т. М., Григоренко І. В. Стратегія реформування системи технічного регулювання в контексті створення привабливого бізнес-середовища в Україні.....	3
Богославська А. В. Інноваційно-інвестиційні засади розвитку природоохоронних територій	8
Войтецький В. В. Визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства».....	12
Vyadrova I., Kavun S., Musiienko O., Maslova A. The modern state and prospects of stock market development in ukraine in the context of investment bank activity.....	20
Гончарова К. Г. Система комплаєнс як елемент економічної безпеки банку	27
Дмитренко В. І. Методичний підхід до оцінювання стану системи економічної безпеки будівельних підприємств під впливом державного регулювання	37
Дмитрова О. С. Загрози економічній безпеці як складова системи ризик-менеджменту банку.....	43
Жулай Г. С. Управління ефективністю діяльності підприємства на засадах системного підходу.....	49
Занора В. О. Узагальнення науково-методичних підходів до стратегічного управління підприємством	59
Захаров О. І. Механізм взаємодії влади та бізнесу в системі економічної безпеки	63
Зачосова Н. В. Основи побудови сучасного механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ.....	68
Кавун С. В., Мацієвич Т. О. Розвиток ринку банківських платіжних карток на прикладі кредитування проектів для екологічного підприємництва.....	77
Карпова К. В. Робота з персоналом як елемент економічної безпеки вищого навчального закладу та шляхи протидії корупції у ВНЗ.....	87
Куриліна О. В., Грицко Р. Р., Кравченко І. В. Підходи до сутності забезпечення безпеки держави	91
Лагутін Г. В. Практичні аспекти становлення інноваційного провайдингу підприємств реального сектору економіки в контексті теорій технологічного розвитку	96
Нагорна І. І. Організаційно-економічні основи формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства	102
Пушкар О. І., Назарова С. О. Класифікація мультимедійних видавництв як нової форми ведення бізнесу в умовах інформаційної економіки	109
Рижаків Д. А. Концептуальні основи формування моделей інноваційно-орієнтовного розвитку підприємств на засадах венчурного інвестування	116
Фімяр С. В. Особливості функціонування кредитної системи України: міжнародні порівняння	122
Шикова О. М. Оцінка ризиків при моделюванні системи економічної безпеки підприємства.....	126
Щербатих Д. В., Білик В. В. Концептуальні підходи до визначення змісту банківської діяльності у сучасних умовах	130
Шпильова В. О., Андрушкевич Н. В. Забезпечення оптимальної діяльності підприємства при ефективному фінансовому обліку дебіторської заборгованості	135
Шпильовий В. А., Фурса В. П. Актуальні питання необхідності реформування обліку акцизного податку.....	143

CONTENTS

Artyukh T.N., Grigorenko I.V. The strategy of reforming technical regulation system in the context of creating an attractive business environment in Ukraine	3
Bohoslavska A.V. Innovation and investment principles of protected areas	8
Voitetskyi V.V. The definition of "enterprise`s competitiveness"	12
Vyadrova I.M., Kavun S.V., Musiienko O.M., Maslova A.Yu. The modern state and prospects of stock market development in ukraine in the context of investment bank activity	20
Honcharova K.H. Compliance system, as element of economic security of bank	27
Dmytrenko V.I. Methodical approach to evaluation of the state of economic security sustem of construction enterprises under the influence of the government regulation.....	37
Dmytrova O.S. Threats of economic security as a part of risk management bank.....	43
Zhulai H. S. Enterprise performance management on the basis of a systematic approach	49
Zanora V. O. Generalization of scientific and methodical approaches for the strategic management of enterprise.....	59
Zakharov O.I. The mechanism of interaction between business and government in the economic security system	63
Zachosova N. V. Building foundations of modern mechanism of financial institutions economic security management system	68
Kavun S.V., Matsiievych T.O. Market development of bank payment cards on an example of credit project for ecological enterprise.....	77
Karpova K.V. Human resources as part of the economic security of higher educational institutions and ways of combating corruption in universities	87
Kurylina A.V., Hrytsko R.R., Kravchenko I.V. Approaches to security of the state of economic security	91
Lagutin H.V. Practical aspects of formation of innovative enterprises provayding real sector in the theories of technological.....	96
Nahorna I.I. Organizational and economic basis formation mechanism of providing financial security enterprise	102
Pushkar O.I., Nazarova S.O. Cassification of multimedia publishing house as new forms of doing business in conditions of information economy.....	109
Ryzhakov D.A. Conceptual bases of formation models innovation-oriented enterprise development on the basis of venture capital investment.....	116
Fimiar S. V. Features of functioning of the credit system of Ukraine: international comparisons.....	122
Shikova O.M. Risk assessment of modeling systems economic security підприємства.....	126
Shcherbatyh D.V., Bilyk V.V. Conceptual approaches to defining the content of banking in modern conditions.....	130
Shpylova V.O., Andrushkevych N.V. The optimal activity of the enterprise with effective financial accounting receivables	135
Shpylovyi V.A., Fursa V.P. Current issues of reforming the accounting of excise tax	143

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія економічні науки
№ 33 (366). 2015

Відповідальний за випуск
Мігус І. П.

Відповідальний секретар
Мірошник В. В.

Комп'ютерна верстка
Любченко Л. Г.

Підписано до друку 29.12.2015 р. Формат 84x108/16.
Ум. друк. арк. 15,0. Тираж 300 пр. Зам. № 6___

Видавець і виготівник видавничий відділ
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
Адреса: 18000, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81, кімн. 117,
Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,
e-mail: vydav@cdu.edu.ua, <http://www.cdu.edu.ua>
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.